

FILOZOFICKÁ FAKULTA TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
KATEDRA HISTÓRIE

Studia
Historica
Tyrnaviensia

IUVENILIA III.

TRNAVA 2024

KATEDRA HISTÓRIE

Studia Historica Tyrnaviensia Iuvenilia

III

Studia Historica Tyrnaviensia Iuvenilia III.

Zborník recenzovaných príspevkov z 3. ročníka študentskej vedeckej konferencie Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, konanej 6. decembra 2023

Zostavovateľ:

doc. Mgr. Monika Tihányiová, PhD.

Vedecký a organizačný výbor konferencie:

prof. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.

doc. Mgr. Monika Tihányiová, PhD.

Mgr. Radoslava Ristovská, PhD.

doc. Mgr. Pavol Jakubčín, PhD.

Recenzenti:

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Mgr. Alena Macková, PhD.

© Autori

Veronika Bazgerová, Daniela Borošová, Milan Janík, Martin Halmo, Eduard Majer, Štefan Pacola, Marek Smolka, Jozef Turík, Dominik Zužo

Rukopisy neprešli jazykovou korektúrou. Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2024

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2024

Umiestnenie: www.ff.truni.sk/publikacie

ISBN 978-80-568-0677-7

OBSAH

Monika Tihányiová

Úvod 6

Veronika Bazgerová

Vybrané problémy spracovania dejín Veľkej Moravy v súčasných českých a slovenských učebniciach pre základné školy 9

Štefan Pacola

Rekonštrukcia cestnej siete v Užskej župe do polovice 14. storočia 24

Milan Janík

Pobyty Karola Róberta z Anjou na Slovensku 46

Dominik Zužo

Societas Draconistarum – Rád Draka (za vlády kráľa Žigmunda Luxemburského) 67

Daniela Borošová

Expedícia Lewisa a Clarka v rokoch 1804 – 1806 93

Eduard Majer

Metternich, pápež a Taliansko 111

Jozef Turík

Humenčania v prvej svetovej vojne 129

Marek Smolka

Bitka o Stalingrad a jej odraz v slovenskej dobovej tlači 159

Martin Halmo

Reflexia pokusov o hospodárske reformy v prvej polovici 80. rokov na stránkach týždenníka Nové slovo 181

Úvod

Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity prináša ďalší ročník zborníka štúdií, spracovaných študentkami a študentmi katedry. Príspevky boli prezentované počas tretieho ročníka študentskej vedeckej konferencie 6. decembra 2023. Úspešný priebeh konferencie potvrdil jej potenciál spájať študentov a študentky katedry naprieč jednotlivými ročníkmi, študijnými odbormi (história a učiteľstvo histórie) i všetkými tromi stupňami štúdia, ktoré katedra ponúka. Konferencia už po tretíkrát poskytla študentom Katedry histórie možnosť stretnúť sa a oboznámiť s témami z oblasti histórie na úrovni štúdia tohto odboru. Aj počas tohto ročníka konferencie prebehla diskusia k jednotlivým príspevkom, ktorá nielenže povzbudila študentov rozvíjať svoje vedomosti aj touto formou, ale v mnohom bola aj inšpiratívnou pri koncipovaní príspevkov do písomnej podoby.

Zborník obsahuje štúdie tradične zoradené chronologicky, tentokrát od obdobia včasného stredoveku až po 80. roky 20. storočia. V zborníku sa nachádzajú príspevky na rôzne témy. Jeden príspevok nazerá na históriu cez spôsob jej prezentovania na základných školách, viaceré mapujú problémy zo svetových dejín, iné zas prepájajú regionálne dejiny s národnými až nadnárodnými dejinami. Študenti analýzou vybraných tém načreli do didaktiky dejepisu, do dejín verejnej správy, do dejín každodennosti, do vojenských dejín, do hospodárskych a ekonomických dejín.

Autorka prvej štúdie, Bc. Veronika Bazgerová (1 Mgr učiteľstvo histórie), prezentuje výsledky svojej bakalárskej práce, zameranej na analýzu učiva o Veľkej Morave v súčasných českých a slovenských učebniciach pre základné školy. Zdôrazňuje disproporciu v ponuke štátom schválených učebníc na Slovensku a v Čechách a poukazuje na viaceré nezrovnalosti v interpretovaní dôležitých medzníkov včasného stredoveku v týchto učebniciach. Študent prvého ročníka doktorandského stupňa štúdia Mgr. Štefan Pacola nadviazal na výsledky svojho výskumu realizovaného v rámci diplomovej práce a bližšie sa zameril na rekonštrukciu cestnej siete v Uzskej župe do polovice 14. storočia, ktorá sa v období stredoveku rozprestierala na území dnešného krajného východného Slovenska a časti juhozápadnej Ukrajiny. Na základe písomných prameňov autor dôsledne zmapoval všetky priame i nepriame doklady o existencii akýchkoľvek

cestných spojení na vybranom území v skúmanom období. Cestovaniu sa venuje aj nasledujúca štúdia Bc. Milana Janíka (1Mgr), v ktorej prezentuje výsledky svojej bakalárskej práce. V štúdiu sa bližšie zamerá na doklady o prítomnosti uhorského kráľa Karola Róberta na území dnešného Slovenska. Okrem vypracovania dôsledného itinerára tohto panovníka, zameraného na jeho pobyt v horných častiach Uhorska, sa snaží zachytiť aj dôvody kráľovej prítomnosti v lokalitách dnešného Slovenska. Na štúdiu o Karolovi Róbertovi, inak zakladateľovi vôbec prvého rytierskeho rádu v Európe, nadväzuje štúdia Bc. Dominika Zuža (2Mgr), venujúca sa ďalšiemu uhorskému rytierskemu rádu, ktorý založil kráľ Žigmund Luxemburský. Vychádzajúc z výsledkov svojej diplomovej práce autor zmapoval okolnosti vzniku tohto rádu, analyzoval jednotlivé časti jeho zakladajúcej listiny, predstavil jeho zakladajúcich členov, podmienky či okolnosti prijímania nových členov a nezabudol ani na insígniu rádu, jej opis a najmä písomné či hmotné pamiatky, kde sa znak rádu zachoval.

Študentka druhého ročníka bakalárskeho stupňa štúdia Daniela Borošová nás vo svojej štúdiu prenáša do nepoznaného územia medzi východným a západným pobrežím severnej Ameriky na prelome 18. a 19. storočia. Cez zachované denníky, korešpondenciu i oficiálne dokumenty sleduje expedíciu Meriwethera Lewisa a Williama Clarka do neznámych krajov, ktoré obývali domorodé kmene Indiánov. Bc. Eduard Majer (2Mgr) sleduje situáciu v Európe po Viedenskom kongrese, pričom si všima najmä územie Apeninského polostrova a snahy rakúskeho ministra zahraničných vecí kniežaťa Klemensa von Metternicha o urovnanie tunajších pomerov. Bc. Jozef Turik (2Mgr) prináša databázu padlých vojakov prvej svetovej vojny, ktorí pochádzali z Humenného. Predstavuje pramene, z ktorých je možné takéto databázy vypracovať a na základe nich približuje aj základné skutočnosti o daných vojakoch. Aj nasledujúci príspevok Bc. Mareka Smolku (1Mgr.) mapuje vojenské udalosti, tentokrát bitku o Stalingrad a priebežné informácie o nej v slovenskej dobovej tlači. Autor dôsledným zmapovaním priebehu bitky poukazuje na neúplné až zavádzajúce informácie, ktoré prenikali o tejto bitke na Slovensko cez články v tunajších periodikách. Zborník uzatvára štúdia Mgr. Martina Halma, študenta druhého ročníka externého doktorandského štúdia, ktorý sa vo svojej výskumnej činnosti venuje hospodárskym pomerom v Československu. Na základe štúdia dobového týždenníka *Nové slovo*

analyzuje rôzne postoje vtedajších ekonómov, vedcov a politikov na ekonomické reformy v štáte v prvej polovici 80. rokov 20. storočia.

Tretie pokračovanie zborníka študentských prác opäť ponúklo priestor pre študentov histórie skúsiť si poslednú fázu vedecko-výskumnej práce, ku ktorej ich počas štúdia neustále vedieme, a to publikovanie jej výsledkov. Veríme, že táto skúsenosť študentov povzbudí v ich ďalšom bádani a následnej snahe uplatniť sa v odbore, ktorý študujú.

Monika Tihányiová

VYBRANÉ PROBLÉMY SPRACOVANIA DEJÍN VEĽKEJ MORAVY V SÚČASNÝCH ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH UČEBNICIACH PRE ZÁKLADNÉ ŠKOLY

Veronika Bazgerová

Selected problems of the processing of Great Moravia in actual Czech and Slovak textbooks for primary schools

Abstract: *The paper focuses on a current trend in didactics, namely the comparison of selected Czech and Slovak history textbooks approved for the school year 2022/2023, which are intended for the seventh year of primary schools and include the subject of Great Moravia. The work aimed to compare the selected issues and specify the most significant differences between the textbooks. The paper presents the results of a comparison of the content of thematic units in three selected Czech textbooks with Slovak history textbooks, all of which provide pupils with information about the history of Great Moravia and related events, such as the existence of Samo's Empire, the Principality of Nitra and Moravia, and the mission of Constantine and Methodius. In the final part of the paper, it is argued that the amount of time devoted to a thematic unit greatly determines the content of the curriculum delivered to pupils.*

Keywords: *Great Moravia, Samo's Empire, history textbook, history, comparison of textbooks*

Jednou z úloh didaktiky je porovnávanie učebníc a iných učebných textov podľa rôznych kritérií. Výsledky ponúkajú prehľad, pomáhajúci učiteľom pri výbere učebných materiálov, a prinášajú ponuku využitia týchto materiálov. V neposlednom rade poskytujú základ pre zlepšovanie tvorby budúcich učebných textov. Učebnice zvyknú byť porovnávané nielen v rámci ročníkov, ale aj štátov.¹ Preto sme sa rozhodli porovnať slovenské a české učebnice dejepisu pre základné školy, ktoré spracúvajú dejiny Veľkej Moravy. Je prínosné a zaujímavé porovnať transformované historické poznatky do formy učiva z pohľadu autorov dvoch súčasných

¹ Vid' napr. MEZEIOVÁ, Adelaida. Ľudovít Štúr v edukačných konštruktoch slovenskej literatúry a jazyka v 19. a 20. storočí (výberová komparácia učebníc pre stredné školy). In *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov*. [online] Bratislava : VEDA, 2015. [cit. 4. 9. 2024]. s. 262-278. Dostupné na internete: <<https://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/stur.pdf>>. ISBN 978-80-224-1454, s. 262 – 278.

štátov, na ktorých sa územie Veľkej Moravy v období včasného stredoveku rozprestieralo. V rámci príspevku sa nebudeme zaoberať len obdobím existencie Veľkej Moravy (833 – 906?), ale priblížime a porovnáme celé tematické celky, v ktorých je táto téma zahrnutá, keďže učebnice spájajú tému Samovej ríše, Nitrianskeho a Moravského kniežatstva a Veľkej Moravy do jedného prepojeného tematického celku.

Štátne kurikulá oboch krajín odporúčajú toto učivo žiakom siedmich ročníkov základných škôl. Štátny vzdelávací program určený pre školy Slovenskej republiky zasadzuje tému Veľkej Moravy do tematického celku „*Predkovia Slovákov v Karpatskej kotline*“.² V Českej republike Rámcový vzdelávací program pro základní vzdělávání zahŕňa dejiny Veľkej Moravy do tematického celku „*Křesťanství a středověká Evropa*“.³ Obe krajiny taktiež disponujú zoznamom schválených a odporúčaných učebníc pre vzdelávanie. Na Slovensku sú spísané v Registri edukačných publikácií, v Čechách v zozname učebníc so schvaľovacími doložkami.⁴

V nasledujúcom texte sa sústreďíme nielen na porovnanie formálnych stránok porovnávaných učebníc, ale aj na porovnanie opisu vybraných problémov zo spoločných dejín Čechov a Slovákov v období včasného stredoveku. Ako prvú odlišnosť pri porovnaní českých a slovenských dejepisných učebníc pre siedmy ročník základných škôl určených pre

² ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. 2014. *Štátny vzdelávací program Dejepis (Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť) ISCED2*. [online] Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2014, s. 10. [cit. 2.3. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/dejepis_nsv_2014.pdf>.

³ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. 2021. *Rámcový vzdelávací program pro základní vzdělávání*. [online] Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2021, [cit. 2.3. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>>.

⁴ MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SR, 2023, *Register edukačných publikácií*. [online]. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Bratislava, 2023. 15. 3. 2023. [cit. 21.3. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.minedu.sk/register-edukacnych-publikacij-skolsky-rok-20222023/>>; MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR, 2022. *Schvalovací doložky učebníc : Učebnice pro základní vzdělávání*. [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2022. 25. 11. 2022. [cit. 21.3. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/seznam-ucebnic-a-ucebnich-textu-pro-zs>>.

školský rok 2022/2023 sme si všimli badateľný rozdiel medzi počtom učebníc, ktoré sú odporúčané, resp. schválené jednotlivými štátmi. Česká republika disponuje ôsmimi učebnicami⁵ so schvaľovacou doložkou, ktoré nájdeme v zozname vydávanom Ministerstvom školstva, mládeže a telesnej výchovy Českej republiky.⁶ K učebniciam je k dispozícii aj sedem schválených pracovných zošitov.⁷ Pre opis a ilustráciu sme si vybrali tri z nich: *Dějepis 7 středověk, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia* od vydavateľstva Nová škola – Duha, z dielne Karly Prátovej, Ondřeja Pechlíka a Libora Vykoupila, *Hravý dějepis 7* z vydavateľstva Taktik od Petra Máchu, Vladimíry Horkej a Lucie Pevnej a učebnicu *Dějiny středověku a raného novověku I. díl Zrození středověké Evropy* od Dany Pickovej a Naděždy Kubů.⁸ V porovnaní s počtom učebníc a pracovných zošitov dostupných

⁵ MÁCHA, Petr a kol. *Hravý dějepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Praha : Taktik, 2017; MIKULENKOVÁ, Linda a kol. 2012. *Dějepis 7 : Středověk*. 1. vyd. Olomouc : Prodos, 2012; PICKOVÁ, Dana – KUBŮ, Naděžda. *Dějiny středověku a raného novověku : 1. Díl - Zrození středověké Evropy*. 2. vyd. Úvaly : ALBRA, SPL – Práce, 2019; PICKOVÁ, Dana – KUBŮ, Naděžda. 2011. *Středověk : Dějepis pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly : ALBRA, SPL – Práce, 2011; PRÁTOVÁ, Karla a kol. *Dějepis 7 : středověk, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy*. 2. vyd. Brno : Nová škola – Duha, 2018; VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 7 : Středověk a raný novověk*. 2. vyd. Praha : SPN, 2014; VELINSKÝ, Tomáš a kol. *Dějepis 7 : pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. vyd. Plzeň : Fraus, 2021; VYKOUPILO, Libor a kol. *Dějepis 7 : Středověk, počátky novověku*. 8. vyd. Brno : Nová škola, 2020.

⁶ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR, 2022. *Schvalovací doložky učebnic : Učebnice pro základní vzdělávání*. [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2022. 25. 11. 2022. [cit. 21.3. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/seznam-ucebnic-a-ucebnich-textu-pro-zs>>.

⁷ ANTONÍN, Robert. *Dějepis 7 : Středověk, počátky novověku*. 1. vyd. Brno : Nová škola, 2015. BARTÁKOVÁ, E. a kol. *Dějepis 7*. 3. vyd. Plzeň : Fraus, 2021. BENEŠ, Zdeněk – AUGUSTA, Pavel. *Dějiny středověku a raného novověku*. Úvaly : ALBRA, SPL – Práce, 2000. GLOSER, Jaroslav Jan. *Středověk*. Úvaly : ALBRA, SPL – Práce, 2011. MÁCHA, Petr. *Hravý dějepis 7 – pracovní sešit*. 2. vyd. Praha : Taktik, 2017. MIKULENKOVÁ, Linda. *Dějepis 7*. Olomouc : Prodos, 2012. VÁLKOVÁ, Veronika – PARKAN, František. *Dějepis 7 pro základní školy : Středověk a raný novověk*, Praha : SPN, 2016.

⁸ MÁCHA a kol., *Hravý dějepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*; PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*; PRÁTOVÁ a kol.,

a schválených v Českej republike disponuje Slovenská republika badateľne nižším počtom didaktických kníh. Register edukačných publikácií,⁹ ktorý spracúva Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, na školský rok 2022/2023 pre siedmy ročník základných škôl ponúka jednu schválenú učebnicu Dejepis, a to *Dejepis pre 7. ročník ZŠ a 2. ročník gymnázií s osemročným štúdiom* od Jána Lukačku, Márie Tonkovej, Ľuboša Kačírka a Sone Hanovej.¹⁰ V registri nachádzame aj dva pracovné zošity: *Hravý dejepis 7*,¹¹ *Dejepis 7*.¹²

Taktiež sme si všimli zjavný rozdiel v rozsahu strán, na ktorom je spracovaná téma Veľkej Moravy. Najrozsiahlejšie ju spracúva slovenská učebnica, v ktorej je učivo s touto témou žiakom podávané na štrnástich stranách. V rámci českých učebníc je téma Veľkej Moravy rozobraná v učebnici z vydavateľstva Nová škola – Duha na siedmich stranách, na piatich z vydavateľstva Taktik a ôsmich v učebnici od autoriek D. Pickovej a N. Kubů, pričom všetky učebnice majú rovnaký formát, a to A4. Všetky učebnice disponujú dostatočným aparátom osvojovania okrem českej od D. Pickovej a N. Kubů. Zatiaľ čo zvyšné učebnice obsahujú otázky, úlohy, návody, tabuľky, zvýraznenia, vyznačenia, legendy, názvy ilustračných materiálov, tak učebnica od autoriek D. Pickovej a N. Kubů má slabší aparát organizácie osvojovania a využíva iba zvýraznenia v texte a pomenúva ilustračný materiál. Neponúka žiakom žiadne úlohy ani otázky.

Okrem formálnych stránok sa našli aj odlišnosti po obsahovej stránke, čo samozrejme determinuje rozsah témy. Všimame si to pri slovenskej učebnici, v ktorej je téma spracovaná podrobnejšie, keďže jej je venovaný väčší priestor. Dejinám každodennosti sa viac venuje slovenská učebnica spolu s tou z vydavateľstva Nová škola – Duha. Obe žiakom prinášajú podrobnejšie informácie o spôsobe obživy, hospodárení, ale aj informácie o slovanských bohoch. Slovenská učebnica dejpisu prináša priblíženie

Dějepis 7 : středověk, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy.

⁹ MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SR, 2023, *Register edukačných publikácií*. [online]. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Bratislava, 2023. 15. 3. 2023. [cit. 21.3. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.minedu.sk/register-edukacnych-publikacii-skolsky-rok-20222023/>>;

¹⁰ LUKAČKA, Ján a kol. *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. 1. vyd. Bratislava : SPN – Mladé letá, 2011.

¹¹ KÓNYOVÁ, Eudmila a kol. *Hravý dejepis 7*. 1. vyd. Košice : Taktik, 2017.

¹² GURŇÁK, Daniel. *Dejepis 7*. Nitra : MAPA Slovakia, 2015.

spôsobu života Slovanov na našom území, informuje o ich obydliach, spôsobe obživy, fungovaní kmeňov a o slovanských bohoch. Učebnica z vydavateľstva Nová škola – Duha taktiež približuje spôsob života Slovanov a slovanských bohov. Obe tiež ponúkajú ilustráciu zemníc. Dve vyššie učebnice tieto informácie žiakom neponúkajú.

Rozdiely nachádzame aj pri špecifikovaní polohy Wogastisburgu.¹³ Každá z učebníc ho určuje na iné miesto, okrem tej od autoriek D. Pickovej a N. Kubů, v ktorej sa jeho polohu nesnažia bližšie špecifikovať.¹⁴ Každá z českých učebníc tiež uvádza, že jeho presná poloha nie je známa. Slovenská učebnica dejepisu jednoznačne umiestňuje polohu Wogastisburgu na územie súčasného Rakúska.¹⁵ Historici majú však viacero teórií, podľa ktorých ho umiestňujú buď na územie dnešného Rakúska, Nemecka, Česka alebo Slovenska.¹⁶ Učebnica by mala spĺňať požiadavku vedeckosti,¹⁷ mala by byť odborná, preto by mala uvádzať, že poloha Wogastisburgu dodnes nie je jednoznačne určená. V učebnici z vydavateľstva Nová škola – Duha získavajú žiaci vedomosť o Wogastisburgu z dopĺňujúceho textu. V ňom autori uvádzajú, že jeho poloha je diskutabilná. Zároveň však Wogastisburg situujú na vrch Rubín nachádzajúci sa v Českej republike.¹⁸ Ďalšiu z možností, kde by sa toto hradisko mohlo nachádzať, neuvádzajú. V tomto prípade by bolo vhodnejšie žiakom predostrieť aj ďalšie predpoklady historikov, uviesť súčasné štáty, kde sa pravdepodobne mohol nachádzať, prípadne túto konkretizáciu miesta vynechať, aby bola učebnica odborná a objektívna. V učebnici z vydavateľstva Taktik je v základnom texte uvedené, že sa

¹³ Wogastisburg bolo hradisko, pri ktorom sa odohrala bitka medzi Samovou ríšou a Franskou ríšou na čele s Dagobertom. Spomínané udalosti sú zaznamenané vo Fredegarovej kronike. Bližšie poz. KUČERA, Matúš. *Slovenské dejiny I. : Od príchodu Slovanov do roku 1526*. 2. vyd. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2011, s. 59-60.

¹⁴ PICKOVÁ – KUBŮ, *Dejiny stredoveku a raného novoveku*, s. 41.

¹⁵ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 9.

¹⁶ POLÁKOVÁ, Viera. *Problematika Samovej ríše v slovenskej a českej historiografii* : bakalárska práca. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2015, s. 26-28.

¹⁷ TUREK, Ivan. *Didaktika*. 3. vyd. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 325.

¹⁸ PRÁTOVÁ a kol., *Dejepis 7 : stredovek, počátek novoveku učebnice pro 7. ročník základní školy*, s. 29.

nevie určiť presnú polohu Wogastisburgu, ale vo vysvetľujúcom texte, ktorý prislúcha k mape, i priamo na nej sa s otáznikom zasadzuje do oblasti Chebského výbežku na území dnešného Nemecka.¹⁹ Autori učebníc majú možnosť práve na problematike lokalizovania Wogastisburgu využiť multiperspektívu. Žiakom by mohli učebnice predstaviť vybrané hypotézy historikov, ktorí ho umiestňujú na rôzne miesta. Tie by mohli byť zároveň podložené či už prameňmi alebo archeologickými vykopávkami. Žiaci by nadobudli širší prehľad o tejto problematike a zároveň získajú možnosť sami posúdiť jednotlivé teórie. Multiperspektívu by mohli zároveň rozvíjať aj cez úlohy a zadania v učebniciach.

Ďalším výrazným prvkom, ktorým sa diferencuje slovenská učebnica od českých, je spracovanie témy Nitrianskeho kniežatstva. Slovenská učebnica dejepisu ponúka informácie o kniežaťovi Pribinovi, taktiež o prvom písomne doloženom kostole na našom území. Informáciu o prvom kostole v znení: „*Hoci bol ešte pohan, roku 828 dal na svojom hradisku v Nitre postaviť prvý známy kresťanský kostol u nás. Svedčí to o pokračujúcej kristianizácii,*“²⁰ by bolo potrebné doplniť ďalšími informáciami. Bolo by vhodné, stručne sa zmieniť o tom, že z prameňov nevieme presne určiť, kto mal kostol využívať, nakoľko sami autori zdôrazňujú, že Pribina bol pohan. Existuje totiž viacero predpokladov, komu mohol byť kostol určený. Využívať ho mohla buď Pribinova manželka, pochádzajúca pravdepodobne z Bavorska, alebo mohol byť určený pre kresťanov pochádzajúcich z Franskej ríše, ktorí žili v Nitre.²¹ Tento kostol bol vysvätený salzburským arcibiskupom Adalrámom.²² Text učebnice ďalej informuje o vyhnaní Pribinu, spomína jeho útek a následné spojenie Nitrianskeho a Moravského kniežatstva. Slovenská učebnica poskytuje informácie aj o ďalšom osude Pribinu a spomína aj jeho syna Koceľa.²³ Zatiaľ čo slovenská učebnica opisuje Nitrianske kniežatstvo podrobnejšie

¹⁹ MÁCHA a kol. *Hravý dejepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, s. 37.

²⁰ LUKAČKA a kol. *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 11.

²¹ RÁBIK, Vladimír a kol. *Slovenské stredoveké dejiny I.* [online]. 1. vyd. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 14.

²² STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*. Bratislava : Vydavateľstvo RAK, 2016, s. 122-123.

²³ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 11.

a spomína v stručnosti aj jeho funkciu, respektíve funkciu Nitry po vzniku Veľkej Moravy,²⁴ české učebnice ho spomínajú len v kontexte obsadenia kniežatstva Mojmirom I. a s vyhnaním Pribinu. Ďalší Pribinov osud uvádza len slovenská učebnica, zatiaľ čo české učebnice uvádzajú iba to, že Pribina bol vyhnaný Mojmirom,²⁵ a neuvádzajú zmienku o ďalšom osude Pribinu. Kocel sa spomína v slovenskej učebnici aj v súvislosti s Konštantínovou a Metodovou cestou do Ríma, počas ktorej u neho vyzdvihli žiakov, ktorých mali dať vysvätiť.²⁶ Informáciu o existencii kostola v Nitre a jeho vysvätení podáva v stručnosti len slovenská učebnica dejepisu,²⁷ české učebnice ju nespomínajú.

České učebnice rovnako odlišne podávajú aj informáciu o nástupe Rastislava na čelo Veľkej Moravy. Uvádzajú, že Rastislav sa naň dostal po Mojmirovej smrti.²⁸ Slovenská učebnica správne spomína Mojmirovo zosadenie a jeho nahradenie Rastislavom.²⁹ Informácia o nástupe Rastislava po Mojmirovej smrti je sporná, pretože z Fuldských análov, jediného prameňa, z ktorého sa dozvedáme o nástupe Rastislava na čelo Veľkej Moravy, sa dozvedáme len to, že potom, čo sa moravskí Slovania chceli vymaniť spod závislosti od Východofranskej ríše, tam vtrhol jej panovník Ľudovít Nemeč, nastolil poriadok, napravil pomery a za knieža ustanovil Mojmirovho synovca Rastislava.³⁰ V zhode s týmto prameňom

²⁴ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 11.

²⁵ MÁCHA a kol., *Hravý dejepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, s. 38; PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, s. 43; PRÁTOVÁ a kol., *Dějepis 7 : středověk, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy*, s. 30.

²⁶ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 16.

²⁷ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 11.

²⁸ MÁCHA a kol., *Hravý dejepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, s. 38; PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, s. 43; PRÁTOVÁ a kol., *Dějepis 7 : středověk, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy*, s. 30.

²⁹ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 11- 12.

³⁰ RATKOŠ, Peter. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. 2. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 88.

je táto udalosť opisovaná aj v slovenskej odbornej literatúre.³¹ Všetky učebnice, okrem tej z vydavateľstva Nová škola – Duha, uvádzajú, že Rastislav bol Mojmirovým synovcom.³²

To, ako sa stal Svätopluk panovníkom, podrobne opisuje len slovenská učebnica. Uvádza Rastislavove snahy zbaviť sa svojho synovca Svätopluka, ktorý ho predbehol a odovzdal Frankom.³³ Text pokračuje opisáním opätovného Svätoplukovho získania moci, jeho vládu, dobývanie území, snahu emancipovať sa od Východofranskej ríše, či už po politickej alebo náboženskej stránke. V učebnici sú uvedené aj územia, ktoré si podmanil. Tu sa spomínajú aj české kmene. Učebnica z vydavateľstva Nová škola – Duha okolnosti nástupu Svätopluka na čelo Veľkej Moravy neuvádza, zvyšné dve české učebnice spomínajú len spor s Rastislavom bez bližších informácií.³⁴ Neuvádzajú ho tak konkrétne ako slovenská učebnica dejepisu. Taktiež české učebnice neuvádzajú Svätoplukovu hodnosť a to, že bol nitrianskym kniežaťom.³⁵ Slovenská učebnica dejepisu v základnom texte uvádza, že Svätopluk bol kniežaťom a sídlil v Nitre.³⁶ Táto informácia je žiakom však podaná implicitne, čiže je otázne, či si žiaci uvedomia, že Svätopluk bol nitrianskym kniežaťom. Učebnica z vydavateľstva Taktik ponúka žiakom informácie o rozkvetení ríše, okrem pričlenenia územia Čiech k Veľkej Morave však nie je jej rozširovanie v učebnici bližšie špecifikované, ani nie sú uvedené územia

³¹ Matúš Kučera uvádza, že sa nevie, či bol Rastislav dosadený po Mojmirovej smrti alebo za to mohli nepokoje v ríši. Podľa Steinhübela Veľkomoravania nechceli byť závislí od Franskej ríše, preto Ľudovít Nemec vojensky zasiahol, zosadil Mojмира I. a za veľkomoravské knieža stanovil Rastislava.. KUČERA, *Slovenské dejiny I.*, s. 78; STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 181; LUKAČKA, Ján a kol. *Chronológia starších slovenských dejín*. Bratislava : Historický ústav SAV a PRODAMA, 2008, s. 46-47.

³² LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 12; MÁCHA a kol., *Hravý dejepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. s. 38; PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, 43.

³³ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 12.

³⁴ MÁCHA a kol., *Hravý dejepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, s. 40; PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, s. 45.

³⁵ KUČERA, *Slovenské dejiny I.*, s. 79.

³⁶ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 12.

súčasných štátov, na ktorých sa Veľká Morava v čase vlády Svätopluka rozprestierala. Túto informáciu žiakom neposkytuje ani jedna z učebníc.

Učebnice rozdielne podávajú aj informácie o Svätoplukových synoch. Slovenská učebnica spomína oboch, Svätopluka II. aj Mojmíra II., a taktiež podrobnejšie opisuje udalosti zániku Veľkej Moravy.³⁷ Učebnica z vydavateľstva Nová škola – Duha spomína oboch synov, aj ich mená, a v stručnosti uvádza len to, že mali medzi sebou spory.³⁸ Vydavateľstvo Taktik vo svojej učebnici menovite uvádza iba Mojmíra II., ale žiakom podáva informáciu, že Svätopluk mal troch synov.³⁹ V učebnici od D. Pickovej a N. Kubů je uvedené, že mal synov, ktorí mali medzi sebou spory, čo oslabilo Veľkú Moravu.⁴⁰ V tejto učebnici sú len spomenutí a nie sú uvedené ich mená.

So zánikom Veľkej Moravy je spätá aj povesť o Svätoplukovi a jedine učebnica od autoriek D. Pickovej a N. Kubů žiakom vysvetľuje, že neodráža realitu.⁴¹ Vo zvyšných učebniciach informáciu, že povesť neodráža reálne udalosti, žiaci nenájdu. Slovenská učebnica uvádza aj autora povesti Konštantína Porfyrogeneta,⁴² v učebnici z vydavateľstva Nová škola – Duha nenájdeme uvedeného autora.⁴³ V učebnici z vydavateľstva Taktik nájdeme povesť doplnenú aj úryvkom z prameňa.⁴⁴

Ďalšou udalosťou, ktorú učebnice podávajú rozdielne, je cesta Konštantína a Metoda do Ríma. Slovenská učebnica uvádza iba to, že sa rozhodli vrátiť domov, ale nakoniec sa dostali do Ríma. Žiaci sa dozvedajú aj o zastavení sa u Kocel'a a o dišpute v Benátkach.⁴⁵ České učebnice ako

³⁷ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 13.

³⁸ PRÁTOVÁ a kol., *Dejepis 7 : stredovek, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy*, s. 32.

³⁹ MÁCHA a kol., *Hravý dějepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, s. 41.

⁴⁰ PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, s. 46.

⁴¹ PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, s. 46.

⁴² LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 21.

⁴³ PRÁTOVÁ a kol., *Dejepis 7 : stredovek, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy*, s. 32.

⁴⁴ MÁCHA a kol., *Hravý dějepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, s. 41.

⁴⁵ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 16.

cieľ cesty hneď uvádzajú to, že bratia šli do Ríma obhájiť bohoslužbu v slovanskom jazyku.⁴⁶ Bližšie informácie o celej ceste, ako ich ponúka slovenská učebnica, neuvádzajú. České učebnice z vydavateľstva Taktik a od autoriek D. Pickovej a N. Kubů ako podstatnú udalosť spomínajú aj pokrstenie Bořivoja.⁴⁷ Túto informáciu nenájde v slovenskej učebnici ani v českej z vydavateľstva Nová škola – Duha. Väznenie Metoda uvádza len učebnica od D. Pickovej a N. Kubů⁴⁸ a nitriansky biskup Wiching je spomínaný len v slovenskej učebnici.⁴⁹

Rozdiely nachádzame aj v úryvkoch prameňov. Slovenská učebnica poskytuje ku každej téme minimálne jeden prameň, a to napríklad úryvok z Fredegarovej kroniky,⁵⁰ z Fuldských letopisov⁵¹ alebo aj z diela byzantského cisára Konštantína Porfyrogeneta.⁵² V učebnici z vydavateľstva Taktik a od autoriek D. Pickovej a N. Kubů nájdeme pramene taktiež, ale v menšom rozsahu. Texty prameňov sú v učebnici od D. Pickovej a N. Kubů zasadené do základného textu. Učebnica z vydavateľstva Nová škola – Duha neponúka ukážky prameňov, ale nachádzame v nej úlohu, ktorá hovorí žiakom, aby si prečítali časť z Fredegarovej kroniky o Samovi. Popri úlohe však nenachádzame žiaden odkaz, cez ktorý by sa vedeli žiaci dostať k danému prameňu. Pri slovenskej učebnici zohráva úlohu aj to, že Štátnym vzdelávacím programom je daný výkonový štandard, ktorý je zameraný na prácu s prameňmi, z toho dôvodu obsahuje pravdepodobne viac prameňov.⁵³

⁴⁶ MÁCHA a kol., *Hravý dejepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. s. 39; PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, s. 45; PRÁTOVÁ a kol., *Dějepis 7 : středověk, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy*. s. 31.

⁴⁷ MÁCHA a kol., *Hravý dejepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. s. 39. PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, s. 45.

⁴⁸ PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*, s. 45.

⁴⁹ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 16.

⁵⁰ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom* s. 9.

⁵¹ LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom* s. 14.

⁵² LUKAČKA a kol., *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*, s. 21.

⁵³ ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. 2014. *Štátny vzdelávací program Dejepis (Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť) ISCED2*. [online] Bratislava

Čo sa týka máp, slovenská učebnica ponúka zobrazenie územného rozmachu Veľkej Moravy, čo poskytuje žiakom priestor vytvoriť si lepšiu predstavu o jej rozlohe. Mapa okrem legendy ponúka aj úlohu, ktorá má viesť žiakov k zisteniu, na území ktorých súčasných štátov sa Veľká Morava rozprestierala. Mapu by bolo vhodné doplniť o ďalšie orientačné body, rieky a mestá, ktoré by pomohli žiakom vytvoriť si presnejšiu predstavu o jej rozlohe. Mapa nachádzajúca sa v učebnici z vydavateľstva Nová škola – Duha, ktorá taktiež zobrazuje rozlohu Veľkej Moravy, naopak disponuje vhodnými orientačnými bodmi, sú na nej vyznačené rieky, hranice súčasných štátov a dôležité mestá. Pri porovnaní s mapou v slovenskej učebnici dejepisu, je táto mapa konkrétnejšia. Mapa, ktorú nachádzame v učebnici od vydavateľstva Taktik, je takmer totožná s tou, ktorú ponúka žiakom učebnica z vydavateľstva Nová škola – Duha. Mapa nachádzajúca sa v učebnici od autoriek D. Pickovej a N. Kubů má menšie rozmery, sú na nej vyobrazené len väčšie rieky bez ich názvov a niektoré obce a mestá. Keďže mapa nie je dostatočne konkrétna, pre žiakov by bolo komplikované približne si predstaviť rozlohu Veľkej Moravy. Na edukačné účely by bolo vhodnejšie zvoliť mapu, ktorá je podrobnejšia a má väčšie rozmery. Vhodné by napríklad bolo zameniť mapu s nie až tak podstatnou ilustráciou zobrazujúcou „život na hradišti v Mikulčicích“, na ktorej je vyobrazené drevené opevnenie vedúce pravdepodobne cez rieku, po ktorom prechádzajú ľudia, je na nej vyobrazená stráž, ľudia plaviaci sa po vode a muž držiaci dvojzubý oštep/ harpúnu a prútenú nádobu.⁵⁴ Zároveň ilustrácia zaberá polovicu strany, ktorú by podľa nášho názoru bolo vhodnejšie využiť práve na zobrazenie spomínanej mapy, keďže by mohla byť podnetným prostriedkom na bližšie spoznávanie rozlohy Veľkej Moravy.

V prieskume zameranom na spracovanie témy Veľkej Moravy v slovenských a českých učebniciach dejepisu určených pre základné školy sme si mohli medzi slovenskou učebnicou a vybranými českými učebnicami dejepisu všimnúť, že rozsah spracovania témy má vplyv na jej obsah, čo znamená, že slovenská učebnica dejepisu ozrejmuje niektoré udalosti detailnejšie než české učebnice, zároveň venuje výrazne väčšiu

: Štátny pedagogický ústav, 2014, s. 10. [cit. 2.3. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/dejepis_nsv_2014.pdf>.

⁵⁴ PICKOVÁ – KUBŮ, *Dějiny středověku a raného novověku*. s. 42.

pozornosť Nitrianskemu kniežatstvu než české učebnice, v ktorých nájdeme len zmienku o jeho existencii. Uvedomujeme si, že táto téma je spojená najmä s územím dnešného Slovenska, no toto kniežatstvo v čase existencie Veľkej Moravy tvorilo jeho dôležitú časť, panovnícke skúsenosti tu nadobudol aj Svätopluk, dnes považovaný za najvýznamnejšieho veľkomoravského panovníka. Minimálne z tohto dôvodu si v rámci témy o Veľkej Morave zasluhuje toto kniežatstvo väčšiu pozornosť. Všetky učebnice sa od seba odlišujú grafickým spracovaním, obsahom a jeho podaním. Spoločným znakom je, že všetky veľmi málo nabádajú na prácu s poskytnutým ilustračným materiálom a ukázkami prameňov.

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

ANTONÍN, Robert. *Dějepis 7 : Středověk, počátky novověku*. 1. vyd. Brno : Nová škola, 2015. 68 s. ISBN 978-80-7289-842-8.

BARTÁKOVÁ, E. a kol. *Dějepis 7*. 3. vyd. Plzeň : Fraus, 2021. 80 s. ISBN 978-80-7489-718-4.

BENEŠ, Zdeněk – AUGUSTA, Pavel. *Dějiny středověku a raného novověku*. Úvaly : ALBRA, SPL – Práce, 2000. 32 s. ISBN 80-7361-032-9.

GLOSER, Jaroslav Jan. *Středověk*. Úvaly : ALBRA, SPL- Práce, 2011. 72 s. ISBN 978-80-7361-072-2.

GURŇÁK, Daniel. *Dejepis 7*. Nitra : MAPA, 2015. 40 s. ISBN 978-80-8067-289-8.

KÓNYOVÁ, Ľudmila a kol. *Hravý dejepis 7*. 1. vyd. Košice : Taktik, 2017. 60 s. ISBN 978-80-8180-051-1.

KUČERA, Matúš. *Slovenské dejiny I. : Od príchodu Slovanov do roku 1526*. 2. vyd. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2011, 368 s. ISBN 978-80-8119-038-4.

LUKAČKA, Ján a kol. *Dejepis : pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. 1. vyd. Bratislava : SPN – Mladé letá, 2011. 103 s. ISBN 978-80-10-02061-4.

LUKAČKA, Ján a kol. *Chronológia starších slovenských dejín*. Bratislava : Historický ústav SAB a PRODAMA, 2008. 315 s. ISBN 978-80-969782-8-1.

MÁCHA, Petr. *Hravý dejepis 7 – pracovný sešit*. 2. vyd. Praha : Taktik, 2017. 52 s. ISBN 978-80-7563-068-1.

MÁCHA, Petr a kol. *Hravý dejepis 7 : Učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Praha : Taktik, 2017. 128 s. ISBN 978-80-7563-050-6.

MEZEIOVÁ, Adelaida. Ľudovít Štúr v edukačných konštruktoch slovenskej literatúry a jazyka v 19 a 20. storočí (výberová komparácia učebníc pre stredné školy). In *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov*. [online]. Bratislava : VEDA, 2015. [cit. 4. 9. 2024]. Dostupné na internete: <<https://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/stur.pdf>>. ISBN 978-80-224-1454, s. 262 – 278.

MIKULENKOVÁ, Linda a kol. *Dějepis 7 : Středověk*. 1. vyd. Olomouc : Prodos, 2012. 128 s. ISBN 978-80-7230-282-6.

MIKULENKOVÁ, Linda. *Dějepis 7*. Olomouc : Prodos, 2012. 80 s. ISBN 978-80.7230-284-0.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SR, 2023, *Register edukačných publikácií*. [online]. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Bratislava, 2023. 15. 3. 2023. [cit. 21.3. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.minedu.sk/register-edukacnych-publikacii-skolsky-rok-20222023/>>.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE a TĚLOVÝCHOVY ČR, 2021. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2021, 163 s. [cit. 2. 3. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>>.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE a TĚLOVÝCHOVY ČR, 2022. *Schvalovací doložky učebnic : Učebnice pro základní vzdělávání*, [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2021, 163 s. [cit. 2. 3. 2023] Dostupné na internete: <<https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/seznam-ucebnic-a-ucebnich-textu-pro-zs>>.

PICKOVÁ, Dana – KUBŮ, Nadežda. *Dějiny středověku a raného novověku : 1. díl – Zrození středověké Evropy*. 2. vyd. Úvaly : ALBRA, SPL – Práce, 2019. 64 s. ISBN 80-7361-006-X.

PICKOVÁ, Dana – KUBŮ, Nadežda. *Středověk : Dějepis pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly : LABRA, SPL – Práce, 2011. 188 s. ISBN 978-80-7361-071-5.

POLÁKOVÁ, Viera. *Problematika Samovej riše v slovenskej a českej historiografii* : bakalárska práca. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2015, 39 s.

PRÁTOVÁ, Karla a kol. *Dějepis 7 : středověk, počátek novověku učebnice pro 7. ročník základní školy*. 2. vyd. Brno : Nová škola – Duha, 2018. 136 s. ISBN 978-80-88285-27-4.

RATKOŠ, Peter. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. 2. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1968. 532 s.

RÁBIK, Vladimír a kol. *Slovenské stredoveké dejiny I.* [online]. 1. vyd. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. 74 s. [cit. 4. 4. 2023]. Dostupné na internete: <https://ff.truni.sk/sites/default/files/publikacie/rabik_tibensky_labanc_slovenske_stredoveke_dejiny_1.pdf>. ISBN 978-80-8082-599-7.

STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo.* Bratislava : Vydavateľstvo RAK, 2016. 594 s. ISBN 978-80-85501-64-3.

TUREK, IVAN. *Didaktika.* 3. vyd. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014. 618 s. ISBN 978 – 80-8168-004-5.

ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. *Štátny vzdelávací program Dejepis (Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť) ISCED 2.* [online]. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2014, 17 s. [cit. 2. 3. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/dejepis_nsv_2014.pdf>.

VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 7 : Středověk a raný novověk.* 2. vyd. Praha : SPN, 2014. 152 s. ISBN 978-80-7235-547-1.

VÁLKOVÁ, Veronika – PARKAN, František. *Dějepis 7 pro základní školy : Strředověk a raný novověk,* Praha : SPN, 2016. 56 s. ISBN 978-80-7235-633-1.

VELINSKÝ, Tomáš a kol. *Dějepis 7 : pro základní školy a víceletá gymnázia.* 3. vyd. Plzeň : Fraus, 2021. 160 s. ISBN 978-80-7489-711-5.

VYKOUPIIL, Libor a kol. *Dějepis 7 : Středověk počátky novověku.* 8. vyd. Brno : Nová škola, 2020. 136 s. ISBN 978-80-7600-178-7.

REKONŠTRUKCIA CESTNEJ SIETE V UŽSKEJ ŽUPE DO POLOVICE 14. STOROČIA

Štefan Pacola

Reconstruction of the road network in Uh County

Abstract: *This study focuses on the reconstruction of the medieval road network in the Ung county region up to the mid-14th century. In this research, we rely on various types of historical sources, including written documents, historical maps, and onomastics. The introductory section of the work provides an overview of the studied geographical environment and the types of roads identifiable in the examined sources. Subsequently, we delve into a comprehensive reconstruction of the road network, identifying the main road connections in the region and their links to neighboring regional centers. Our focus lies in interpreting sources related to roads and identifying historical and cultural phenomena associated with them. In the conclusion of the study, we attempt to paint a picture of what the main road network in Ung county may have looked like in the mid-14th century, emphasizing the significance of further research in this area.*

Keywords: *Reconstruction of Road Network, Ung County, Medieval Hungary, Roads*

Pod pojmom rekonštrukcia cestnej siete chápeme výskum a prípadnú lokalizáciu starých cestných spojov, v našom prípade vo vybranom období a na istom vymedzenom území. Výskum staršej cestnej siete je interdisciplinárny a využíva najmä metódy historickej geografie. To v krátkosti znamená, že pri výskume je nutné spoliehať sa na výsledky viacerých vied a syntetizovať ich. Pri výskume stredovekej cestnej siete sú hlavným zdrojom poznania metačné listiny, archeologické nálezy, krajinný reliéf, relikty krajiny, či kartografické a toponymické pramene. Pri výskume sa vymedzujeme do priestoru Užskej župy v celej jej veľkosti,¹ pričom preskúmame pramene približne do roku 1350, v prípade potreby s miernym presahom.

¹ Užská župa sa rozprestierala na časti územia dnešného Slovenska a Ukrajiny. Na Slovensku do nej patrila východná časť dnešného okresu Michalovce a dnešný okres Sobrance. Na Ukrajine Užhorodský rajón (Ужгородський район).

Rekonštrukcii starých uhorských ciest sa u nás venuje viacero prác, ale aj čiastkových štúdií. Na tomto mieste nechceme vyčerpávajúco menovať všetky počiny slovenskej historiografie v tomto smere, pretože ich nie je málo. Spomeňme však aspoň tie, vďaka ktorým nie je naša štúdia prvá, zaoberajúca sa cestnou sieťou v tejto stolici. Vo vynikajúcom diele, zaoberajúcom sa obchodom územia východného Slovenska v stredoveku a jeho okolia s Pobaltím, riešil O. R. Halaga aj cestnú sieť nami skúmanej oblasti.² Nielen táto jeho práca, ale aj ostatné jeho štúdie o obchode, sú pre výskum cestnej siete nesmierne prínosné.³ B. Varsík sa v poslednom zväzku svojho známeho diela o Košickej kotline zaoberá, okrem iného, aj Užskou župou.⁴ Nestor historickej geografie na Slovensku, J. Žudel, v diele *Stolice na Slovensku* venuje stať aj Užskej župe (stolici) a na mape zakresľuje hlavné dopravné spoje.⁵ Cestnú sieť si všíma síce len okrajovo, no jej časť prehľadne zakreslil na mapu. M. Slivka v svojom príspevku o rekonštrukcii cestnej siete na východnom Slovensku⁶ veľmi podrobne vysvetľuje, čo si má autor takto zameranej štúdie v prameňoch všímať a na čo si má dávať pozor. Štúdia obsahuje mimoriadne bohatý poznámkový aparát a mapové prílohy. F. Uličný sa v svojom monumentálnom diele o dejinách Užskej župy zamerá hlavne na jej osídlenie, pričom pri jednotlivých sídlach sa zmieňuje o cestách, brodoch, mýtniciach a iných cestných zariadeniach, ktoré v ich okolí

² HALAGA, Ondrej Richard. *Košice – Balt. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275 – 1526)*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, 326 s.

³ Napr. HALAGA, Ondrej Richard. Poľská a uhorská soľ na Slovensku v stredoveku. In PAZDUR, Jan (ed.). *Studia z dziejów górnictwa i hutnictwa 12*. Wrocław : Wyd. Polskiej Akademii nauk, 1968, s. 28-75; HALAGA, Ondrej Richard. Počiatky diaľkového obchodu cez stredné Karpaty a košického práva skladu. In *Historica Carpatica*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 3-28; HALAGA, Ondrej Richard. Historicko ekonomický význam Karpatských lesov. In URGELA, Jozef (ed.). *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea 10/1979*. Martin : Osveta, 1979, s. 73-91.

⁴ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny III. S osobitným zreteľom na celé východné Slovensko a horné Potisie*. Bratislava : Veda, 1977, s. 469-520.

⁵ ŽUDEL, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 155-159.

⁶ SLIVKA, Michal. Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty. In HLINKA, Ján, KOLNÍKOVÁ, Eva (eds.). *Slovenská Numizmatika 11*. Bratislava : Veda, 1990, s. 83-112.

existovali. Na koniec monografie autor priložil mapu cestnej siete Užskej župy.⁷

Užská župa – stručný opis, geografia, hranice

Skúmaná župa je v sledovanom období zaujímavým objektom. Rozhodne nepatrí medzi tie najmenšie,⁸ no jej veľkú časť pokrývajú hory a husté lesy, kde bolo do polovice 14. storočia ešte veľmi riedke osídlenie, na čo nepriamo poukazuje aj nízky počet písomných zmienok z tejto oblasti. Tento komplex lesov a hôr sa totiž využíval približne do polovice 13. storočia ako pohraničné pásmo.⁹ Ako tento faktor ovplyvní cestnú sieť priblížime v neskoršej časti štúdie.

Vznik a poloha ciest je podmienená geografickým prostredím. Čo sa tohto týka, akúsi tvár župy vytvárajú Karpaty, pokrývajúce jej značnú časť, a sieť riek, z ktorých je najznámejšou rieka Uh. Tá sa tiahne naprieč jej celou dĺžkou. Okrem Uhu pretekali týmto územím i Turia, Liuta, časť Latorice a Tisy. Severná hranica župy je tvorená hrebeňmi Vihorlatských vrchov, kde tiahne až po Popriečny vrch. Odtiaľ na sever k vrchu Kremenec a od neho na východ, približne k prameňu rieky Uh. Východnú hranicu možno opísať len veľmi všeobecne. Postupuje od rieky Uh na juh po rôznych tokoch, kotlinách i kopcoch. Potom sa stáča na západ a pokračuje rovnakým spôsobom, až kým sa nedostáva k rieke Stará, ktorá je prítokom Latorice. Tieto spoločne vytvárajú časť južnej hranice župy, a to približne až po obec Tysaashvan' (dnes Тисаашвань na Ukrajine), kde hranicu začína tvoriť ohyb Tisy, jej ramená (meandre) a blízke okolie. Severne od obce Šalamúnová (dnes Соломоново na Ukrajine) ďalej tvorí južnú hranicu opäť Latorica, tečúca smerom na západ k rieke Laborec. Približne na západ od dnešnej obce Beša sa hranica vydáva na sever k Laborcu a ten tvorí takmer celú západnú hranicu župy. Tesne pred Vihorlatskými vrchmi tiahne po Turskom jarku a potom sa pripája na jej začiatok, na spomínané Vihorlatské vrchy.¹⁰

⁷ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov : Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 1995, mapová príloha č. 1.

⁸ V roku 1806 bola jej rozloha 3274 km². ŽUDEĽ, *Stolice na Slovensku*, s. 155.

⁹ VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III*, s. 477-479.

¹⁰ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 4. ŽUDEĽ, *Stolice na Slovensku*, s. 155.

Užská župa susedí na severe, západe a juhozápade so Zemplínskou župou. Na severe tiež s Haličou. Na východe a juhovýchode s Berežskou župou. Na juhu čiastočne aj so Sabolčskou župou.¹¹

Indikátory ciest v Užskej župe

Často sa stáva, že pramene naznačujú cestu nepriamo, a to prostredníctvom iných subjektov – tzv. indikátorov. Sú to hmotné alebo nehmotné činitele, pri ktorých cesta viedla, a preto takéto zmienky vynahrádzajú zmienku o ceste. Najčastejšie sú to zmienky o hradoch, kláštoroch, trhoch, mýtniciach, riečnych prechodoch, menej často o prícestných hostincoch. Toponymá odvodené od pustovne, cudzieho (strážneho) etnika, prípadne od názvu ovocného stromu sa tiež často vzťahujú na cestu. Každá župa je špecifická svojou geografiou, svojim umiestnením v rámci Uhorského kráľovstva, no nielen to, a ale aj mnohé ďalšie faktory ovplyvňujú, aké cestné indikátory budeme pri výskume v prameňoch nachádzať a s akými tak budeme pracovať. Vzhľadom na uvedené môžeme indikátory rozdeliť celkovo do dvoch skupín, a to na také, ku ktorým cesta priamo smerovala (hrad, trh) a také, ktoré boli s cestou priamo spojené (brod, mýtnica, prícestný hostinec). Indikátory cestnej siete sú zaujímavou a širokospektrálnou témou. Vo svojej už zmieňovanej štúdií sa im komplexne venoval M. Slivka. V našej práci si spomenieme len tie, s ktorými sme sa v nami preskúmaných prameňoch v danom období stretli.

Kostru najstaršej cestnej siete aj v Uhorsku tvorili hrady. Dokazuje to názov starých ciest, vedúcich od hradu k hradu, ktoré nazývame hradske cesty.¹² Dodnes je slovo *hradska* súčasťou katastrálnych názvov území. Kasteláni hradov mali na starosť zabezpečiť dobrý stav okolitých ciest a ich bezpečnosť. Na to slúžili príjmy z mýtnic, ktorými tiež prechádzali cesty.¹³ Hrady boli tiež prvými miestami, kde sa odohrávala tovarová

¹¹ *Ung vármegye térképe*. [online]. [cit. 20.8.2024]. Dostupné na internete: <<https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/1653/>>.

¹² SLIVKA, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku*, s. 89. KRÁLIK, Ľubor. *Etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : Veda, 2015, s. 207, „hrad“.

¹³ KLEIN, Bohuš. Zásady určovania stredovekých ciest v geografickom prostredí. In BADÍK, Milan (ed.). *Vlastivedný zborník Považia 13*. Martin : Považské múzeum v Žiline, 1978, s. 31; SLIVKA, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku*, s. 90.

výmena, no tá sa postupne presúvala aj mimo nich. Pri zmienke o trhu vieme, že tadiaľ zaiste viedla cesta, ktorou naň prichádzali obchodníci. Jeden z najčastejších indikátorov cesty je tiež riečny prechod. Ten mnohokrát súvisí s výberom mýta a treba ho chápať komplexne. Most sa v prameni spomenie spravidla priamo, no či bol na rieke len brod, lávka alebo prievoz, to súviselo s vtedajším prietokom rieky, resp. s ročným obdobím.¹⁴

Indikátormi sú tiež relevantné toponymá. Pomerne rozšíreným aj v susedných župách sú toponymá odvodené od slova heremita, v preklade pustovník. Tie odkazujú na pustovne, ktoré sa síce mali svojou podstatou vyhýbať frekventovanej cestnej sieti, no aspoň nejakým chodníkom na ňu museli byť napojené.¹⁵ V pohraničných oblastiach, akou je aj Užská župa, nachádzame tiež miestne názvy, odkazujúce na krajinské brány alebo na cudzie etnikum. Krajinské brány boli v začiatkoch Uhorska strategickými bodmi. Slúžili ako vstupy a výstupy z kráľovstva, preto pri zmienke o nich automaticky hovoríme o dôležitej cestnej komunikácii.¹⁶ Miestne názvy súvisiace so slovom strážiť a obsahujúce názov cudzieho etnika treba dávať v okrajových častiach Uhorska do súvisu s ochranou pohraničia a strážením ciest.¹⁷ Takisto treba uvažovať nad cestou pri výskyte toponyma, obsahujúceho názov ovocného stromu. Pri divo rastúcich ovocných stromoch totiž schválne viedli cesty, hlavne tie diaľkové, a často na tento účel boli aj vysádzané. Slúžili ako občerstvenie pre cestujúcich a ich zvierací doprovod.¹⁸

Na záver tejto časti je vhodné spomenúť, že aj samotný reliéf krajiny je indikátorom cesty sám o sebe. To ako je krajina sformovaná môže ukázať, kadiaľ viedla cesta. Cestu v hornatom teréne prirodzene hľadáme

¹⁴ ŠEDIVÝ, Juraj. Stredoveké prístavy (prievozy) a mýta na Dunaji v okolí Bratislavy. In MUNKOVÁ, Mária, PAVLÍKOVÁ, Lenka (eds.). *Na sútoku riek. Život v slovensko-rakúskom pohraničí*. Bratislava : Veda, 2014, s. 346-347.

¹⁵ SLIVKA, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku*, s. 87.

¹⁶ RÁBIK, Vladimír. Porta regni. Krajinské brány na území Slovenska v stredoveku. In ŠIMKO, Peter (ed.). *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku II*. Žilina : Považské múzeum v Žiline, 2017, s. 41-42.

¹⁷ SLIVKA, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku*, s. 94; MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 49-50.

¹⁸ IVANIČ, Peter. *Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poipľi*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011, s. 21.

v kotlinách, pozeráme sa po čo najschodnejšom a najsuchšom teréne. Platí, že stredoveká cesta nebola najkratšia možná spojnica dvoch bodov, ale čo najpohodlnejšia a najbezpečnejšia.¹⁹ Tok rieky taktiež môže ukázať smerovanie cesty. Súvisí to s tým, že rieka bola relatívne pevným orientačným bodom a tiež s tým, že obchodné karavány neustále potrebovali blízky zdroj vody na napájanie svojich zvierat. Tieto karavány sa však museli vyhýbať močiarom a záplavám,²⁰ ktoré sa vyskytovali aj v Užskej župe.

Rekonštrukcia cestnej siete

Spred obdobia tatárskeho vpádu (1241 – 1242) existuje iba jedna listina, ktorá nejakým spôsobom spomína Užskú župu a aj tá je tzv. pochybnéj pravosti.²¹ V Anonymovej kronike zo začiatku 13. storočia sa píše, že *Mađari dostali meno podľa hradu Užhorod, ku ktorému pritiahli zo Skýtie*.²² Napokon aj samotní Tatári prišli do Uhorska cez Verecký priesmyk,²³ ktorý sa nachádza práve v zalesnenej časti Užskej župy, teda akási forma ciest tu iste existovala, aj keď sa priamo nespomína.

Do polovice 14. storočia sa v Užskej župe vyprofilovali dve centrá, do ktorých smerovali nami skúmané dopravné spoje, a okolo ktorých budeme našu štúdiu orientovať. Sú to Užhorod (Ужгород v dnešnej Ukrajine) a Veľké Kapušany. Užhorod bol starým centrom župy, kráľovským domíniom a prvotné zeme darované v tejto župe sú odnímané práve z tohto celku.²⁴ Aj keď sa pozornosť prameňov pomaly presúva z Užhorodu

¹⁹ KLEIN, *Zásady určovania stredovekých ciest*, s. 20.

²⁰ KISS, Andrea. *Floods and Long-Term Water-Level Changes in Medieval Hungary*. Cham : Springer, 2019, s. 335-339; KVĚT, Radan. *Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků*. Praha: Academia, 2003, s. 33-34.

²¹ GYÖRFFY, Georgius (ed.). *Diplomata Hungariae Antiquissima. Volumen I. 1000 – 1131*. Budapestini : Academiae Scientiarum Hungaricae, 1992, s. 431, č. 4.

²² „omnes nationes circumiacentes vocabant Almum filium Vgek ducem de Hungar et suos milites vocabant Hungaros”, SZENTPÉTERY, Emericus (ed.). *Scriptores rerum Hungaricarum. Tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Volumen I*. Budapestini : Magyar Tudományos Akadémia, 1937, s. 37.

²³ MARSINA, Richard – MAREK, Miloš (eds.). *Tatársky vpád. Historické rozprávania o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenia a celú krajinu priviedli na pokraj skazy*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2008, s. 14.

²⁴ Napr. „quandam terram suam Hozdou ... in parochia castris de Vnguy”,

do jeho okolia, do konca skúmaného obdobia sa mu darí udržať si status najrozvinutejšieho sídla župy a obchodného centra.²⁵ Po rozpade kráľovských žúp a ich pretvorení na šľachtické²⁶ vidíme, že sú listiny užskej samosprávy vydávané z veľkej časti už vo Veľkých Kapušanoch.²⁷ To značí, že si tunajšia šľachta toto sídlo volí za akési centrum župných zasadnutí. V Užhorode a na sever od neho, v obci Nevyts'ke (dnes Невицьке na Ukrajine), máme doložené hrady,²⁸ ktorými viedli staré hradské cesty.²⁹ No ani v jednom z týchto centier sa v skúmanom období nespomína trh, mýtnica alebo iné zariadenie, ktoré by priamo indikovalo cestu. Župné centrá však hostovali týždenné trhy aj keď o tom pramene mlčia.³⁰ Vo Veľkých Kapušanoch taký trh zrejme bol už niekedy pred rokom 1274, kedy ich obyvatelia dostávajú výsady,³¹ ktoré, ako vieme, neboli udeľované ekonomicky slabším sídlam. Navyše výhodná poloha Veľkých Kapušian na križovatke ciest taktiež naznačuje konanie trhu.

MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus II. Inde ab a. MCCXXXV usque ad a. MCCLX*. Bratislava : Veda, 1987, s. s. 221, č. 315; „*quasdam possessiones nostras castrenses in comitatu de Wngh existentes*“, IPOLYI, Arnold – NAGY, Imre – VÉGHÉLY, Dezső (eds.). *Hazai okmánytár: Codex diplomaticus patrius VI*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1876, s. 117, č. 78; „*terram ... castris nostri de Wngh*“, WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus III*. Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1862, s. 122, č. 84.

²⁵ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 248.

²⁶ J. Žudel píše, že sa tak stalo najneskôr začiatkom 14. storočia. ŽUDEL, *Stolice na Slovensku*, s. 155.; Porov. SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I. inde ab. a. MCCCCI usque ad. a. MCCCCXIV*. Bratislava: Veda, 1980, s. 471, č. 1106.

²⁷ „*Datum ... in Copus*“, SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus II. inde ab. a. MCCCCXV. ad a. MCCCCXXIII*. Bratislava : Veda, 1987, s. 83, č. 143; „*Datum in Kopus*“, RDSI II, s. 165, č. 335; Porov. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III*, s. 478.

²⁸ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 155-157, 247-248.

²⁹ SLIVKA, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku*, s. 89; ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 155-156.

³⁰ WEISZ, Boglárka. *Markets and Staples in the Medieval Hungarian Kingdom*. Budapest : Centre for the Humanities, 2020, s. 11.

³¹ JUCK, Lubomír (ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I (1238 – 1350)*. Bratislava : Veda, 1984, s. 61-62, č. 54; ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 254; Porov. aj RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej)*. Bratislava : Karpatonemecký spolok na Slovensku, 2006, s. 314-316.

Do Veľkých Kapušian viedla cesta od Beše, pri ktorej sa už okolo roku 1265 spomína staré hradisko *Gragyssa*.³² Pokračovala cez Čičarovce, pri ktorých sa spomína v roku 1323 veľká cesta,³³ pripájajúca sa na cestu, v prameňoch označenú ako veľká vozová cesta.³⁴ Konkrétne v roku 1338, a to v okolí zaniknutej rieky *Strumen* (azda medzi riekou Laborec a obcou Krišovská Liesková),³⁵ ktorá iste pokračovala do Veľkých Kapušian. V priestore južne od spomínaných Čičaroviec a Veľkých Kapušian boli minimálne dva prechody cez rieku Latorica. Iste slúžili aj na cestovanie do Lelesu, na miesto, kde sídlil kláštor (premonštrátov) a od roku 1350 sa tu konal jarmok.³⁶ Jeden z prechodov nachádzame v prameňoch pod názvom *Kecheterewe*.³⁷ Druhý brod bol na mieste, kde sa dnes už mŕtve rameno Uhu vlievalo do Latorice.³⁸ Veľké Kapušany, svojim tvarom aj svojim názvom, pripomínajú cestu. Čo sa týka tvaru, Veľké Kapušany spadajú do kategórie tzv. nábrežných, resp. cestných dedín.³⁹ Názov Veľkých Kapušian je odvodený od maďarského slova *kapu*, čo v preklade znamená brána. A tu skutočne v raných dejinách Uhorského kráľovstva existovala krajinská brána, v ktorej sa spájali dôležité cesty z Poľska a Haliče.⁴⁰ Samotné Veľké Kapušany spájala cesta s Užhorodom, ktorá

³² „*Gragyssa*”, CDAC III, s. 122, č. 84.

³³ „*versus australem super viam magnam*”, RDSI II, s. 426, č. 983.

³⁴ „*magnam viam curream*”, PITI Ferenc (ed.). *Anjou-kori oklevéltár XXII. 1338*. Budapest – Szeged : Borgisz Kft, 2012, s. 17, č. 13.

³⁵ ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Praha – Bratislava : Nákladem učené spoločnosti Šafárikovy v Bratislavě, 1932, s. 435.

³⁶ TEISZLER Eva (ed.). *Anjou-kori oklevéltár XXXIV. 1350*. Budapest – Szeged : Szegedi Középkorász Műhely – Szegedi Tudományegyetem Levéltára, 2013, s. 349, č. 629.

³⁷ „*portum Kecheterewe*”, JUCK I, s. 62, č. 54; Na tomto brode fungoval výber mýta, no mýtnica spadala už pod Zemplínsku župu, ULÍČNÝ, Dejiny osídlenia Užskej župy, s. 252.

³⁸ „*super Latericiam ad portum Eleuha nomine, ubi fluvius Hung cadit in Latericiam*”, CDS I, s. 145, č. 190; „*portum seu litus Latrochaelhau nomine, ubi fluvius Ungh tenderet in fluvium Latrocha*”, PITI Ferenc (ed.). *Anjou-kori oklevéltár XXVII. 1343*. Budapest – Szeged : Borgisz Kft, 2007, s. 273, č. 420; Porov. ešte „*et fluuiio Lathorcha ac vado in eodem habito*”, CDP VI, s. 129, č. 87.

³⁹ HABOVŠTIAK, Alojz. *Stredoveká dedina na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1985, s. 63-64.

⁴⁰ RÁBIK, *Porta regni*, s. 55.

sa spomína síce až po skúmanom období, no nepochybne fungovala už dávno predtým.⁴¹ S istotou vieme povedať, že prechádzala pri dedine Batfa (dnes Батфа na Ukrajine), kde sa spomína jej úsek,⁴² pri Storožnici (dnes Сторожниця na Ukrajine),⁴³ ktorej názov v prameňoch je odvodený od strážneho elementu, a napokon do Užhorodu.⁴⁴ Celá táto spojnica zo Zemplínskej župy cez Veľké Kapušany až do Užhorodu viedla, podľa novovekých máp, až do Poľska.⁴⁵ Navyše jej úsek je v prameni označený ako veľká vozová cesta,⁴⁶ čo je pri výskume ciest v tomto regióne zriedkavé označenie. Prikladáme preto tomuto cestnému spoju mimoriadny význam.

Do Veľkých Kapušian viedla dokázateľne aj cesta z Tibavy.⁴⁷ Či to však bola priama spojnica týchto dvoch sídel alebo je to úsek dlhšej krajinskej cesty, ktorá sa zastavovala ešte v Užhorode a až potom pokračovala do Veľkých Kapušian, povedať nevieme. Na tomto mieste je vhodné poznamenať, že by bolo nezodpovedné bez dostatku prameňov rekonštruovať dopravný spoj na sever od rieky Uh, teda v záplavovom území plnom močiarov a lesov, ktorých zvyšky je vidieť ešte na prvom vojenskom mapovaní z poslednej tretiny 18. storočia.⁴⁸ Spomínaná cesta z Tibavy do Užhorodu je v prameňoch dobre zdokumentovaná.⁴⁹

⁴¹ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Uzskej župy*, s. 252-253.

⁴² „ad magnam viam”, NAGY, Imre (ed.). *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VIII.* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1891, s. 440, č. 361.

⁴³ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Uzskej župy*, s. 216.

⁴⁴ Na ceste do Užhorodu, medzi dedinami Shyshlivtsi a Tarnivtsi, existovala v stredoveku dedina Strážka, pripomínajúca svojim názvom strážcov, čo môže značiť cestu. Upozorňuje na ňu B. Varsik. VARSIK, *Osídlenie Košickej kotliny III*, s. 478.

⁴⁵ Porov. cesty v opisovanom regióne *Mappa comitatus Ungvar* [TK 1087]. [online]. [cit. 28.11.2023]. Dostupné na internete: <[.](https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/1083/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ1bmd2YXlIfQ>; Königreich Ungarn (1782–1785) - First Military Survey</i>. [cit. 28.11.2023]. Dostupné na internete: <<a href=)

⁴⁶ „magnam viam curream”, FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. Vol. 7.* Budae: Typis Typogr. Regiae Vniversitatis Vngaricae, 1842, s. 252, č. 194.

⁴⁷ „magnam stratam publicam, que de villa Tyboa ducit ad villam Copus”, CDP VI, s. 331, č. 239.

⁴⁸ Poz. región severne od rieky Uh. *Königreich Ungarn (1782–1785) - First Military Survey*. [online]. [cit. 19.8.2024]. Dostupné na internete: <<https://maps.arcanum.com/sk/map/firstsurvey-hungary/>>.

⁴⁹ „quandam puplicam stratam que de Wngwar ducit in Tybous intraret”, CDP

Prechádzala popri Vyšnom, resp. Nižnom Nemeckom, ktorého názov pripomína nemecký strážny element.⁵⁰ Jej ďalší úsek nachádzame v listine z roku 1333, v ktorej zisťujeme, že prechádzala cez dnešné obce Kristy a Veľké Revištia.⁵¹

Opačným smerom, teda z Užhorodu k Tibave, by cestujúcich táto cesta zaviedla až k Michalovciam,⁵² a to južne od vodnej nádrže Zemplínska Širava, na mieste ktorej boli v stredoveku rozsiahle močiare.⁵³ Zmienené pokračovanie cesty dokazujú chotárne názvy, obsahujúce slovo hradská⁵⁴ a nakoniec vodný hrad v Michalovciach.⁵⁵ Odtiaľ ďalej pokračovala popri hrade Vinné⁵⁶ a následne pokračovala k významnejším bodom Zemplínskej župy, ako Jasenovský hrad, Humenné, či Strážske.⁵⁷ Na doplnenie, z Tibavy smerovala ešte cesta do dediny Podhorod', ktorá vznikala najskôr pod Tibavským hradom.⁵⁸ Ďalšie pokračovanie tejto cesty z našich prameňov doložiť nedokážeme.

VI, s. 313, č. 227.

⁵⁰ RÁBIK, *Nemecké osídlenie*, s. 312-314; Navyše v chotári Jenkoviec katastrálny názov Okolo hradskej, pozri Okolo hradskej (Jenkovec). *Základná mapa ZBGIS*. [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/zakladna-mapa>>.

⁵¹ „*viam que de Reuche vaderet in Kerezthwr*”, NAGY, Gyula (ed.). *A nagymihályi és sztáray gróf Sztáray család oklevéltára I*. Budapest : Gróf Sztáray Antal, 1887, s. 76, č. 56.

⁵² „*unam stratam publicam, qua itur de annotata villa Tyba versus villam Noghmihaly*”, SZTÁRAY I, s. 107, č. 68.

⁵³ VARSÍK, Branislav. *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí*. Bratislava : Veda, 1990, s. 156; ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Uzskej župy*, s. 36.

⁵⁴ Pri hradskej (Úbrež), Za hradskou (Fekišovce). *Základná mapa ZBGIS*. [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/zakladna-mapa>>.

⁵⁵ POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady a kaštiele*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1966, s. 165.; Viac o cestách pri Michalovciach pozri PACOLA, Štefan. Rekonštrukcia cestnej siete v slovenskej časti Zemplínskej župy do polovice 14. storočia. In *Studia Historica Tyrnaviensia XXIII 2/2023*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2023, s. 27-30.

⁵⁶ „*via qua itur de Noghmihaly in dictam villam Vinna*”, „*montem castris eorumdem nobilium Noghmihal vocati*” , „*castris Noghmihal*”, SZTÁRAY I, s. 108, 110, č. 68; POLLA – VINDIŠ, *Východoslovenské hrady a kaštiele*, s. 230.

⁵⁷ PACOLA, *Rekonštrukcia cestnej siete*, s. 49-55.

⁵⁸ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Uzskej župy*, s. 182.

Presuňme sa viac na východ. Dve cesty vedúce do Užhorodu, totiž z Veľkých Kapušian a z Michaloviec, sme už zrekonštruovali. Z Užhorodu viedla tretia cesta smerom na juh do obce Čop (dnes Чоп na Ukrajine), kde sa v roku 1346 spomína most na rieke Latorica,⁵⁹ a odtiaľ do dediny Šalamúnová, kde sa konal týždenný trh⁶⁰ a na prechode cez Tisu vyberalo mýto.⁶¹ Odtiaľ hlbšie do oblasti Medzibodrožia.⁶² Na východ od Čopu máme hranicu Užskej župy a sme bez priamych dokladov o cestnej sieti, no zaiste cesta viedla popri rieke Latorica do centra Berežskej župy, do Mukačeva (dnes Мукачево na Ukrajine).⁶³

Z Užhorodu na juhovýchod vieme dokázať dopravný spoj smerujúci popri Baranyntsi (dnes Баранинці na Ukrajine), kde stála krajinská brána.⁶⁴ Pri pohľade na reliéf krajiny možno predpokladať, že ďalej spoj pokračoval prirodzene z juhu popod karpatské pahorky, zrejme k Serednému (dnes Середне na Ukrajine), kde asi na konci stredoveku vznikol pri tejto ceste hrad.⁶⁵ Odtiaľ už predpokladáme, ako v prípade Čopu, cestu priamo až do Mukačeva.⁶⁶

⁵⁹ „in ... *Chop ... super fluuio Loturcha ... pontem ... parare fecisset*”, NAGY, Emericus – NAGY, Johannus – VÉGHÉLY, Desiderius (eds.). *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo II.* Pestini : A Magyar Történelmi Társulat, 1872, s. 187, č. 128.

⁶⁰ „*forum ... in possessione sua Salomon*”, RDSI II, s. 249, č. 536.

⁶¹ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 213.

⁶² PACOLA, Štefan, *Rekonštrukcia cestnej siete*, s. 41-42. Medzibodrožie je z geografického hľadiska región tvorený riekami Bodrog a Tisa. Rozprestiera sa približne od obce Veľké Kapušany po maďarskú obec Tokaj. Dnes je predelený slovensko-maďarskou štátnou hranicou. V stredoveku bol tento región známy skôr ako dištrikt. Poz. MAREK, Miloš. Vicarcidiakoni a ich pôsobenie v administratívnej štruktúre katolíckej cirkvi na stredovekom Slovensku. In DUCHOŇOVÁ, Diana – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Prudentissimæ dominæ nobis honorandæ ... K životnému jubileu profesorky Márie Kohútovej*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2015, s. 84-85.

⁶³ GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarorszáგ történeti földrajza I.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987, s. 545.

⁶⁴ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 26-27.

⁶⁵ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 206. F. Uličný tiež v Serednom predpokladá konanie trhu.

⁶⁶ AMTF I, s. 545.

Užhorod je sídlo zo severnej strany objímané Karpatmi a ktoré vznikalo bezprostredne pod zásekmi.⁶⁷ Rekonštruovať cesty vedúce v horách je zložité a je nutné spoliehať sa takmer iba na geografické predispozície tunajšej krajiny. Dokázateľne šla z Užhorodu hradská cesta k hradu nad dedinou Nevyts'ke.⁶⁸ Domnievame sa, že pokračovala popri rieke Uh ďalej na sever do Haliče, no pramene o tom v tomto období ešte mlčia.⁶⁹ Pri tejto ceste nachádzame dedinu Orikhovytsya (dnes Ориховиця na Ukrajine), ktorej meno je odvodené od slova orech.⁷⁰ Aj keď dedina leží schovaná v kotline za kopcom, pri rekonštrukcii musíme brať do úvahy, že tieto orechy mohli rásť relatívne blízko a tak slúžiť ako potrava. Každý zdroj potravy bol na diaľkovej ceste potrebný.

V Užskej župe sa pripomína viacero pustovní, o ktorých sme písali, že k nim viedla nejaká nižšia forma cesty. Prvú zmienku o pustovni nachádzame v názve dediny Vyšné Remety. Tá pochádza z roku 1400, teda mimo nami vymedzeného časového rámca. Dedina však vznikla skôr, nehovoriac o pustovni.⁷¹ Ďalšia pustovňa je zmienená v názve Blatných Remiet, v blízkosti ktorých podľa F. Uličného stála niekedy v 11. až začiatkom 13. storočia pustovňa benediktínskych mníchov.⁷² Pri obchôdzke Veľkých Slemeniec v roku 1335 sa spomína most, zvaný *Remethehyda*.⁷³ Takýto názov mosta je tiež pamiatkou na pustovňu kdesi v okolí, a hlavne nám to hovorí, že aj k tomuto miestu musel viesť aspoň nejaký chodník. Vo východnej časti župy leží dedina Turie Remety

⁶⁷ ROHÁČ, Peter. Indagines – záseky vo vojenskom obrannom systéme. In *Vojenská história*. 2014, roč. 18, č. 1, s. 7.

⁶⁸ SLIVKA, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku*, s. 89; ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 157.

⁶⁹ Od povodia Uhu k povodiu Laborca, porov. KVĚT, Radan. *Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků*. Praha : Academia, 2003, s. 30; Mapa Užskej župy z roku 1740, ktorá aj napriek tomu, že nezobrazuje dopravné spoje v Karpatoch, zobrazila spoj, vedúci popri Uhu a označujúeho ako „*Via ad Poloniam ducens*“, teda cesta, idúca do Poľska. Iste kvôli jeho dôležitosti, azda aj starobylosti. porov. *Mappa comitatus Ungvar [TK 1087]*. [online]. [cit. 26.11.2023]. <[⁷⁰ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 166.](https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkepar/1083/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ1bmd2YXlIfQ>.</p></div><div data-bbox=)

⁷¹ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 285.

⁷² ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 38-39.

⁷³ „*Remethehyda*“, KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc (eds.). *Anjou-kori oklevéltár XIX. 1335*. Budapest – Szeged: Borgisz Kft, 2004, s. 77, č. 159.

(Туръі Ремеги на Украјине). Južne od dediny Mali Heivtsi (Мали Геївци) nachádzame na druhom vojenskom mapovaní z prvej polovice 19. storočia miesto, označené ako *Pushta Remete*.⁷⁴

V prameňoch sme narazili na cesty, ktoré sme do štúdie zámerne nezahrnuli, kvôli náročnosti ich lokalizácie. Príkladom takejto cesty je cesta vedúca do Veľkých Slemeniec. Spomína sa v roku 1335 a možno predpokladať, že smerom na sever, popri Ruskej (strážny element), sa napojila na hlavný ťah do Užhorodu, idúci z Veľkých Kapušian. Či však smerom na juh smerovala do Lelesu alebo do Solomonova, resp. Čopu, povedať nevieme. Územie bolo v tomto čase záplavové a cesty zjavne premenlivé. Nakoniec o tom hovorí aj prameň, ktorý samotnú cestu spomína.⁷⁵ O ďalšej takej ceste vypovedá katastrálny názov *Pri hradskej*, nachádzajúci sa na východ od dediny Bajany. Je teda zrejmé, že tadiaľto viedla stará hradská cesta z blízkeho hradu, z Užhorodu, resp. z hradu Nevyts'ke. Nedostatok prameňov nám ale nedovoľuje určiť, ku ktorému hradu táto cesta pokračovala. Možno len usúdiť, že tiahla Veľkými Kapušanmi k hradu Zemplín, ktorý sa radí medzi najstaršie hrady Uhorského kráľovstva a bol s Veľkými Kapušanmi prepojený cestou.⁷⁶ Pri spätnom pohľade na rekonštrukciu, v priestore medzi riekou Latorica a pohorím Vihorlat, ktoré tvorí väčšinu rovinatého územia župy, sa núka na krajnom západe aj nejaká významnejšia cesta v smere sever – juh. Novoveké mapy ukazujú, že tu takéto spojenie bolo a viedlo zhruba z Michaloviec cez Palín, Stretavu, Pavlovce nad Uhom až do Veľkých Kapušian.⁷⁷ V prameňoch do polovice 14. storočia niet zmienky o takomto spojení, no predpokladáme, že existovalo, a to kvôli logickému skráteniu dĺžky cestovania medzi dvoma dôležitými bodmi, t. j.

⁷⁴ Južne od dediny Mali Heivtsi pozri zmienenú pustovňu. *Hungary (1819 – 1869) – Second military survey of the Habsburg Empire*. [online]. [cit. 29.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://static-cdn.mapire.eu/en/map/secondsurvey-hungary/>>; ULICHNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 259. F. Uličný tu píše, že sa lokalita nachádza pod dedinou Velyki Heivtsi.

⁷⁵ AOkl XIX, s. 76-77, č. 159.

⁷⁶ PACOLA, *Rekonštrukcia cestnej siete*, s. 38-42.

⁷⁷ Porov. *Königreich Ungarn (1782–1785) - First Military Survey*. [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/>>; Ung. Ostrák-Magyar Monarchia vármegyéi a XX. szd. Elején [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete: <<http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/ung.jpg>>.

Michalovcami a Veľkými Kapušanmi. Menované dediny, skrz ktoré mala cesta prechádzať, sa spomínajú už v 13. storočí, teda cestné spojenia tu iste fungovali.⁷⁸ Navyše Pavlovce nad Uhom zrejme dostali pomenovanie podľa etnika Plavcov,⁷⁹ ktoré mohlo mať aj funkciu stráženia cesty a tiež mohla mať táto spojnica súvis s už spomínaným toponymom pri Bajanoch.

Záver k rekonštrukcii

Pri pohľade na predchádzajúce riadky sa nám ukázalo to, na čo sme sa snažili poukázať pri úvodnom opise Užskej župy. Tým je rozdiel medzi jej západnou a východnou časťou. Zatiaľ čo na západe sme celkom uspokojivo zrekonštruovali základnú cestnú sieť v stanovenom časovom rozmedzí, pre východnú, resp. severnú a severovýchodnú časť sme nemali dostatok prameňov a príčinou toho je iste vtedajšia zalesnenosť, členitý terén, a tak aj riedka osídlenosť župy. Týmto našim tvrdením a zároveň odhadom nechceme povedať, že v tejto časti župy neexistovali cesty. Iste tu boli, no do polovice 14. storočia ich nevieme bezpečne dokázať a umiestniť. V takýchto mimoriadne náročných podmienkach však iste išlo o cesty vysoko geograficky predurčené.⁸⁰ Spomínaná zalesnenosť Užskej župy je spôsobená tým, že jej územie pokrývajú z veľkej časti Karpaty. Zalesnenosť je spoločným znakom Užskej, ale aj susednej Berežskej a blízkej Ugočskej župy, ktoré sú označené aj ako *lesy svätých kráľov*.⁸¹ Využívali ich králi a snáď teda aj lesy Užskej župy slúžili na podobný účel

⁷⁸ CDP VI, s. 117, č. 78, „*Stinnam*“, Senné z roku 1263; FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi IV. Vol. 3.* Budae, 1829, s. 380, „*Zyrwthva*“, Stretava z roku 1266; NAGY, Imre (ed.). *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. Harmadik kötet (1333 – 1339).* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1883, s. 94, č. 75, „*possessionem Palouch ... per dominum regem Ladislaum ... donata*“, Pavlovce nad Uhom, z čias vlády kráľa Ladislava IV; NAGY, Imre (ed.). *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. Első kötet (1301 – 1321).* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1878, s. 48, č. 44, „*Zyrtus et Paulyn*“, Stretava a Palín z roku 1302.

⁷⁹ MAREK, *Cudzie etniká*, s. 341.

⁸⁰ KVĚT, *Duše krajiny*, s. 30.

⁸¹ „*qui duo vltimi comitatus, scilicet Vgocha et Beregh, fuerunt forestae sanctorum regum*“, FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi V. Vol. 1.* Budae, 1829, s. 157.

(poľovačky,⁸² pasenie sviň⁸³ a pod.). Čosi málo o tom vypovedá zmienka o sokoliaroch v dedine Haloch (dnes Галоч na Ukrajine)⁸⁴ a pomenovanie dediny Dravtsi (dnes časť Užhorodu) v skúmanej župe.⁸⁵

Sledovaním prameňov síce vidieť, že sa význam Užhorodu ako župného centra postupne presúva, hlavné cesty sú však stále orientované smerom na toto sídlo, ktoré si svoj regionálny význam udržiava. Vyššie sme spomínali geografiu župy, práve s tou treba spojiť to, že jej centrá sa vyvinuli v západnej časti a celkovo bola západná časť, ktorej väčšina leží na území dnešného Slovenska, hustejšie osídlená.⁸⁶ S postupným doosídľovaním východnej časti sa tu zahusťuje aj cestná sieť, no toto už je témou pre ďalšiu štúdiu. Dovtedy (do polovice 14. storočia) ju nachádzame južne od Karpát, na ktorých území sa, ako sme už písali, nachádzalo pohraničné pásmo, resp. jeho zvyšky. To dokladajú aj názvy sídel Veľké Kapušany a Baranyntsi, ktoré pripomínajú staré krajinské brány, nachádzajúce sa práve v tomto priestore.

Za najdôležitejší ťah, prechádzajúci skúmaným územím, považujeme ťah idúci zo Zemplínskej župy cez Čičarovce, Veľké Kapušany, Batfu, Storožnicu, Užhorod, Nevyts'ke smerom do Haliče popri rieke Uh. Ten sa v svojom západnom úseku označuje ako veľká vozová cesta a keďže podľa novovekých máp smeroval do Poľska, možno ho označiť za nadregionálny, či diaľkový spoj. Naň sa potom pripájali regionálne významné cesty z Čopu, či cesta z Michaloviec, prechádzajúca Tibavou.

Hlbší výskum užských ciest, teda za hranicou roku 1350, odhaľuje ďalšie zmienky o cestách a nové indikátory, s ktorými možno pracovať. Čo sa týka ciest samotných, rozširuje sa ich sieť na východnej strane župy. Zisťujeme napr. informácie o kláštorech v tomto priestore, ktoré sú taktiež dôležité pre takýto výskum.⁸⁷ Výskum cestnej siete v Užskej župe

⁸² HUDÁČEK, Pavol. The royal forests of the Arpáds in the eleventh and twelfth centuries. In *Journal of Medieval History*. 2023, roč. 49, č. 2, s. 182.

⁸³ HUDÁČEK, Pavol. Silva ad pasturam porcorum. Lesné pasenie sviň na kráľovských majetkoch v ranostredovekej Európe. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid (ed.). *Historické štúdie 48*. Bratislava : Veda, 2014, s. 72-73, 76-79, 83-90.

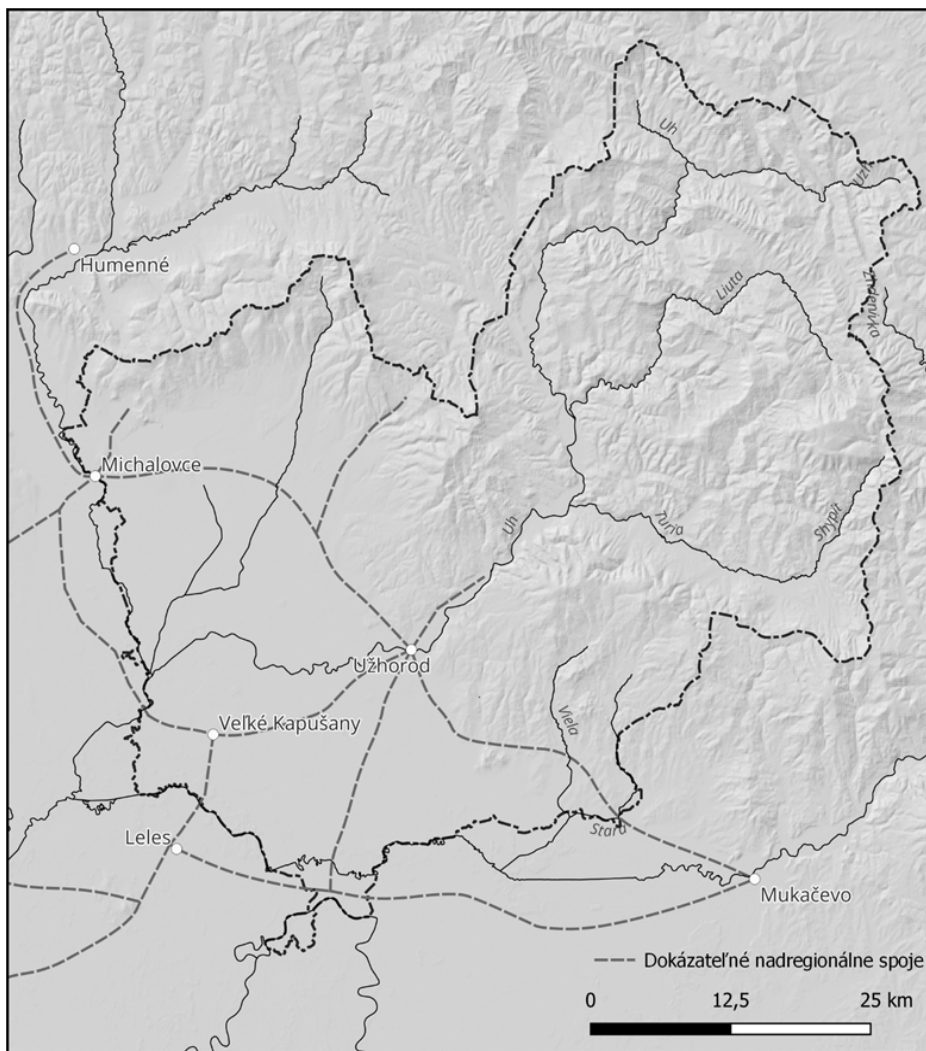
⁸⁴ „Michaeli et Strach, qui sunt tenentes raros”, CDP VIII, s. 441, č. 361.

⁸⁵ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 68.

⁸⁶ ŽUDEL, *Stolice na Slovensku*, s. 155.

⁸⁷ Kláštor vo Vovkove založený v roku 1380 a kláštor v Užhorode založený v roku 1384. ROMHÁNYI, Beatrix. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest : Arcanum Adatbázis Kft, 2008, s. 102, 107,

priniesol zaujímavé poznatky, ktoré však ani zďaleka nie sú úplné, preto je v tejto oblasti potrebný ďalší postup, aby sme lepšie pochopili, ako vyzerala cestná sieť skúmanej župy v stredoveku.

Mapa cestnej siete Užskej župy

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Zoznam pramenných edícií

FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi IV. Vol. 3.* Budae: Typis Typogr. Regiae Vniversitatis Vngaricae, 1829.

FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi V. Vol. 1.* Budae: Typis Typogr. Regiae Vniversitatis Vngaricae, 1829.

FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. Vol. 7.* Budae: Typis Typogr. Regiae Vniversitatis Vngaricae, 1842.

GYÖRFFY, Georgius (ed.). *Diplomata Hungariae Antiquissima. Volumen I. 1000 – 1131.* Budapestini: Academiae Scientiarum Hungaricae, 1992. ISBN 963-05-4953-0.

IPOLYI, Arnold – NAGY, Imre – VÉGHELY, Dezső (eds.). *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1876.

JUCK, Lubomír (ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I (1238 – 1350).* Bratislava: Veda, 1984.

KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc (eds.). *Anjou-kori oklevéltár XIX. 1335.* Budapest – Szeged: Borgisz Kft, 2004. ISBN 963-482-675-X.

MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I. Inde ab A. DCCCCV usque ad A. MCCXXXV.* Bratislava: Veda, 1971.

MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus II. Inde ab a. MCCXXXV usque ad a. MCCLX.* Bratislava: Veda, 1987.

MARSINA, Richard – MAREK, Miloš (eds.). *Tatársky vpád. Historické rozprávanie o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenia a celú krajinu priviedli na pokraj skazy.* Bratislava: Veda, 2008. ISBN 978-80-85501-40-7.

NAGY, Emericus – NAGY, Johannes – VÉGHELY, Desiderius (eds.). *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex*

diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo II. Pestini: A Magyar Történelmi Társulat, 1872.

NAGY, Gyula (ed.). *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára I.* Budapest: Gróf Sztáray Antal, 1887.

NAGY, Imre (ed.). *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. Első kötet (1301 – 1321).* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1878.

NAGY, Imre (ed.). *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. Harmadik kötet (1333 – 1339).* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1883.

NAGY, Imre (ed.). *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VIII.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1891.

PITI Ferenc (ed.). *Anjou-kori oklevéltár XXII. 1338.* Budapest – Szeged: Borgisz Kft, 2012. ISBN 978-963-08-4451-2.

PITI Ferenc (ed.). *Anjou-kori oklevéltár XXVII. 1343.* Budapest – Szeged: Borgisz Kft, 2007. ISBN 963-482-978-963-06-3383-3.

SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I. inde ab. a. MCCC I usque ad. a. MCCCXIV.* Bratislava: Veda, 1980.

SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus II. inde ab. a. MCCCXV. ad a. MCCCXXIII.* Bratislava: Veda, 1987.

SZENTPÉTERY, Emericus (ed.). *Scriptores rerum Hungaricarum. Tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Volumen I.* Budapestini: Magyar Tudományos Akadémia, 1937.

TEISZLER Eva (ed.). *Anjou-kori oklevéltár XXXIV. 1350.* Budapest – Szeged: Szegedi Középkorász Műhely – Szegedi Tudományegyetem Levéltára, 2013. ISBN 978-963-306-224-1.

WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus III.* Pest: Magyar Tudományos Akadémia, 1862.

Zoznam použitej literatúry

GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987. ISBN 963-05-4200-05.

HABOVŠTIAK, Alojz. *Stredoveká dedina na Slovensku.* Bratislava : Obzor, 1985.

HALAGA, Ondrej Richard. Historicko ekonomický význam Karpatských lesov. In URGELA, Jozef (ed.). *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea 10/1979.* Martin: Osveta, 1979, s. 73-91.

HALAGA, Ondrej Richard. *Košice – Balt. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275 – 1526).* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975.

HALAGA, Ondrej Richard. Počiatky diaľkového obchodu cez stredné Karpaty a košického práva skladu. In PAŽÚR, Štefan (ed.). *Historica Carpatica.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 3-28.

HALAGA, Ondrej Richard. Poľská a uhorská soľ na Slovensku v stredoveku. In PAZDUR, Jan (ed.). *Studia z dziejów górnictwa i hutnictwa 12.* Wrocław: Wyd. Polskiej Akademii nauk, 1968, s. 28-75.

HUDÁČEK, Pavol. Silva ad pasturam porcorum. Lesné pasenie sviň na kráľovských majetkoch v ranostredovekej Európe. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid (ed.). *Historické štúdie 48.* Bratislava : Veda, 2014, s. 71-102. ISBN 978-80-224-1395-4.

HUDÁČEK, Pavol. The royal forests of the Árpáds in the eleventh and twelfth centuries. In *Journal of Medieval History.* 2023, roč. 49, č. 2, s. 175-200.

IVANIČ, Peter. *Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poiplí.* Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011. ISBN 978-80-8094-882-5.

KISS, Andrea. *Floods and Long-Term Water-Level Changes in Medieval Hungary.* Cham : Springer, 2019. ISBN 978-3-319-38862-5.

KLEIN, Bohuš. Zásady určovania stredovekých ciest v geografickom prostredí. In BADÍK, Milan (ed.). *Vlastivedný zborník Považia 13.* Martin: Považské múzeum v Žiline, 1978, s. 19-39.

KRÁLIK, Ľubor. *Etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : Veda, 2015. ISBN 978-80-224-1493-7.

KVĚT, Radan. *Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků*. Praha : Academia, 2003. ISBN 80-200-1012-2.

MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006. ISBN 80-7090-822-X.

MAREK, Miloš. Vicearcidiakoni a ich pôsobenie v administratívnej štruktúre katolíckej cirkvi na stredovekom Slovensku. In DUCHOŇOVÁ, Diana – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Prudentissimæ dominæ nobis honorandæ ... K životnému jubileu profesorky Márie Kohútovej*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2015, s. 78-105. ISBN 978-80-8082-850-9.

PACOLA, Štefan. Rekonštrukcia cestnej siete v slovenskej časti Zemplínskej župy do polovice 14. storočia. In *Studia Historica Tyrnaviensia XXIII 2/2023*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2023, s. 6-43. ISBN 2729-8760.

POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady a kaštiele*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1966.

RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej)*. Bratislava : Karpatonemecký spolok na Slovensku, 2006. ISBN 80-8060-197-6.

RÁBIK, Vladimír. Porta regni. Krajinské brány na území Slovenska v stredoveku. In ŠIMKO, Peter (ed.). *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku II*. Žilina : Považské múzeum v Žiline, 2017, s. 41-58. ISBN 978-80-88877-78-3.

ROMHÁNYI, Beatrix. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest : Arcanum Adatbázis Kft, 2008. ISBN 963-7374-67-1.

ROHÁČ, Peter. Indagines – záseky vo vojenskom obrannom systéme. In *Vojenská história*. 2014, roč. 18, č. 1, s. 6-27.

SLIVKA, Michal. Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty. In HLINKA – Ján, KOLNÍKOVÁ, Eva (eds.). *Slovenská Numizmatika II*. Bratislava : Veda, 1990, s. 83-112. ISBN 80-224-0180-3.

ŠEDIVÝ, Juraj. Stredoveké prístavy (prievozy) a mýta na Dunaji v okolí Bratislavy. In MUNKOVÁ, Mária – PAVLÍKOVÁ, Lenka (eds.). *Na sútoku riek. Život v slovensko-rakúskom pohraničí*. Bratislava: Veda, 2014, s. 343-370. ISBN 978-80-224-1387-9.

ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Praha – Bratislava : Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, 1932.

ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov : Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 1995. ISBN 80-88722-11-X.

VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny III. S osobitným zreteľom na celé východné Slovensko a horné Potisie*. Bratislava : Veda, 1977.

VARSÍK, Branislav. *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí*. Bratislava : Veda, 1990. ISBN 80-224-0163-3.

WEISZ, Boglárka. *Markets and Staples in the Medieval Hungarian Kingdom*. Budapest : Centre for the Humanities, 2020. ISBN 978-963-416-199-8.

ŽUDEL, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984.

Zoznam iných zdrojov

Hungary (1819–1869) – Second military survey of the Habsburg Empire. [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://static-cdn.mapire.eu/en/map/secondsurvey-hungary/>>.

Königreich Ungarn (1782–1785) - First Military Survey. [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/>>.

Mappa comitatus Ungvar [TK 1087]. [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/1083/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ1bmd2YXl1fQ>>.

Ung. Ostrák-Magyar Monarchia vármegyéi a XX. szd. Elején. [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete: <<http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/ung.jpg>>.

Ung vármegye térképe. [online]. [cit. 20.8.2024]. Dostupné na internete: <<https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/1653/>>.

Základná mapa ZBGIS. [online]. [cit. 30.11.2023]. Dostupné na internete:
<<https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/zakladna-mapa>>.

POBYTY KAROLA RÓBERTA Z ANJOU NA SLOVENSKU

Milan Janík

Stays of Charles Róbert of Anjou in Slovakia

Abstract: *In the presented historical study we are trying to process all stays of of the King Charles I. Robert of Anjou in the territory of today's Slovakia (in the Middle Ages part of the Kingdom of Hungary) during his reign in the Kingdom of Hungary (1301 – 1342). Charles I. spent his first years in the kingdom in it's Croatian part, as most of his supporters were there. The opposing kings, first Andrew III. and later son of czech king, Wenceslaus III (Ladislav V. as the king of Hungary). Situation changed after Wenceslaus fled from Hungary because of zero support from the side of hungarian magnates in 1304. His first stay at today's Slovakia was in the same year, as he made aliance with austrian duke Albert against the czech king and his son. Since then, Charles stayed several times in Slovakia, including one of the most important episodes in his reign, The Battle of Rozhanovce in 1312, where he defeated hungarian magnates for the first time. Charle's last known stai in Slovakia was in the november 1341 in Bratislava, where he released several donation charters. As the appendix we added itinerary of all Charles's stays in today's Slovakia.*

Keywords: *Kingdom of Hungary, Charles Robert, House of Anjou, traveling, medieval ages, medieval slovak history*

Karol I. Róbert z Anjou je považovaný za jedného z najvýznamnejších uhorských kráľov. Obdobie jeho vlády (1301 – 1342) sa právom nazýva druhé znovuzrodenie Uhorska. Došlo počas neho k potlačeniu šľachtickej oligarchie, ktorá si za vlády posledných Arpádovcov rozparcelovala krajinu na takmer autonómne dŕžavy, ku konsolidácii pomerov a k pozdvihnutiu Uhorska na úroveň veľmoci. Dnešné Slovensko bolo stáročia integrálnou súčasťou Uhorského kráľovstva a do tohto obdobia spadá aj vláda Karola Róberta. V rámci svojich ciest po kráľovstve, či už diplomatických alebo vojenských, sa neraz ocitol aj na území dnešného Slovenska. Cieľom predkladanej štúdie je vytvoriť prehľad Karolových pobytov na území dnešného Slovenska a zaradiť ich do historického kontextu, pokiaľ to na základe doterajšieho výskumu alebo obsahu listín bude možné.

Karol Róbert prvýkrát vstúpil na pôdu Uhorského kráľovstva v roku 1300, ešte za vlády posledného Arpádovca Ondreja III. (1290 – 1301). Po jeho smrti sa dal korunovať za uhorského kráľa, avšak väčšina oligarchov

túto korunováciu neuznala, pretože nebola vykonaná v Stoličnom Belehrade svätoštefanskou korunou.¹ Okrem toho mali iného kandidáta, Václava, syna českého kráľa Václava II., ktorého v Uhorsku korunovali ako Ladislava V. Karol Róbert trávil skoro celé toto obdobie na juhu krajiny, kde mal vybudovanú základňu podporovateľov. V týchto oblastiach sa zdržiaval do roku 1304, kedy došlo k zvratu v politickej situácii. Pozícia Ladislava V. v Uhorsku sa ukázala ako mimoriadne slabá. Keď sa rady Karolových podporovateľov vďaka vytrvalému nátlaku pápežskej kúrie začali rozširovať a keď uzavrel s Karolom spojenectvo rakúsky vojvoda Albrecht Habsburský, vtrhol do Uhorska na podporu svojho syna český kráľ Václav II. Potom, čo začal Albrecht plieniť južné územia Moravy, sa Václav so synom vrátil do svojej krajiny, pričom zobrali so sebou aj svätoštefanskú korunu a zrejme aj kráľovskú pokladnicu.²

Listiny vydané Karolom nám naznačujú, že sa ešte na začiatku mája 1304 pohyboval stále na juhu krajiny. 6. mája sa zdržiaval vo Futogu, na severe dnešného Srbska, neďaleko Nového Sadu, avšak 22. mája sa už nachádzal v obci Hasznos,³ ktorá je v súčasnosti len zhruba 40 km vzdialená od hraníc so Slovenskom⁴ a cca 90 km od Budína (dnes Budapešť). Prvá listina nám ukazuje, že sa ešte zdržiaval na územiach, kde mal vybudovanú sieť svojich verných, zatiaľ čo druhá ukazuje očividnú zmenu situácie a Karolov postup do centra kráľovstva.

Po Ladislavovom odchode sa začala mobilizovať výprava namierená proti českému kráľovi. V spojitosti s ňou sa nám zachoval aj doklad o vôbec prvom pobyte Karola Róberta na území dnešného Slovenska. 24. augusta 1304 uzatvoril v Bratislave s Rudolfom Habsburským spojenectvo proti Václavovi II.⁵ Nasledovala odvetná výprava, ktorej cieľom bolo dobytie Kutnej Hory. Obliehanie mesta však nebolo úspešné, a tak sa spojené vojská už koncom októbra rozišli. Karol Róbert sa vrátil

¹ Podmienka platnej korunovácie za uhorského kráľa bola korunovácia svätoštefanskou korunou v Stoličnom Belehrade vykonaná ostrihomským arcibiskupom.

² KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska*. Bratislava : Citadela, 2013, s. 89-94.

³ KRISTÓ, Gyula et al. (eds.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regnum Adegavensium illustrantia I.-XXVI.* (ďalej len AOkl). Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1990-2007. AOkl. I., s. 300-301, č. 611.

⁴ V súčasnosti ide o súčasť mesta Pásztó.

⁵ SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I.-II.* (ďalej len RDSI). Bratislava : SAV, 1980,1987. RDSI I., s. 158, č. 328.

späť do Uhorska cez Moravu. Istú dobu po výprave sa zdržiaval, možno dokonca aj zimoval, na Spiši. Dokladajú to dve listiny zo 7. decembra, vydané kráľom v tejto oblasti. Jedna hovorí len o spišskej zemi, druhá je konkrétne vydaná v Dravcoch.⁶ V privilegijálnej listine, ktorú udelil Karol Róbert Spišskej kapitule v auguste 1307 sa navyše medzi zásluhami kapituly uvádza, že Karola a jeho barónov prepošť ochotne prijal po ich výprave do Čiech.⁷

Napriek tomu, že Karola uznali za právoplatného kráľa až v roku 1310, už po odchode českého kráľa sa stal najsilnejším kandidátom na uhorský trón. Nič na tom nezmenila ani epizóda s dolnobavorským vojvodom Otom III., ktorému Ladislav V., resp. už ako český kráľ Václav III., postúpil titul uhorského kráľa aj so svätoštefanskou korunou. Po jeho zajatí a vyhnaní sedmohradským vojvodom Ladislavom Kánom sa Karol stal definitívne jediným pretendentom na uhorský trón.⁸ Z tohto obdobia, kedy sa zdržiaval prevažne už v centrálnejších častiach Uhorska, vieme o niekoľkých jeho pobytoch na Slovensku. Prvý máme doložený 19. novembra 1307, kedy sa nachádzal v Turni nad Bodvou.⁹ Druhý záznam pochádza z 8. septembra 1309. Listina neudáva priame miesto pobytu, v datovacej formulke sa uvádza len, že je vydaná vedľa rieky Hron (*iuxta fluvium Goronchev*). Vzhľadom na to, že ide o donáciu pre kláštor v Hronskom Beňadiku, môžeme predpokladať, že sa Karol Róbert nachádzal v blízkosti tohto miesta.¹⁰ Ďalšie dva záznamy máme v nasledujúcom roku. 20. marca sa nachádzal v Starom Tekove¹¹ a 3. mája v Bratislave.¹² Ani v jednom z týchto prípadov nepoznáme kontext týchto pobytov, avšak vzhľadom na situáciu predpokladáme, že sa Karol snažil odmeňovať a získavať prívržencov, keďže vo všetkých prípadoch ide o donačné listiny.

Po svojej poslednej korunovácii sa Karol prvýkrát nachádzal na Slovensku ešte toho roku, 11. novembra 1310 v Slovenskej Ľupči, kde potvrdil listinou hostom z Banskej Bystrice práva udelené kráľom Belom

⁶ RDSI I., s. 163, č. 338-339.

⁷ RDSI I., s. 231-232, č. 504.

⁸ KÓNYA, *Dejiny Uhorska*, s. 93-94.

⁹ RDSI I., s. 237, č. 514.

¹⁰ RDSI I., s. 304, č. 690.

¹¹ RDSI I., s. 332, č. 765.

¹² RDSI I., s. 337, č. 788.

IV. (1235 – 1270).¹³ Ďalší pobyt na Slovensku nasledoval 14. marca nasledujúceho roku.¹⁴ Kráľ sa tu zdržiaval za účelom vyjednávania s najmocnejším oligarchom v Uhorsku, Matúšom Čákom Trenčianským, ktorý si napriek dohodám a sľubom počínal na svojich majetkoch svojvoľne, často za použitia násilia. Matúš však súhlasil len naoko. Po Karolovom odchode zaútočil na stred krajiny medzi Vacovom a Tisou a spôsobil tam veľké škody. Pretože mu v apríli Karol odňal hodnosť taverníka, 25. júla pritiahol s vojskom k Budínu, v ktorom sa Karol zdržiaval so svojim dvorom a manželkou, čo znamenalo otvorený konflikt medzi týmto oligarchom a mladým kráľom.¹⁵

V roku 1312 nastal jeden zo zásadných medzníkov vo vláde Karola Róberta, ktorý sa odohral práve na území dnešného Slovenska. Omodej Aba, magnát, ktorého doména bola tvorená prevažne územím dnešného východného Slovenska, sa so svojimi potomkami dlhodobo snažil podmaniť si mesto Košice. V septembri 1311 vypukla proti nemu vzbura, pri ktorej bol zabitý a dvaja jeho synovia zajatí. Omodejovci podali Karolovi na mesto žalobu. Karol však prostredníctvom svojich vyslaných komisárov obrátil žalobu proti Omodejovcom. Zmluva vydaná 3. októbra 1311 výrazne okliešťovala právomoci Omodejovcov v ich dŕžavách a museli vrátiť nelegálne zabraté majetky. Ako záruku dodržania podmienok museli Omodejovci poskytnúť 47 rukojemníkov zo svojej familiarity. Podmienky tejto zmluvy sa však pokúsili poraziť so zbraňou v ruke. Na jar roku 1312 Omodejovci otvorene vystúpili proti Karolovi. V marci vyplienili kráľovské mesto Blatný potok (Sárospatak v dnešnom Maďarsku) a podobne postupovali na majetkoch Petra, syna Petra Peteňa, vtedy kráľovho prívrženca. Následne sa uchýlili do Šarišského hradu k Demeterovi, synovi Jána z neskôr známeho rodu Balašovcov.¹⁶ Karol, ktorý sa v tom čase (15. marec) zdržiaval vo Varadíne,¹⁷ sa osobne vydal s vojskom svojich verných na územie dnešného východného Slovenska. Už vtedy začal odoberať majetky šľachticom, ktorí sa na jeho príkaz nedostavili, a daroval ich svojim verným. Potvrďuje to listina zo 4. apríla

¹³ RDSI I., s. 351, č. 819.

¹⁴ RDSI I., s. 364, č. 856.

¹⁵ BREZOVÁKOVÁ, Blanka. Konsolidačné snahy Karola I. v Uhorsku po zvolení za kráľa (1310-1317). In *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 4, s. 362.

¹⁶ BREZOVÁKOVÁ, *Konsolidačné snahy*, s. 364-365.

¹⁷ KRISTÓ, AOKI III., s. 117, č. 249.

1312, ktorá je zároveň prvým listinným dokladom, ktorý nám prezrádza Karolovu polohu pri tomto ťažení. Nachádzal sa v (Kráľovskom) Chlmcí.¹⁸ Minimálne od 4. apríla¹⁹ sa začalo obliehanie Šarišského hradu, do ktorého sa uchýlili Omodejovci. Toto obliehanie trvalo približne do 29. apríla,²⁰ keď bolo Karolom pod hradom vydaných viacero listín. Následne však došlo k obratu v obliehaní, pretože sa kráľ dozvedel o kontingente Matúša Čáka, ktorý tvorilo podľa Obrázkovej kroniky 1700 jazdeckých kopijníkov.²¹ Karol sa stiahol na Spiš do Levoče, kde sa k nemu pridali tamojší mešťania a spišskí Sasi.²²

Spojené vojsko vedené Demeterom a Abom Pekným sa začiatkom júna 1312 pohlo nie proti kráľovi na Spiš, ale smerom na Košice. Motívom tohto rozhodnutia bola nielen túžba Omodejovcov pomstiť sa Košičanom za smrť patriarchu rodu, ale najmä skutočnosť, že mesto predstavovalo omnoho slabšieho protivníka. Keďže pádom Košíc by Karol Róbert stratil strategicky významného spojenca, urýchlene sa s vojskom pohol pozdĺž horného toku Hornádu mestu na pomoc. Keď sa Demeter a Aba dozvedeli o príchode kráľovského vojska, prerušili obliehanie Košíc a vyšli mu v ústrety. Lesy na západ od Košíc neboli vhodným terénom na boj. Kráľ preto obišiel protivníka z juhu a pohol sa k Rozhanovciam, dedinke ležiacej približne 10 km severovýchodne od Košíc.²³ K bitke došlo 15. júla 1312 a podľa Obrázkovej kroniky išlo o najukrutnejšiu bitku od čias Tatárov. Spočiatku mali navrch vzbúrenci, ktorí zaujali lepšiu pozíciu na kopcoch a pri útoku mali značnú výhodu. K zrážke došlo na úpätí kopca. Karolove vojsko utrpelo veľké straty. Padli viacerí z jeho blízkeho okruhu, vrátane kráľovského vlajkonosiča. Kráľ v boji musel pokračovať pod zástavou rytierov z rádu johanitov. Pod vlajkou križiakov podnikol protiútok, ktorý bol pre vzbúrencov fatálny. Zahynuli pri ňom spomínaný

¹⁸ BREZOVÁKOVÁ, *Konsolidačné snahy*, s. 365. RDSI I., s. 424, č. 976.

¹⁹ RDSI I., s. 420, č. 976.

²⁰ RDSI I., s. 428, č. 1001.

²¹ *Marek z Káľtu. Viedenská maľovaná kronika*. ed. Július Sopko. Bratislava : Perfekt, 2016, s. 196.

²² BREZOVÁKOVÁ, *Konsolidačné snahy*, s. 365.

²³ SEGEŠ, Vladimír. Hlavné črty uhorského vojenstva v období vrcholného stredoveku. In *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 85-86.

Demeter, Aba Pekný a dvaja Omodejovi synovia.²⁴ To bol hlavný bod Karolovho víťazstva. Aj keď jeho vojenské straty boli zrejme vyššie, vzbúrenci stratili svoje velenie. Víťazstvo pri Rozhanovciach sa často považuje za rozhodujúci zlom v boji proti oligarchii. Osobne sa však prikláňame k názoru, že išlo len o prvú veľkú skúšku nového panovníka. Je však pravda, že Rozhanovce ukázali Karolovu silu a familiári utlačaní svojimi páni (magnátmi) začínali v ňom vidieť čoraz väčšiu možnosť oslobodenia. Karol Róbert takmer celý júl strávil vydávaním donácií v Blatnom Potoku²⁵ a následne sa pohyboval aj po dnešnom Slovensku. 10. augusta bol pri Košiciach a o deň neskôr v obci Perín.²⁶ V donáciách pokračoval aj v Budíne, kam sa vrátil niekedy okolo 29. septembra.²⁷

O dva roky neskôr, v roku 1314, Karol opäť zavítal na dnešné východné Slovensko, kde sa 7. decembra zdržiaval v Dravcoch,²⁸ 27. decembra bol na Spišskom hrade,²⁹ a samotný záver roka, 31. decembra, strávil v Solivare.³⁰ Dôvod pobytu nám listiny priamo nenaznačujú, ale jednou z možností je, že Karol v tejto strategickej oblasti posilňoval svoju pozíciu, čo si mohlo vyžadovať jeho osobnú prítomnosť.

V nasledujúcich rokoch prebiehali ďalšie boje s oligarchiou. Karol však dlhšiu dobu na územie dnešného Slovenska nezavítal. V roku 1315 sa kvôli nepriateľstvu budínskych mešťanov a stále veľkej kontrole zvyšného územia kráľovstva oligarchami rozhodol presunúť svoje hlavné sídlo z Budína do dnes rumunského mesta Temešvár. Toto mesto predstavovalo pre neho zrejme ideálnu pozíciu pre ďalšie boje, ale poskytovalo tiež možnosť manévrovania z hľadiska vlastnej bezpečnosti.³¹ Na Slovensko zavítal Karol Róbert až v roku 1317.

Práve rok 1317 bol zásadným v obrate boja proti oligarchom. Prvé víťazstvo v ňom bolo potlačenie povstania Jakuba Boršu Lysého. Karol sa osobne zúčastnil obliehania hradu Adrian (maď. Adorján, dnes Rumunsko), kam sa oligarcha uchýlil po porážke v bitke pri Debrecíne.

²⁴ Marek z Káltu, *Viedenská maľovaná kronika*. s. 196.

²⁵ Maďarská obec na hraniciach so Slovenskom.

²⁶ Dnes Perín-Chym. RDSI I., s. 442, č. 1035, 1036.

²⁷ AOkl III., s. 170, č. 372.

²⁸ AOkl III., s. 353, č. 759. RDSI I., s. 532, č. 1256.

²⁹ AOkl III., s. 381, č. 863. RDSI I., s. 534, č. 1261.

³⁰ AOkl III., s. 382-383, č. 865. RDSI I., s. 535, č. 1263.

³¹ BREZOVÁKOVÁ, *Konsolidačné snahy*, s. 374.

Po obsadení tohto hradu³² sa Karol Róbert obrátil opäť proti svojmu najväčšiemu nepriateľovi, Matúšovi Čákovi Trenčianskemu. Veľkolepá výprava, ktorej sa zúčastnil aj Karolov bratranec, nemecký kráľ a rakúsky vojvoda Fridrich III. Pekný, mala za cieľ dobyť dve dôležité predsunuté dunajské pevnosti Matúša Čáka – Vyšehrad a Komárno. Úspešného obliehania Vyšehradu sa Karol ešte nezúčastnil, ale zhruba od 5. septembra bol osobne pri obliehanom Komárne.³³ To trvalo niekedy do novembra. Poslednú listinu vydanú Karolom pod Komárnom máme z 5. novembra³⁴ a 27. novembra už bol vo svojom sídle v Temešvári.³⁵ Aj keď dobytie celej Matúšovej dŕžavy stále nebolo možné, Karol spravil dobytím týchto dvoch hradov prielom do jeho dŕžav, čím sa stal pre magnáta trvalou hrozbou. Naviac ešte pred obliehaním Komárna s pomocou Fridricha III. a neskôr v tom istom roku ďalšími obliehaniami sa znova podarilo výrazne okresať aj dŕžavy rodu Kyseckých v Zadunajsku.³⁶ Napriek tomu, že boje ešte dlho nekončili a viacerí veľmoži sa opakovaním búrili, miska váh už bola jednoznačne na strane Karola Róberta, a tieto boje boli už skôr len likvidovanie hniezd odporu než skutočný boj o moc.

Po obliehaní Komárna Karol opäť dlhšie nezavítal na Slovensko. Stalo sa tak až v roku 1320. Vtedy máme doložený jeho pobyt na Spišskom hrade. Tu odškodnil listinou Jozefa, syna Dominika za jeho zmrzačenie oslobodením od daní (ktoré mu mali pripadnúť) a vojenskej služby.³⁷ Na východnom Slovensku strávil zrejme aj záver roku. Od 27. novembra do 27. decembra máme doložené striedavo jeho pobyty v Košiciach (27. novembra,³⁸ 16. decembra³⁹) a na Spiši (Križová Ves 2. decembra,⁴⁰

³² Jakub Borša však vykĺzol a uchýlil sa na svoj hrad Sólomkó, ležiaci v Biharskej župe. V priebehu druhej polovice roka Karolov prívrženec Dóža Debrecínsky obsadzoval jeden Boršov hrad za druhým a na jar 1318 sa mu podarilo obsadiť aj údajne nedobytný hrad Sólomkó a Boršu zajal. CSUKOVITS, Enikő. *Karol I. a obdobie jeho vlády (1301 – 1342)*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2017, s. 77.

³³ RDSI II., s. 115, č. 226.

³⁴ RDSI II., s. 128, č. 260.

³⁵ AOkl IV., s. 246, č. 646.

³⁶ CSUKOVITS, *Karol I. a obdobie jeho vlády*, s. 77.

³⁷ RDSI II., s. 254, č. 551.

³⁸ RDSI II., s. 267-268, č. 584.

³⁹ AOkl V., s. 367 č. 957.

⁴⁰ RDSI II., s. 269, č. 588.

Spišský hrad 27. decembra).⁴¹ V nasledujúcom roku sa udiala zásadná udalosť. Zomrel najväčší nepriateľ Karola Róberta, Matúš Čák Trenčianský. Stalo sa tak 18. marca 1321. Ako sme si mohli všimnúť, Karolovi sa v období po Rozhanovciach darilo Matúšovu dŕžavu postupne okliešťovať. Čákovi z jeho domény pozostávajúcej z takmer štrnástich žúp ostala približne štvrtina. Aj tak však jeho dŕžava stále predstavovala len ťažko dobyvateľný, kompaktný celok, na ktorý si Karol netrúfol priamo zaútočiť. Despotické spôsoby a pokročilý vek však spôsobovali, že sa od Matúša postupne začali tajne odvracať aj jeho najvernejší familiári. Navyiac nemal vhodného dediča, keďže jeho jediný syn Matúš zomrel krátko pred rokom 1318, a jeho vnuci, Matúš a Jakub, boli ešte malé deti. Matúš sa pokúsil zabrániť rozpadu svojej dŕžavy tým, že za dediča vymenoval Štefana zvaného Čech, syna svojho zaťa Zdislava zo Šternberga. Ten však nedokázal situáciu udržať a Matúšove hrady sa vzdávali jeden za druhým bez odporu. Značne k tomu prispela kráľova ponuka amnestie pre všetkých familiárov a kastelánov, ktorí otvoria brány Matúšových hradov. Karol Róbert vyslal do Matúšovej dŕžavy najprv svojho osvedčeného veliteľa Mikuláša z rodu Gutkeledovcov, ktorý obsadil hrady Oponice, Uhrovec, Bojnice a Prievidza, a odovzdal ich do kráľových rúk.⁴² V júli sa už k likvidovaniu Matúšovej dŕžavy pridal aj sám Karol Róbert. Svedčia o tom dve listiny z 6. júla 1321 vydané pod Levickým hradom.⁴³ Od 13. júla do 8. augusta 1321 Karol vydal viacero listín pod Trenčianskym hradom, čo svedčí o niekoľkotýždňovom obliehaní Matúšovho niekdajšieho sídla. Z listiny z 8. augusta sa dozvedáme, že hrad už padol do kráľových rúk.⁴⁴ Následne sa panovník zdržal od 22. augusta do 11. septembra v Leviciach, čo dokladá viacero tu vydaných kráľovských listín. Karol sa tu možno zdržiaval, pretože mu mesto poskytovalo ideálnu a zároveň bezpečnú pozíciu, z ktorej mohol dohliadať na rozoberanie Matúšovej dŕžavy. Neskôr sa zdržiaval v Ostrihome a 23. novembra už bol vo svojom sídle

⁴¹ AOKl VIII., s. 284.

⁴² LUKAČKA, Ján. *Matúš Čák Trenčiansky*. Bratislava : Veda, 2017, s. 78-80. MARSINA, Richard. et al. *Dejiny Slovenska I. (Do roku 1526)*. Bratislava : Veda, 1986, s. 315. KRISTÓ, Gyula. *Az Anjou-kor háborúi*. Budapest : Zrínyi katonai kiadó, 1988, s. 58-59.

⁴³ RDSI II., s. 303, č. 671-672.

⁴⁴ RDSI II., s. 308, č. 684.

v Temešvári.⁴⁵ Porážkou Matúša Čáka Trenčianskeho dosiahol kráľ účinnú kontrolu nad prevažnou väčšinou kráľovstva a musel zasahovať už len v jeho okrajových častiach. V nasledujúcich dvoch rokoch potlačil moc veľmožov v južných, chorvátsko-dalmátskych častiach kráľovstva. Porážka magnáta Jána Babonića a Karolov presun sídla z Temešváru na Vyšehrad v roku 1323 je považovaný za koniec obdobia bojov s oligarchami.⁴⁶ V rámci tohto obdobia pobýval Karol Róbert poslednýkrát na území dnešného Slovenska v apríli. 8. apríla 1323 bol v Senci,⁴⁷ 12. apríla v Bratislave⁴⁸ a o deň nato v Trnave.⁴⁹ Listina vydaná v Senci naznačuje, že dôvodom Karolovej prítomnosti na západnom Slovensku mohli byť problémy s Habsburgovcami, keďže témou listiny je ustanovenie ľudí v pohraničných župách (vrátane Bratislavskej), ktorí mali dostať na starosť nahradenie škôd spôsobených na dŕžavách Habsburgovcov a dozor, aby zo strany Uhorska nedochádzalo k ďalším problémom.⁵⁰

Počas nasledujúcich štyroch rokov zaznamenávame kráľa Karola Róberta na území dnešného Slovenska pomenej. V roku 1324 máme jeden záznam z 10. decembra v Bratislave. Následne ho v tejto oblasti sledujeme až v roku 1327, kedy sa zdržiaval v Trnave s českým kráľom Jánom Luxemburským, s ktorým tu uzavrel obrannú zmluvu a dohodol sobáš svojho syna Ladislava s Jánovou dcérou Annou. Tento pobyt trval približne od 8.⁵¹ do 13. februára.⁵² V tom istom roku zavítal Karol I. do Trnavy ešte raz, 29. marca, kedy tu vydal listinu za účelom osídlenia majetku Iste v Bratislavskej župe.⁵³ Zmluvy uzavreté v Trnave našli uplatnenie už nasledujúci rok. V roku 1328 vypukli spory medzi Habsburgovcami, pričom Otto i Albrecht požiadali Karola Róberta o pomoc. Vzťahy medzi Karolom s jeho rakúskymi príbuznými boli už dlhšie napäté a keďže vojvodovia držali v moci pohraničné územia, ktoré mali patriť Karolovi, využil tento konflikt ako príležitosť k ich získaniu.

⁴⁵ RDSI II., s. 321, č. 719.

⁴⁶ ENGEL, *The Realm of StStephen: A History of MedievalHungary, 895-1526*. London : Bloomsbury Publishing, 2001, s. 133-134.

⁴⁷ RDSI II., s. 403-404, č. 928.

⁴⁸ RDSI II., s. 407, č. 935.

⁴⁹ RDSI II., s. 407, č. 935.

⁵⁰ RDSI II., s. 403-404, č. 928.

⁵¹ AOkl XI.,s. 37, č. 67.

⁵² AOkl XI., s. 40-44, č. 75.

⁵³ AOkl XI., s. 71, č. 140.

Do bojov sa zapojil aj Ján Luxemburský. Maďarský historik G. Kristó tvrdí, že Karol Róbert sa vojenských operácií nezúčastnil a zdržiaval sa počas nich v Bratislave.⁵⁴ Toto tvrdenie vyvracia listina kráľa vydaná na pohraničnom hrade Marchegg 16. augusta 1328.⁵⁵ Práve tento hrad je spomenutý medzi dobytými hradmi v Zwetlskom kódexe.⁵⁶ Vzhľadom na to, že 7. septembra bol Karol Róbert opäť v Bratislave, usudzujeme, že sa možno zúčastnil len časti ťaženia a následne sa vrátil do Bratislavy, pričom zvyšok bojov nechal na svojich vojvodcoch. Po skončení bojov (v septembri) sa Karol I. vydal do Rakúska na mierové rokovania, kde 21. septembra pod hradom Bruck an der Leitha⁵⁷ uzavrel mierovú zmluvu, prostredníctvom ktorej získal spomenuté časti pohraničných území, ktoré dovtedy mali v rukách Habsburgovci.⁵⁸ O tri roky neskôr zamieril do Bratislavy opäť, keď tu 2. septembra obnovil mierové zmluvy.⁵⁹ Medzitým ešte navštívil 27. júna 1329 Košice a 28. januára 1330 Levice. V prvom prípade išlo o nariadenie pre Jágerskú kapitulú, ktorej predmetom bolo prepísanie listiny uloženej v ich archíve pre Mikuláša, syna Štefana a jeho bratov, keďže počas obdobia nepokojov prišli o svoje práva na majetky v Abovskej župe.⁶⁰ V druhom ide o amnestiu od trestu smrti a navrátenie majetku Zatak pre Bekeho, syna Pavla zo Zatuku.⁶¹ V roku 1331 pobýval Karol I. v Bratislave až tri krát. Najprv ho tu máme doloženého 18. marca.⁶² Následne tu strávil dlhšiu dobu, približne od 28. augusta do 9. septembra, čo je spomínaný pobyt spojený s obnovením mierovej zmluvy. Následne ho v Bratislave zaznamenávame ešte aj okolo 30. novembra. Vydaná listina nám nič neprezrádza o dôvodoch tunajšej kráľovej prítomnosti, ide o nariadenie vyšetrenia krádeže koní v Sabolčskej župe.⁶³

⁵⁴ KRISTÓ, *Az Anjou-kor háborúi*, s. 73-74.

⁵⁵ AOkl XII., s. 207, č. 401.

⁵⁶ WATTENBACH, Wilhelm. (ed.). *Annales Austriae*. In *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum IX*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani. 1851, s. 669.

⁵⁷ AOkl XII., s. 221-226, č. 423.

⁵⁸ ENGEL, *The Realm of St Stephen*, s. 176.

⁵⁹ AOkl XV., s. 200-201, č. 350-351.

⁶⁰ AOkl. XIII., s. 216-217, č. 344-345.

⁶¹ AOkl XIV., s. 44, č. 64.

⁶² AOkl XV., s. 62, č. 106.

⁶³ AOkl XV., s. 255, č. 439.

V roku 1336 zavítal Karol Róbert do Rakúska opäť s mečom v ruke, pričom pohraničné územie dnešného Slovenska bolo do tohto konfliktu opäť zapojené. Začiatkom roka totiž došlo k vzbure uhorských šľachtických rodov, Baboničovcov a Kyseckých (páni zo zadunajského Kőszegu), ktorí sa prihlásili do služieb k Habsburgovcom. Karol Róbert takto dostal o dôvod viac na plnenie záväzkov voči svojim spojencom, ktoré prijal rok predtým počas známeho stretnutia troch kráľov na Vyšehrade. Český kráľ Ján Luxemburský začal s rakúskymi vojvodami bojovať už v roku uzavretia týchto zmlúv.⁶⁴ Karol I. vyrazil z Vyšehradu niekedy po 1. máji. Už 4. mája vydal listinu v obci Vlčkovce neďaleko Trnavy.⁶⁵ Nasledujúci deň bol pri samotnej Trnave,⁶⁶ kde sa podľa nášho odhadu spojil s poľským kráľom Kazimírom III. a o týždeň na to sa stretli traja spojeneckí kráľi na hraničnom hrade Marchegg.⁶⁷ Český kráľ sa vrátil do svojej krajiny, aby získal financie pre pokračovanie bojov, a Karol Róbert ostal v Rakúsku. Konkrétne sa zdržiaval pri hrade Ollesdorf, odkiaľ zrejme riadil vojenské akcie. G. Kristó sa domnieva, že v tomto čase obľahol a dobyl viacero hradov. V Rakúsku pobudol približne do polovice júla, a potom sa vydal do Bratislavy, kde sa stretol s Jánom Luxemburským. Tam pobudol do konca mesiaca a následne sa vrátil na Vyšehrad.⁶⁸ Celé leto následne nedošlo k nejakému výraznejšiemu vojenskému stretu. 9. októbra 1336 bolo v rakúskom meste Enns podpísané prímerie stanovené do 8. júna 1337.⁶⁹ V septembri 1337 sa stretol Karol I. s rakúskymi kniežatami v Bratislave, kde 11. septembra podpísali mierové zmluvy ukončujúce vojnu. Karol dosiahol svoj cieľ, keďže získal od kniežat sľub, že nebudú podporovať ani chrániť vzbúreneckých veľmožov.⁷⁰ Tento konflikt a jeho priebeh ukázal silu spojenectva troch kráľov uzavretého na Vyšehrade.

Ďalší pobyt Karola Róberta na Slovensku máme doložený v roku 1339, kedy vydal viacero listín od 9. júna⁷¹ do 26. júna⁷² v Bratislave. O rok neskôr

⁶⁴ KRISTÓ, *Az Anjou-kor háborúi*, s. 87-88.

⁶⁵ AOkl XX., s. 200, č. 227.

⁶⁶ AOkl XX., s. 201-202, č. 229.

⁶⁷ AOkl XX., s. 208-209, č. 243. KRISTÓ, *Az Anjou-kor háborúi*, s. 88.

⁶⁸ KRISTÓ, *Az Anjou-kor háborúi*, s. 88. AOkl. XX., s. 237-238, č. 297, s. 246-247, č. 316-317.

⁶⁹ AOkl. XX., s. 280, č. 377.

⁷⁰ AOkl XXI., s. 292-293, č. 521-523.

⁷¹ MAREK, Miloš. (ed.). *Fontes Rerum Slovacarum IV. Archivum familiae Očkaj. Stredoveké dejiny rodiny Očkajovcov a listiny z jej archívu*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2015, s. 57, č. 27.

⁷² AOkl XXIII., s. 179, č. 369.

strávil dlhší čas vo Zvolenskej župe. Od 27. augusta⁷³ do 3. októbra⁷⁴ sa zdržiaval vo Zvolene a od 14. októbra⁷⁵ do 14. novembra⁷⁶ v Slovenskej Ľupči. Dôvod pobytu nepoznáme, ale určitou indíciou by mohla byť jedna zo zvolenských listín, konkrétne z 24. septembra. Tu je v datovacej formulke uvedené *in Zolio, loco venacionis nostre*, čiže vo Zvolene, mieste nášho lovu. Aj keď ide o ojedinelý pobyt v tomto loveckom revíre, vieme, že Karolov syn Ľudovít Veľký ako aj jeho nástupca, Žigmund Luxemburský, ako vášniví poľovníci, vydali počas lovov v tejto oblasti viacero listín s takouto formulkou.⁷⁷ Je teda možné, že aj Karol sa tu zdržiaval za účelom lovu a následne trávil čas v Ľupči (nepochybne na Ľupčianskom hrade) za diplomatickými alebo inými účelmi.

Vôbec posledný doložený Karolov pobyt na území dnešného Slovenska sa viaže k roku 1341, kedy sa zdržiaval približne od 5.⁷⁸ do 13. novembra⁷⁹ v Bratislave, čo dokladá viacero tu vydaných kráľovských donácií. O pobyte Karola I. na Slovensku v posledných týždňoch jeho života môžeme uvažovať v súvislosti s listinami zo 14. až 26. mája 1342, ktoré vo formulke nesú datovania *in Damas, loco venacionis nostre*. Opäť sa teda bavíme o pobyte v kráľovskom poľovníckom revíre. Vzhľadom na to, že uvedené miesto, dnešný Damásd, je maďarské mesto priamo na hraniciach so Slovenskom, môžeme predpokladať, že tento revír mohol siahať až na územie dnešného Slovenska, a že sa v jeho rámci Karol v tom čase na našom dnešnom území pohyboval. Karol Róbert o necelé dva mesiace neskôr zomrel vo svojom sídle na hrade Vyšehrad.⁸⁰

⁷³ AOkl XXIV., s. 237, č. 511-513.

⁷⁴ AOkl XXIV., s. 260, č. 571.

⁷⁵ AOkl XXIV., s. 271, č. 601.

⁷⁶ AOkl XXIV., s. 298, č. 660.

⁷⁷ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Koň a člověk v středověku*. Budmerice : Vydavatelství RAK, 2007, s. 189.

⁷⁸ AOkl XXV., s. 366, č. 765.

⁷⁹ AOkl XXV., s. 380, č. 791.

⁸⁰ SOPKO, Július (ed.). *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Budmerice : Vydavatelství RAK, 2004, s. 109-112.

Zoznam pobytov Karola Róberta na Slovensku

24. aug. 1304	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl I, s. 314, č. 643; RDSI I, s. 158, č. 328
7. dec. 1304	Dravce (<i>Darovch</i>)	AOkl I, s. 325, č. 668; RDSI I, s. 163, č. 338
7. dec. 1304	Spiš (<i>Scepes</i>)	AOkl I, s. 325, č. 669; RDSI I, s. 163, č. 339
19. nov. 1307	pri Turni (nad Bodvou) (<i>prope Torna</i>)	AOkl II, s. 116, č. 256; RDSI I, s. 237, č. 514
8. sep. 1309	pri prítoku Hronu - zrejme Čierny Hron (<i>iuxta fluv. Goronchev</i>)	AOkl II, s. 326, č. 739; RDSI I, s. 304-305, č. 690
20. mar. 1310	(Starý) Tekov (<i>Bors</i>)	AOkl II, s. 373, č. 855; RDSI I, s. 327, č. 750
3. máj. 1310	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl II, s. 383, č. 878; RDSI I, s. 332, č. 765
11. nov. 1310	(Slovenská) Ľupča (<i>Lipche</i>)	AOkl II, s. 428, č. 990; RDSI s. 351, č. 819
14. mar. 1311	pri Bratislave (<i>apud Posonium</i>)	AOkl III, s. 18, č. 23; RDSI I. s. 364-365, č. 865
4. apr 1312	(Kráľovský) Chlmec (<i>Helmuch</i>)	AOkl III, s. 122, č. 260; RDSI I, s. 420, č. 976
9. máj 1312	pod hradom Šariš (<i>sub castro Sarus</i>)	AOkl III, s. 133, č. 287; RDSI I, s. 424, č. 989
16. máj 1312	(Veľký) Šariš (<i>Sarus</i>)	AOkl III s. 134, č. 291; RDSI I, s. 425, č. 992
21. máj 1312	pod hradom Šariš (<i>sub castro de Sarris</i>)	AOkl III, s. 136, č. 259; RDSI I, s. 426, č. 994
29. máj. 1312	(Veľký) Šariš (<i>Sarus</i>)	AOkl III, s. 138, č. 302; RDSI I, s. 428, č. 1001

15. jún 1312	Rozhanovce	Viedenská maľovaná kronika s. 268
10. aug. 1312	pri Košiciach (<i>prope Cassam</i>)	AOkl III, s. 165, č. 360; RDSI I, s. 442, č. 1035
11. aug. 1312	Perín(-Chym) (<i>Perwen</i>)	AOkl III, s. 165, č. 361; RDSI I, s. 442, č. 1036
7. dec. 1314	(Spišské) Dravce (<i>Dorouch</i>)	AOkl III, s. 377, č. 854; RDSI I, s. 532, č. 1256
27. dec. 1314	Spišská zem (<i>terra Scepusiensis</i>)	AOkl III, s. 381, č. 862; RDSI I, s. 534, č. 1260
27. dec. 1314	Spišský hrad (<i>castro Scepes</i>)	AOkl III, s. 381, č. 863; RDSI I, s. 534, č. 1261
31. dec. 1314	Solivar (<i>Sowar</i>)	AOkl III, s. 382-383, č. 865; RDSI I, s. 535, č. 1263
5.-7. sep. 1317	pri hrade Komárno (<i>prope castrum Kumarun</i>)	AOkl IV, s. 211-212, č. 563; RDSI. II. s. 115, č. 226
25. sep. 1317	pri Komárne (<i>prope Camarum</i>)	AOkl IV, s. 214, č. 571; RDSI. II. s. 115, č. 228
26. sep. 1317	Šintava (<i>Sempte</i>)	AOkl IV, s. 215, č. 574; RDSI. II. s. 116-117, č. 230
30. sep. 1317	pod hradom Komárno (<i>sub castro Kamarun</i>)	AOkl IV, s. 218, č. 581; RDSI. II. s. 117, č. 232
1. okt. 1317	pod hradom Komárno (<i>sub castro Kamarun</i>)	AOkl IV, s. 219, č. 584
10. okt. 1317	pod hradom Komárno (<i>sub castro Kamarun</i>)	AOkl IV, s. 222, č. 591
21. okt. 1317	pod hradom Komárno (<i>sub castro Kamarun</i>)	AOkl IV, s. 227, č. 601; RDSI. II. s. 122, č. 244-245

24. okt. 1317	pri Komárne (apud Kamarun)	AOkl IV, s. 229, č. 606; RDSl. II. s. 123, č. 248
28. okt. 1317	pod Komarnom (sub Cumarum)	AOkl IV, s. 231, č. 61-612; RDSl. II. s. 124, č. 251
1. nov. 1317	pod hradom Komárno (<i>sub castro Kamarun</i>)	AOkl IV, s. 233, č. 617; RDSl. II. s. 125, č. 253
2. nov. 1317	pri Komárne (<i>prope Kamarun</i>)	AOkl IV, s. 233-234, č. 618
3. nov. 1317	pod hradom Komárno (<i>sub castro Kamarun</i>)	AOkl IV, s. 235, č. 622; RDSl. II. s. 75-76, č. 130
3. nov. 1317	Komárno (<i>Cumarum</i>)	AOkl IV, s. 235-236, č. 623; RDSl. II. s. 127, č. 258
5. nov. 1317	pod hradom Komárno (<i>sub castro Kamarun</i>)	RDSl. II. s. 128, č. 260
24. jún 1320	na Spišskom hrade (<i>in castro Scepus</i>)	RDSl. II. s. 254, č. 551
27. nov. 1320	Košice (<i>Cassa</i>)	AOkl V. s. 360-361 č. 940; RDSl. II. s. 267-268, č. 584
2. dec. 1320	Krížová Ves v Spišskej zemi (<i>terra Sepusiensi, in villa S. Crucis</i>)	RDSl. II. s. 269, č. 588
16. dec. 1320	Košice (<i>Cossa</i>)	AOkl V. s. 367 č. 957
27. dec. 1320	Spišský hrad (<i>Castro Scepus</i>)	AOkl. VIII. s. 284
6. júl 1321	pod Levickým hradom (<i>sub castro Lewa</i>)	AOkl. VI. s. 77, č. 192-193; RDSl. II. s. 303, č. 671-672
13. júl 1321	pod Trenčianským hradom (<i>subcastro Trenchen</i>)	RDSl. II. s. 306, č. 677

25. júl 1321	pod Trenčianským hradom (<i>sub castro Trenchun/Trenchen</i>)	AOkl. VI. s. 83-84, č. 209-210
4. aug. 1321	pod Trenčianským hradom (<i>sub castro Trinchyn</i>)	RDSl. II. s. 305, č. 681
6. aug. 1321	pod Trenčianským hradom (<i>sub castro Trenchen</i>)	RDSl. II. s. 308, č. 683
8. aug. 1321	pod Trenčianským hradom (<i>sub castro Threnchen</i>)	RDSl. II. s. 308, č. 684
22. aug. 1321	Levice (<i>Lewa</i>)	RDSl. II. s. 309-310, č. 689
29. aug. 1321	Levice (<i>Leua</i>)	AOkl. VI. s. 91, č. 232
11. sep. 1321	Levice (<i>Lewa</i>)	RDSl. II. s. 312, č. 697
8. apr. 1323	Senec (<i>Scemch</i>)	RDSl. II. s. 403-404, č. 928
12. apr. 1323	Bratislava (<i>Posonii</i>)	RDSl. II. s. 407, č. 935
13. apr. 1323	Trnava (<i>Tyrna</i>)	AOkl. VII. s. 65, č. 121
10. dec. 1324	Bratislava (<i>Posonio</i>)	AOkl. VIII. s. 272, č. 541
8. feb. 1327	Trnava (<i>Tyrnavia</i>)	AOkl. XI. s. 37, č. 67
13. feb. 1327	Trnava (<i>Tyrnavie</i>)	AOkl. XI. s. 40-44, č. 75
29. mar. 1327	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XI. s. 71, č. 140
18. júl 1328	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XII. s. 193, č. 379
22. júl 1328	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XII. s. 195, č. 383
7. sep. 1328	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XII. s. 208-209, č. 405
26. sep. 1328	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XII. s. 231, č. 430
1. okt. 1328	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XII. s. 234-235, č. 437

9. okt. 1328	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XII. s. 236-237, č. 442
27. jún 1329	Košice (<i>Cassa</i>)	AOkI. XIII. s. 216-217, č. 344-345
28. jan. 1330	Levice (<i>Lewa</i>)	AOkI. XIV. s. 44, č. 64
18. mar. 1331	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XV. s. 62, č. 106
28. aug. 1331	Bratislava (<i>Posonio</i>)	AOkI. XV. s. 198, č. 345
2. sep. 1331	Bratislava (<i>Posonio</i>)	AOkI. XV. s. 200-201, č. 348-351
4. sep. 1331	Bratislava (<i>Posonio</i>)	AOkI. XV. s. 204, č. 355
po 9. sep. 1331	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XV. s. 207-208, č. 362
30. nov. 1331	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XV. s. 255, č. 439
4. máj 1336	Vlčkovce (<i>Farkashyda</i>)	AOkI. XX. s. 200, č. 227
5. máj. 1336	na Trnavských poliach (<i>in campis Tyrnaviue</i>)	AOkI. XX. s. 201-202, č. 229
15. júl 1336	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XX. s. 237-238, č. 297
25. júl 1336	Bratislava (<i>Posonium</i>)	AOkI. XX. s. 240-241, č. 303-304
26. júl 1336	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XX. s. 243, č. 308
29. júl 1336	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XX. s. 244, č. 312
30. júl 1336	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XX. s. 246-247, č. 316-317
3. sep. 1337	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XXI. s. 287, č. 513
7. sep. 1337	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XXI. s. 290, č. 518
11. sep. 1337	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XXI. s. 292-293, č. 521-523
9. jún 1339	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XXIII. s. 168-169, č. 343; FRS II. s. 57, č. 27
10. jún 1339	Bratislava (<i>Posonio</i>)	AOkI. XXIII. s. 169, č. 346
25. jún 1339	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XXIII. s. 178, č. 366
26. jún 1339	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkI. XXIII. s. 179, č. 369

27. aug. 1340	Zvolen (<i>Zolyo</i>)	AOkl. XXIV. s. 237, č. 511-513
18. sep. 1340	Zvolen (<i>Zolyo</i>),	AOkl. XXIV. s. 251, č. 553
24. sep. 1340	v kráľovskom re- víre Zvolen (<i>Zolio</i> , <i>loco venacionis</i> <i>nostre</i>)	AOkl. XXIV. s. 254-255, č. 560
3. okt. 1340	Zvolen (<i>Zolium</i>)	AOkl. XXIV. s. 260, č. 571
14. okt. 1340	(Slovenská) Ľupča (<i>Lipche</i>)	AOkl. XXIV. s. 271, č. 601
26. okt. 1340	(Slovenská) Ľupča (<i>Lypche</i>)	AOkl. XXIV. s. 279, č. 617
31. okt. 1340	(Slovenská) Ľupča (<i>Lypche</i>)	AOkl. XXIV. s. 282, č. 624
3. nov. 1340	(Slovenská) Ľupča (<i>Lipche Zoliensi</i>)	AOkl. XXIV. s. 283, č. 626
8. Nov. 1340	(Slovenská) Ľupča (<i>Lypche</i>)	AOkl. XXIV. s. 289-290, č. 642
10. nov. 1340	(Slovenská) Ľupča (<i>Lypche</i>)	AOkl. XXIV. s. 292, č. 649
11. nov. 1340	(Slovenská) Ľupča (<i>Lypche</i>)	AOkl. XXIV. s. 293-294, č. 651-653
14. nov. 1340	v (Slovenskej) Ľupči ležiacej vo zvolenskej župe (<i>Lypche, in provin-</i> <i>cia Zoliensi habita</i>)	AOkl. XXIV. s. 298, č. 660
5. nov. 1341	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XXV. s. 366, č. 765
8. nov. 1341	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XXV. s. 369, č. 773
10. nov. 1341	Bratislava (<i>Posoni-</i> <i>ensi</i>)	AOkl. XXV. s. 377, č. 786
13. nov. 1341	Bratislava (<i>Posonii</i>)	AOkl. XXV. s. 380, č. 791

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Edície prameňov

Anjou-kori Oklevéltár:

KRISTÓ, Gyula (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia I.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1990, 534 s.

KRISTÓ, Gyula (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia III.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1994, 538 s. ISBN 963-482-0018

KRISTÓ, Gyula (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia IV.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1996, 366 s. ISBN 963-482-137-5.

KRISTÓ, Gyula (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia V.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1998, 495 s. ISBN 963-482-176-6

BLASZOVICH, László (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia VIII.* Szeged Szegedi Középkorász Műhely, 1993, 446 s. ISBN: 963-7237-12-7.

ALMÁSI, Tibor (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XI.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1997, 418 s. ISBN: 963-482-138-3.

ALMÁSI, Tibor (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XII.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2001, 390 s. ISBN: 963-482-527-3.

ALMÁSI, Tibor(ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XIII.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2003, 575 s. ISBN: 963-482-663-6.

ALMÁSI, Tibor – KÖFALVI, Tamás (eds.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XIV.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2004, 378 s. ISBN: 963-482-704-7.

TÓTH, Ildikó Éva (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XV.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2004, 378 s. ISBN: 963-482-719-5.

PITI, Ferenc (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XX.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2004, 474 s. ISBN: 963-482-703-9.

BLASZOVICH, László – GÉCZI, Lajos. (eds.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XXI.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2005, 534 s. ISBN: 963-7237-65-8.

PITI, Ferenc (ed.). 1999. *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XXIII.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1999, 490 s. ISBN:963-482-371-8.

PITI, Ferenc (ed.). *Anjou-kori Oklevéltár. Documentares Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia XXIV.* Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2000, 477 s. ISBN: 963-482-526-5.

Ostatné edície prameňov

MAREK, Miloš (ed.). *Fontes Rerum Slovacarum IV. Archivum familiae Očkaj. Stredoveké dejiny rodiny Očkajovcov a listiny z jej archívu.* Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2015, 430 s. ISBN 978-83-7490-775-0.

Marek z Káltu: Viedenská maľovaná kronika. ed. Július Sopko, 2016, Bratislava : Perfekt, 2016, 288 s. ISBN: 978-80-8046-770-8.

SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta Diplomatica Nec Non Epistolaria Slovaciae I.* Bratislava : SAV, 1980, 648 s.

SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta Diplomatica Nec Non Epistolaria Slovaciae II.* Bratislava : SAV, 1987, 640 s.

SOPKO, Július (ed.). *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická.* Budmerice : Vydavateľstvo RAK, 2004, 240 s. ISBN: 80-85501-13-9.

WATTENBACH, Wilhelm. (ed.). *Annales Austriae.* in. *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum IX.* Hannoverae : Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani. 1851. 910 s.

Použitá literatúra

BREZOVÁKOVÁ, Blanka. Politický zápas Anjouovcov o uhorskú korunu. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 6, s. 569-587.

BREZOVÁKOVÁ, Blanka. Konsolidačné snahy Karola I. v Uhorsku po zvolení za kráľa (1310-1317). In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 4, s. 361-378.

CSUKOVITS, Enikő. *Karol I. a obdobie jeho vlády (1301 – 1342)*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2017, 153 s. ISBN 978-80-89910-00-7.

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Kôň a človek v stredoveku*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2007, 293 s. ISBN: 978-80-85501-38-4.

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ*. 3. vyd. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2010, 600 s. ISBN: 978-80-85501-46-9.

KÓNYA, Peter. et al. *Dejiny Uhorska*. Bratislava : Citadella, 2014, 787 s. ISBN:978-80-89628-59-9

KRISTÓ, Gyula. *Az Anjou-korháború*. Budapest: Zrínyikatonai kiadó, 1988, 293 s. ISBN: 963-326-905-9.

LUKAČKA, Ján. *Matúš Čák Trenčiansky*. Bratislava : Veda, 2017, 144 s. ISBN 978-80-224- 1532-3.

MARSINA, Richard. et al. *Dejiny Slovenska I. (Do roku 1526)*. Bratislava : Veda, 1986, 534 s.

SEGEŠ, Vladimír. Hlavné črty uhorského vojenstva v období vrcholného stredoveku. In *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 69-90. ISBN: 978-80-7097-954-9.

SOCIETAS DRACONISTARUM – RÁD DRAKA (ZA VLÁDY KRÁĽA ŽIGMUNDA LUXEMBURSKÉHO) DOMINIK ZUŽO

Societas Draconistarum – Order of the Dragon

Abstract: *Court orders have a permanent tradition in European royal courts. It was no different in medieval Hungary, where Sigismund of Luxemburg founded the Dragon Order in 1408. The order had mainly political significance, with which the king secured various alliances. The founding members of the order were members of the household nobility who supported the new king and helped him in ensuring order in the kingdom. New members were accepted into the order, already from a political point of view, so that Žigmund could secure influence and new allies abroad. Last but not least, we must point out the legacy that the Order of Dragon has left us thanks to the various depictions of the order's insignia. We can find it in the family coats of arms of members of the order, on portraits, reliefs or on tombstones. He liked to operate on given rules that members had to follow or they would face various penalties. The members of the order pledged to protect the crown, the Kingdom of Hungary and also the Christian world, which had its enemy, the Ottomans, at its gates.*

Keywords: *Sigismund of Luxemburg, Order of the Dragon, Hungarian Knightly Dragon Order, knightly orders, court orders*

Popri existencii rytierskych rádov existovala už od čias stredoveku aj ich podskupina, ktorou boli dvorské rády. Ich pomenovanie vychádza zo skutočnosti, že vznikali na dvoroch panovníkov. Najstarší prameň, ktorý máme doložený k dvorským rádom, je zakladajúca listina Rádu sv. Juraja (*Societas militiae Sancti Georgii*), založeného na dvore uhorského kráľa Karola Róberta z Anjou (1301 – 1342) niekedy okolo roku 1325.¹ Dôvody, prečo vôbec kráľ Karol Róbert v Uhorsku založil tento rád, sa veľmi nelíšili od okolností, ktoré zažíval aj ďalší uhorský panovník, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), ktorý tiež inicioval na svojom dvore vznik rytierskeho rádu. Aj jemu pritom išlo hlavne o upevnenie spojenectva s najvýznamnejšími príslušníkmi uhorskej šľachty. Členovia rádu si mali medzi sebou pomáhať, preukazovať úctu a dopomôcť v spoločenskom

¹ SEGEŠ, Vladimír. *Od rytierstva po žoldnierstvo : Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2004, s. 166-167.

vzostupe.² Jediný rozdiel s Rádcom sv. Juraja bol v počte zakladajúcich členov. Rád sv. Juraja mal na začiatku päťdesiat členov, Dračí rád Žigmunda Luxemburského len dvadsaťštyri.³ Okrem toho, Dračí rád sa v niektorých listinách uvádza nie ako rád, ale ako kráľovská spoločnosť sv. Juraja (*regalis societatis nostres sancti Georgii*).⁴ Tento názov môžeme vidieť na listinách adresovaných talianskym pánom, ktorí boli pozvaní do Dračieho rádu.⁵

Dvorské rády nevznikali len na uhorskom dvore, ale aj na kráľovských dvoroch po celej Európe. Významným dvorským rádcom je stále existujúci Rád Zlatého rúna. Považuje sa za najslávnejší svetský rád v dejinách.⁶ Rád mal založiť burgundský vojvoda Filip III. Dobrý v roku 1430.⁷ Vojvoda sa podieľal aj na vzniku rádovej symboliky a výrazne prispel aj k podobe rádových stanov. Tie boli vydané v roku 1431.⁸ Pôvodných členov rádu bolo 24, ako to máme aj pri uhorskom Dračom ráde. Postupne sa ich počet zvyšoval a dnes má rád 50 členov. Do tohto čísla sa však neráta veľmajster rádu, ktorý je dnes zároveň hlavou rodu Habsburgovcov.

² SEGEŠ, *Od rytierstva po žoldnierstvo*, s. 166-167.

³ Pre počet členov rádu sv. Juraja poz. SEGEŠ, *Od rytierstva po žoldnierstvo*, s. 166. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), Országos Levéltár (OL) Budapest, Diplomatikai Levéltár (DL) 40 483. SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska II/2*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2017, s. 177-182. Pre počet členov Dračieho rádu poz. MNL OL DL 9 470; BARTL, Július (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tróne*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2001, s. 146-151.

⁴ MNL OL Diplomatikai Fényképtár (DF) 287 745/ fol. 246a.

⁵ Jacobus Carrara, Loisius de Torcellis a tiež Brunoro della Scalla. MNL OL DF 287 745, fol 247v-248r, MNL OL DF 287 861, fol. 3r-v, *Zsigmondkori oklevéltár (ZsO) III*. Ed. Mályusz, Elemér, Budapest 1993, s. 222, č. 728, s. 371, č. 1 466, s. 381, č. 1 507, s. 388, č. 1 546, s. 417, č. 1 675.

⁶ UŽOVIČ, Martin – ZBONČÁKOVÁ, Dominika. František II. Rákoci a Rád Zlatého rúna. In *Studia Historica Tyrnaviensia Iuvenilia*, Trnava : Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie, 2021, s. 47.

⁷ VAUGHAN, Richard. Philip III. 2021. [cit.20.3.2024]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Philip-III-duke-of-Burgundy>>

⁸ Štatúty tohto rádu, tak ako iných dvorských rádov, možno nájsť v edícii: LEIBNITZ, Godefridus Gulielmus (ed.). *Mantissa codicis juris gentium diplomatice continens statuta magnorum ordinum regionum. Pars 2*. Hannoverae 1700, s. 17-39; UŽOVIČ – ZBONČÁKOVÁ, *František II. Rákoci a Rád Zlatého rúna*, s. 48. Pre vývoj rádovej symboliky poz. GRAUS, Igor. Rád zlatého rúna. Najcennejšie burgundské dedičstvo. In *Historická revue*, 1996, č. 2, s. 8-9.

Habsburgovci sa mohli stať dedičnými veľmajstrami Rádu Zlatého rúna vďaka rádovým stanovám. Tie spojili túto funkciu s titulom burgundského vojvodu, ktorý Habsburgovci získali sobášom Maximiliána Habsburského (†1519) s vnučkou zakladateľa rádu, Máriou Burgundskou. Vládou ich syna Filipa Pekného (1504 – 1506) nastupujú Habsburgovci na španielsky trón.⁹ Insígniou rádu je zavesené rúno z baránka s hlavou, rohami a kopýtkami. Pôvodne bol tento symbol zavesený na kolane. Postupne sa však z praktických dôvodov reťaz stenčovala na tenkú retiazku, ktorá bola neskôr nahradená ľahšou červenou stuhou. Insígnia Rádu Zlatého rúna sa v histórii nosila zavesená prevažne okolo krku.¹⁰

Ďalším významným rádom je Podväzkový rád (*The Most Noble Order of the Garter*), ktorý založil anglický kráľ Eduard III. (1327 – 1377). Presný rok založenia nie je známy. Väčšina sa zhoduje na roku 1348,¹¹ kedy boli vydané aj stanov y rádu.¹² S pojmom „Podväzkový rád“ sa však stretávame už v listine o zakladateľoch rádu z 23. apríla 1344.¹³ Pôvodné štatúty vyžadovali od členov, aby boli rytierskeho stavu.¹⁴ Spočiatku bol rád určený len pre tridsať členov.¹⁵ Rád si zachoval svoj charakter rytierskeho rádu až do 2. polovice 17. storočia. Vtedy došlo k jeho premene na vyznamenanie v podobe panovníckeho rádu.¹⁶ Podľa legendy o vzniku rádu bol pri jeho pomenovaní inšpiráciou kráľ Richard I. (1189 – 1199) a sv. Juraj mučeník. Richard dal údajne počas križiackej výpravy zviazať

⁹ UŽOVIČ – ZBONČÁKOVÁ, *František II. Rákoci a Rád Zlatého rúna*, s. 48.

¹⁰ Najnovšie modifikácie rádovej insígnie sa však prispôbili modernému človeku. Dnes už ich držiteľia nemusia nosiť striktné zavesené okolo krku, ale nájdeme ich aj vo forme odznakov, ktoré sa pripínajú na sako či kabát. UŽOVIČ – ZBONČÁKOVÁ, *František II. Rákoci a Rád Zlatého rúna*, s. 50.

¹¹ GRAUS, Igor. *Pro virtute et merito. Vznik a vývoj vyznamenaní do roku 1815*. Bratislava : Veda, 2017, s. 112.

¹² Edícia štatútov rádu: LEIBNITZ, *Mantissa codicis juris gentium diplomatici continens statuta magnorum ordinum regionum. Pars 2*, s. 1-6.

¹³ COKAYNE, G. Edward. *Complete peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain and the United Kingdom, extant, extinct or dormant (A to Bo). Vol. I*. London : George Bell & Sons, 1887, s. 148.

¹⁴ CHISHOLM, Hugh, (ed.). Knighthood and Chivalry. In *Encyclopædia Britannica. Vol. 15* (11th ed.). Cambridge University Press, 1911, s. 856. Dostupné online na < https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Knighthood_and_Chivalry>

¹⁵ GRAUS, *Pro virtute et merito*. s. 112.

¹⁶ GRAUS, *Pro virtute et merito*. s. 112.

okolo nôh svojich rytierov podväzky, vďaka čomu títo následne zvíťazili v bitke. Richard I. sa inšpiroval legendou o sv. Jurajovi, ktorý podväzok využil ako obojok na draka.¹⁷

Dôvody vzniku Dračieho rádu

Po tom, čo Osmani prenikli na Balkán, si západní kresťania začali uvedomovať ich hrozbu a začali plánovať a pripravovať výpravy na záchranu kresťanstva východnej Európy, upadajúcej Byzancie a rytierskych rádov na Rodose v oblasti Egejského mora. Expanzia Osmanov do Európy začala roku 1354 dobytím Gallipoli. V roku 1361 dobyl osmanský sultán Murad I. Adrianopol, premenoval ho na Edirne a urobil z neho hlavné sídlo Osmanskej ríše. Sultán pokračoval v ťažení, čo malo za dôsledok, že v 60. rokoch 14. storočia sa zmocnil takmer celej Trácie.¹⁸ V roku 1382 bola Osmanmi dobytá Sofia, roku 1383 Serrai a v roku 1386 prenikli Osmani do Bosny. Toho istého roku padli do osmanských rúk mestá Larisa a Niš. Osmanskú ofenzívu sa snažilo zastaviť srbské knieža Lazar Hrebeljanović (1371 – 1389), ktorý sa s Osmanmi stretol v roku 1387 v bitke pri Pločniku na rieke Toplica a za pomoci bosnianskeho kráľa Tvrtka I. Kotromanića ich porazil.¹⁹ Nanešťastie ani porážka Osmanov ich expanziu nezastavila.

V roku 1389 sa odohrala bitka na Kosovom poli.²⁰ V utorok 28. júna na sviatok svätého Víta sa postavili proti sebe spojenecké vojská Srbov, Bosniakov, Albáncov, Uhrov a Bulharov s osmanským sultánom Muradom I. Kresťanskú alianciu viedol Lazar Hrebeljanović. Výsledok bitky bol, že Osmani obsadili Srbsko. Hovorí sa, že jeden zo srbských rytierov, neskôr identifikovaný ako Miloš Obilić, predstieral útek a dezertoval k osmanským silám. Keď ho predviedli pred sultána Murada, Obilić vytiahol skrytú dýku a zranil sultána tak, že sa mu ho podarilo zabiť. Nakoniec ho zabila sultánova osobná stráž.²¹ Po Muradovej smrti

¹⁷ CHISHOLM, *Knighthood and Chivalry*, s. 851-857.

¹⁸ RYCHLÍK, Jan. *Dějiny Bulharska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 130.

¹⁹ RYCHLÍK, *Dějiny Bulharska*, s. 133.

²⁰ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ (Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský)*. Budmerice : RAK, 2017, s. 63.

²¹ Vuk Branković ho obvinil z tajného kontaktu s Turkami. Keď Lazar čelil Milošovi s obvinením, Miloš to poprel so slovami: “Zajtra moje skutky ukážu, že som verný svojmu pánovi.” Na dôkaz svojej lojality sa Miloš krátko pred úsvitom 28. júna (v deň, keď došlo k bitke) vyšmykol zo srbského tábora a oznámil sa

nastúpil na osmanský trón jeho syn Bajazid I. Práve tento sultán uštedril zdrvivú porážku uhorskému kráľovi Žigmundovi Luxemburskému (1387 – 1437). Žigmund v roku 1389 viedol výpravu do Srbska, ktorú nasledovali aj ďalšie výpravy v nasledujúcich rokoch.²² V roku 1395 sa mu podarilo vyslať dve vojenské výpravy do Valašska, ktoré bolo od roku 1394 pod osmanskou nadvládou. No ani jedna z uskutočnených výprav nemala požadovaný účinok a Osmanov z Balkánu nevytlačili.²³

V roku 1396 zorganizoval Žigmund spojené vojská kresťanov na výpravu proti Osmanom. Tí využili dočasnú bezmocnosť Uhorska na rozšírenie svojho panstva až na brehy Dunaja. Križiacka výprava, ktorú vyhlásil pápež Bonifác IX., našla v Uhorsku veľkú odozvu. Po dobytí Vidina sa spojenecké armády utáborili pred pevnosťou Nikopolis. Sultán Bajazid I. zahájil obliehanie Konštantínopolu a na čele so 140 000 mužmi úplne porazil kresťanské sily v bitke pri Nikopole medzi 25. a 28. septembrom 1396.²⁴ Boj proti Osmanom bol ďalším dôležitým faktorom pre vznik Dračieho rádu. V samotných stanovách je napísané, že členovia majú chrániť kresťanstvo a Uhorské kráľovstvo pred pohanmi a nepriateľmi Boha.²⁵ Ďalším dôležitým faktorom a impulzom pre vznik rádu bola aj domáca politika. Po smrti uhorského kráľa Ľudovíta I. Veľkého, ktorý zomrel 10. septembra 1382 v Trnave bez mužského potomka, sa stala uhorskou kráľovnou Ľudovítova dcéra Mária. Tá bola prisľúbená za manželku Žigmundovi už od roku 1378, kedy sa v Trnave konala slávnosť na počesť ich zasnub. V tej dobe mal Žigmund jedenásť a Mária deväť rokov.²⁶ Situácia sa pre Žigmunda nevyvíjala dobrým smerom. Uhorská šľachta ho nechcela ako kráľa a začala proti nemu viesť odboj, preto sa Žigmund stiahol do Čiech, kde zhromažďoval vojsko na obsadenie

tureckým strážam ako srbský dezertér. Odviedli ho k sultánovi, vytiahol nôž, ktorý mal skrytý v odeve, a bodol sultána Murada, čím ho smrteľne zranil. Nevieme, či v srbskom tábore pred bitkou skutočne boli nejaké obvinenia, ale je fakt, že Srb menom Miloš Obilić (alebo Kobilić) dezertoval a zavraždil sultána. FINE, John V. A. *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Michigan : University of Michigan Press, 1994, s. 410; DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 63.

²² DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 63.

²³ DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 63.

²⁴ DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 63.

²⁵ MNL OL DL 9 470.

²⁶ BARTL, Július. *Žigmund Luxemburský*. Budmerice : Rak, 1996, s. 12.

Uhorska. Akcia začala niekedy v lete roku 1385.²⁷ Vojsko, ktoré vtrhlo do Uhorska, malo byť v počte 4-tisíc pešiakov a 60 kopijí.²⁸ Začiatkom jesene roku 1385 mal Žigmund ovládnuť územie severozápadného Uhorska. Výsledkom ťaženia bolo, že sa Žigmund oženil s Máriou ešte v tom istom roku. Situáciu zhoršil príchod Karola II. Malého z Anjou, ktorý si robil nárok na uhorský trón.²⁹ Karola podporovala aj časť uhorskej šľachty, najmä rodina Horvátiovcov.³⁰ Žigmund však nemal dostatočnú vojenskú podporu, preto sa musel znova stiahnuť do Čiech, kde plánoval získať vojenskú posilu. Preto Karol Malý bez odporu vstúpil do Budína a následne 31. decembra bol korunovaný v Stoličnom Belehrade za uhorského kráľa.³¹ Jeho pôsobenie nebolo dlhé, keďže 7. februára bol naňho spáchaný atentát a následne bol prevezený do Vyšehradu, kde zomrel na následky zranení.³² Po Karolovej smrti vpadol do Uhorska Žigmundov brat, český kráľ Václav IV. spoločne so Žigmundom. Výsledkom bol mier, v ktorom sa Alžbeta, matka Márie, musela zrieknuť regentstva a vydať Máriu ako právoplatnú Žigmundovi.

V Uhorsku bol proti Žigmundovi naladený len juh krajiny, preto sa Alžbeta rozhodla zobrať svoju dcéru na juh upokojiť situáciu. Sprievod pri Srieme (územie dnešného Chorvátska) prepadli vzbúrenci a Máriu spolu s Alžbetou zajali. Pri prepade zomrel aj Blažej Forgáč a palatín Mikuláš z Gorjan.³³ Táto situácia prispela k podpore uhorskej šľachty Žigmunda Luxemburského. 31. marca 1387 bol korunovaný v Stoličnom

²⁷ V druhej polovici augusta Žigmundove vojská dobyli Bratislavu a následne pokračovali na druhý breh Dunaja. Tam si pri Kopčanoch (Kittsee) rozložili tábor. BARTL, *Žigmund Luxemburský*, s. 17.

²⁸ DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 40-41.

²⁹ Karol z Drača (Durazzo), bol príslušník neapolskej vetvy Anjouovcov. Nárok na trón si uplatňoval ako druhostupňový bratranec Máriinho otca, Ľudovíta I. Od roku 1371 pôsobil ako chorvátsky a slavonský bán a v roku 1380 mu Ľudovít pomohol získať aj neapolský trón. DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 41-42.

³⁰ Pavol Horvát z Mačvy, ktorý bol záhrebský biskup, Ján Horvát, bývalý mačviansky bán, a mladší brat Ladislav. BARTL, *Žigmund Luxemburský*, s. 18.

³¹ BARTL, *Žigmund Luxemburský*, s. 18.

³² 7. februára ho kráľovné, údajne na radu Mikuláša z Gorjan, pod zámienkou, že mu chce odovzdať dôležitý list od Žigmunda, pozvali do svojich komnát. Okamih, keď čítal list, využil kráľovnin obľúbenec Blažej Forgáč, ktorý mal zaútočiť dýkou na Karola. Zasiahol mu hlavu, kde mu rozťal obočie a oko. DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 44; BARTL, *Žigmund Luxemburský*, s. 19.

³³ DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 45.

Belehrade za uhorského kráľa.³⁴ Žigmund sa snažil oslobodiť svoju manželku ešte pred korunováciou, ale nakoniec sa mu to podarilo až v júni 1387. Po získaní peňazí tým, že svojmu bratrancovi Joštovi, moravskému markgrófovi, v roku 1388 založil územie Brandenburska, splatil dlh, čím získal späť územia na severozápade Uhorska, ktoré musel svojim bratrancom zálohovať, aby mu pomohli k zisku uhorskej koruny. Obnova autority a ústrednej správy trvala desaťročia a vyžadovala si veľa práce. Väčšina šľachty na čele s rodom z Gorjan bola na strane Žigmunda, ale v južných častiach Uhorska, medzi riekami Sávou a Drávou, Horvátiovci s podporou bosnianskeho kráľa Tvrtka I., strýka Márie z matkinej strany, vyhlásili za svojho kráľa Ladislava Neapolského, syna zavraždeného Karola II. Malého. Až v roku 1395 sa Mikulášovi II. z Gorjan podarilo potlačiť tento odpor. Mária zomrela v neskorom štádiu tehotenstva v roku 1395.³⁵

Na zmiernenie tlaku uhorských šľachticov sa Žigmund snažil zamestnať zahraničných poradcov, čo nebolo populárne a na sneme v Temešvári v roku 1397 musel sľúbiť, že nedá pôdu a nominácie nikomu inému ako uhorským šľachticom. To sa však nemalo týkať Stibora zo Stiboric, ktorý bol Žigmundovým najbližším priateľom a radcom. Zvrat nastal 28. apríla 1401, keď vypukla vzbura v Budíne.³⁶ Na čelo tohto sprisahania sa postavil uhorský palatín Detrik Bubek.³⁷ Kráľovi bolo vyčítané jeho zlé vládnutie, preferovanie cudzincov či utláčanie domácej šľachty.³⁸ Výsledkom vzbury bolo uväznenie Žigmunda na hrade v Budíne. Neskôr sa chorvátsky a slávonsky bán Mikuláš II. z Gorjan zaslúžil o to, aby bol kráľ prepravený z Budína na jeho hrad Šiklôš v Zadunajsku.³⁹ Ďalším dôvodom vzbury bol

³⁴ DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 46. BARTL, Žigmund Luxemburský, s. 22.

³⁵ BARTL, *Žigmund Luxemburský*, s. 34.

³⁶ BARTL, Žigmund Luxemburský, s. 39.

³⁷ Spoločne s Detrikom Bubekom sa na čelo sprisahania postavil krajinský sudca Frank zo Sečian a ostrihomský arcibiskup Ján z Kaniže. DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 77.

³⁸ BARTL, *Žigmund Luxemburský*, s. 39.

³⁹ Hrad patrilo Mikulášovi II. Gorjanskému (syn palatína, Mikuláša Gorjanského, ktorého zabil v roku 1386). ZsO II/1, Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1958, s. 144-145, č. 1218; DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Čierna kráľovná Barbora Celjská (1392 – 1451) : životný príbeh uhorskej, rímskonemeckej a českej kráľovnej. Budmerice : Rak, 2017, s. 30.

aj spôsob kráľovho života. Uhorskej šľachte vadilo, že nemá po svojom boku manželku, keďže Mária zomrela už pred šiestimi rokmi. Preto musel Žigmund súhlasiť, že si vezme za manželku dcéru Hermanna Celjského, Barboru.⁴⁰

Stanovy rádu

Stanovy rádu schválili všetci zúčastnení pri jeho založení 12. decembra 1408. Členovia sa v prvom článku zaväzujú podporovať a chrániť svojho kráľa a kráľovnú spoločne s ich potomstvom oboch pohlaví. Majú im preukazovať verné a stále služby v ich dobrých skutkoch.⁴¹ Následne baróni ubezpečujú kráľovnú: „*A túto našu kráľovnú, či s potomstvom alebo bez neho, keď sa príhodi, že ostane vdovou po spomínanom našom kráľovi Žigmundovi, budeme vo všetkých svojich panstvách a iných majetkoch držať pod ochrannou rukou a brániť...*“⁴² Ďalej sa baróni zaviazali, že budú podporovať všetko, čo by mohlo pozdvihnúť úctu rádu a zachová jeho vysoké postavenie v spoločnosti.⁴³ V ďalšej pasáži sľúbili mlčanlivosť, ktorá sa vzťahovala na zasadnutia rady spoločenstva. Mala zahrňovať otázky, kedy a kde sa zasadnutia budú konať, ale aj otázky na témy a problémy, ktoré sa v rámci zasadnutí budú preberať.⁴⁴ Ďalšia otázka, ktorá sa riešila, sú spory medzi samotnými členmi rádu: „*V prípade, ak by niekto z nás – proti inému z nás mal nejaký dôvod na spor, vtedy — toto máme nášmu pánovi kráľovi a ostatným barónom tejto spoločnosti oznámiť.*“⁴⁵ Výsledkom sporu malo byť spoločné rozhodnutie, ktoré sa malo vydávať na zasadnutí rádu. Rozhodovali tam samotní baróni spoločne s kráľom. To isté platilo, ak by člen rádu viedol vojnu alebo konflikt s niekým, kto nie je v ráde. Prípadná podpora v tomto konflikte sa znova mala prediskutovať. V stanovách sa nachádzajú aj pasáže, kde sa samotný kráľ Žigmund zaväzuje k rôznym veciam. Jednou z nich je, že prípadné rokovania alebo porady rádu sa nebudú konať, ak bude počet zúčastnených menej ako päť osôb.⁴⁶ Tým, že tento rád vznikol ako odpoveď na osmanskú expanziu,

⁴⁰ DVOŘÁKOVÁ, Čierna kráľovná, s. 30.

⁴¹ BARTL (ed.), *Pramene V.*, s. 149.

⁴² BARTL (ed.), *Pramene V.*, s. 149.

⁴³ BARTL (ed.), *Pramene V.*, s. 149.

⁴⁴ BARTL (ed.), *Pramene V.*, s. 149.

⁴⁵ BARTL (ed.), *Pramene V.*, s. 149.

⁴⁶ BARTL (ed.), *Pramene V.*, s. 149.

máme v stanovách aj pasáž, ktorá sa zaoberá práve týmto nepriateľom: „*Abý sme tieto kráľovstvá mohli pred pohanmi lepšie brániť a chrániť, sľubujeme a zaväzujeme sa v našej dobrej viere, že nech budeme môcť uvážiť čokoľvek, čo by malo robiť na obranu proti pohanom, proti nim pracovať a rozmýšľať chceme celou váhou.*“⁴⁷ Nevzťahovalo sa to len na Osmanskú ríšu, ale aj na ďalšie národy a krajiny, ktoré by vystúpili proti Uhorskému kráľovstvu nepriateľsky. Noví členovia, ktorí boli prijatí do rádu, sa museli zúčastňovať zasadnutí a dodržiavať ostatné pravidlá, na ktorých bol rád postavený. To sľúbili počas skladania prisahy.⁴⁸

Ďalej sa uvádzajú pokyny ako sa má postupovať pri prípadnej smrti člena rádu. Po smrti člena sa mal po roku vybrať jeden z členov rádu, ktorému boli dané do správy určité majetky po zosnulom.⁴⁹ Ostatní členovia sa mali zúčastniť samotného pohrebného obradu. Člen, ktorý sa nemohol dostať, musel dať odslúžiť za zomrelého tridsať omší a zaplatiť za omšu štyri veľké denáre.⁵⁰ K tomu všetkému musel na jeden deň nosiť smútočný odev, ktorý následne mal darovať žobrákovi. Ostatní členovia mali každý piatok nosiť čierny odev na znak smútku. Znova ten, ktorý tento príkaz porušil alebo nemohol splniť tento bod, musel dať odslúžiť päť omší na slávu piatich Kristových rán a zaplatiť štyri denáre za každú omšu.⁵¹ Ďalšia pasáž v zakladajúcej listine sa venuje noseniu insígnie rádu. Všetci členovia rádu boli povinní nosiť na viditeľnom mieste insígniu, ktorá potvrdzovala, že daná osoba je členom rádu. V prípade, ak by si člen zabudol insígniu pripnúť, musel dať odslúžiť päť omší a na každej z nich zaplatiť štyri denáre. Aj samotné nosenie insígnie malo svoje výnimky. Napríklad, ak by sa stalo, že by niektorý člen bol v zajatí alebo by mu hrozilo nejaké nebezpečenstvo, nemusel mať pripnutý odznak draka a nemusel sa báť trestu, ktorý by hrozil v prípade zabudnutia. Takáto istá úľava bola aj v prípade straty insígnie. Tá platila len dovtedy, pokiaľ by člen rádu neobdržal novú insígniu.⁵² V poslednej časti stanov máme odkaz pre budúcich uhorských kráľov: „*Ďalej určujeme, aby aj budúci uhorskí králi znak tejto spoločnosti v čase svojej korunovácie s kráľovskou*

⁴⁷ BARTL (ed.), *Pramene V*, s. 149.

⁴⁸ BARTL (ed.), *Pramene V*, s. 150.

⁴⁹ BARTL (ed.), *Pramene V*, s. 150.

⁵⁰ BARTL (ed.), *Pramene V*, s. 150.

⁵¹ BARTL (ed.), *Pramene V*, s. 150.

⁵² BARTL (ed.), *Pramene V*, s. 150.

*korunou prevzali a prijali a aby títo králi v čase prijatia koruny a zloženia prísahy o zachovaní zákonov a zvyklostí krajiny prisahali a sľúbili v dobrej viere, že budú túto spoločnosť vo všetkých článkoch a bodoch zachovávať a upevňovať.*⁵³

Pôvodné stanov y z roku 1408 sa dočkali zmien 24. augusta v roku 1433. V danej listine žiada Žigmund Luxemburský vtedajšieho pápeža Eugena IV. o zmenu stanov rádu. V tejto žiadosti cisár Žigmund, ktorý založil spoločnosť so znamením draka a prijal do nej mnoho vysoko postavených osôb, žiada o potvrdenie doplnenia stanov pápežom. Požaduje, aby oproti pôvodným sankciám, ktoré sú uvedené v zakladacej listine, došlo k úprave do podoby: *každý, kto vstúpi a vstúpil do rádu a je podriadený uhorskej moci, musí každoročne zaplatiť päť zlatých správcovi špitálu svätej Alžbety v budínskom podhradí náležiacemu vesprímskemu biskupovi*, to isté platilo aj raz ročne pre cudzincov prijatých do rádu pri návšteve kráľovstva.⁵⁴

Po celkovej analýze zakladajúcej listiny môžeme usúdiť, že ide viac menej o dohodu vyššie spomenutých barónov s kráľovským párom. Panovník sa v nej zaviazal odmeniť členstvom v ráde tých šľachticov, ktorí mu poskytli verné služby v boji proti jeho nepriateľom. Baróni sa na oplátku zaviazali vzájomným priateľstvom a pomocou. To ešte utvrdzuje rôzne polemiky, z akých dôvodov založil kráľ Žigmund tento rád.

Fungovanie rádu

Prvé mesiace fungovania rádu nemáme zdokladované. Nezachovali sa alebo neboli vydané žiadne dokumenty, ktoré by nám doložili, že rád fungoval. Preto možno predpokladať, že rád existoval len na papieri, tak ako to bolo pri spomínanom uhorskom Ráde sv. Juraja.⁵⁵ Zlom nastáva 16. februára 1409, kedy do rádu vstupuje rakúsky vojvoda Ernest I. Habsburský. S ním do rádu vstupujú aj poprední rakúski a štajerskí páni.⁵⁶ Týmto krokom sa predpokladá, že sa Dračí rád spojil s rakúskym

⁵³ BARTL (ed.), *Pramene V.*, s. 150.

⁵⁴ KUMOROVITZ, L Bernat (ed.). *Budapest Történetének Okleveles Emlékei Harmadik Kötet (1382 – 1439)*. Budapest : Budapesti Történeti Múzeum, 1987, s. 196-197.

⁵⁵ DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 223.

⁵⁶ Označení sú ako Lantherren in Osterreich und in Steir. V listine sa zaväzujú, že budú ctíť stanov y rádu, vojensky podporovať Žigmunda a ochraňovať jeho aj

rádom Salamandry.⁵⁷ Tento predpoklad potvrdzuje aj to, že po roku 1409 už nemáme zmienky o rakúskom ráde.⁵⁸ Na zánik rádu poukazuje aj skutočnosť, že na zachovaných náhrobných kameňoch rakúskych rytierov, ktorí boli členmi rádu Salamandry, sa insígnie uvedeného rádu nenachádzajú, avšak sú na nich vyobrazené insígnie Rádu Draka.⁵⁹

Už v stredoveku bolo bežné, že rády mali svojho kancelára. V zakladajúcej listine Dračieho rádu však túto pozíciu nemáme určenú. Predpokladá sa, že túto hodnosť mal zastávať Šimon z Rozhanoviec, ktorý bol aj zakladajúcim členom rádu.⁶⁰ Tento fakt umocňuje aj jeho označenie: dekan a rektor dračej spoločnosti (*dracuniceque societatis decanus et rector*), ktorý sa nachádza v listine, ktorá bola vydaná 2. júla 1411.⁶¹ Keď si to porovnáme s Rádom Zlatého rúna, tak rád mal svojich hodnostárov vždy daných, keďže šlo o pomerne veľké spoločenstvo. Rád mal vlastného kancelára (*chancellor*), pokladníka (*tresorier*), matrikára (*greffier*) a tiež herolda, ktorého inak nazývali *Toisson d'Or* alebo erbový kráľ. Každý z týchto hodnostárov nosil ako znak svojej funkcie špeciálny odznak a herold mal navyše dvojradovú reťaz zvanú *Potence*, na ktorej boli umiestnené na zlatých vymeniteľných štítkoch erby všetkých aktuálne žijúcich rytierov rádu. Táto tradícia sa zo života rádu vytráca v 17. storočí.⁶²

Ďalším veľkým míľnikom pre Dračí rád bolo vymenovanie Žigmunda za nemeckého (rímskeho) kráľa v roku 1411. Začína získavať významný vplyv v celej Európe, preto do Dračieho rádu pozýva aj zahraničných členov. V listine z 2. júla 1411 sledujeme prijatie do rádu Ľudovíta de

jeho manželku Barboru. V listine sa nachádza aj menný zoznam pánov, ktorí sa pridávajú do rádu. MNL OL DF 287 071.

⁵⁷ Rád Salamandry založil niektorý z rakúskych vojvodov v priebehu 2. polovice 14. storočia. O tomto ráde nemáme veľa zmienok. Predpokladá sa, že sa vo februári roku 1409 zlúčil s Dračím rádom. Neskôr rád oživil Albrecht VI. Márnotratný, ktorý v roku 1454 udelil insígnie rádu Salamandry Jörgovi von Ehingen. Rád zrejme zanikol v roku 1463. GRAUS, *Pro virtute et merito*, s. 116.

⁵⁸ GRAUS, Igor. Rád Draka a jeho insígnie. In *Vojenská história*, roč. 10, č. 4, 2006, s. 3-25. Dostupné online <https://www.vhu.sk/data/att/f08/19910.1a74da.pdf>

⁵⁹ GRAUS, *Rád Draka*, s. 5.

⁶⁰ GRAUS, *Rád Draka*, s. 9.

⁶¹ ZsO III., s. 177, č. 509.

⁶² UŽOVIČ – ZBONČÁKOVÁ, *František II. Rákoci a Rád Zlatého rúna*, s. 48.

Torcelist, ktorý bol synovcom pápeža Jána XXIII.⁶³ V tejto listine sa stretávame aj s pomenovaním Dračieho rádu ako Spoločnosť sv. Juraja (*ad nostram societatem sancti Georgii*) a s vyobrazením draka so znakom svätého kríža na chrbte (*effigie draconis dorso signo sancte Crucis superposito*).⁶⁴ To poukazuje na to, že Žigmund chcel pokračovať v hlbokej tradícii rádu, ktorý založil jeho predchodca Karol Róbert.

Rád bol využívaný aj pre Žigmundove záujmy. Príkladom je 16. máj 1412, kedy zvolal všetkých členov k príprave vojny proti rakúskemu vojvodovi Fridrichovi IV.⁶⁵ Žigmund tiež využil prítomnosť členov rádu na celoeurópskom rytierskom turnaji, ktorý sa konal v Budíne od 22. mája 1412. Na turnaji sa zúčastnili šľachtici a rytieri z celej Európy.⁶⁶ V rámci turnaja máme zaznamenaný príchod dôležitého člena rádu, srbského despotu Štefana Lazarevića. Záznam znie: „Prvý rytier Rádu draka, prišiel zo srbského despotizmu na tento turnaj v sprievode svojich popredných rytierov/bojovníkov. Je zaznamenané, že pri tej príležitosti bol viditeľný a že „svietil ako mesiac vedľa hviezd“ a tiež, že jeho sprievod mal 1000 koní. Spolu s despotom pri tejto príležitosti prišiel do Budína aj srbský biskup.”⁶⁷

Fungovanie rádu vo vnútropolitickom okruhu vieme zdokumentovať aj mnohými súdnymi spormi, ktoré medzi sebou mali aj samotní členovia rádu. Jeden zo sporov z roku 1412 sa týka samotného kráľa Žigmunda. Rakúsky vojvoda Ernest Habsburský protestoval voči Žigmundovmu

⁶³ Ján XXIII, vlastným menom Baldassare Cossa, bol protipápež v rokoch 1410 – 1415. V máji 1410 Alexander V. zomrel a jeho nasledovníkom sa stal Cossa. Situácia sa nepáčila rímskemu kráľovi Žigmundovi Luxemburskému, ktorý prinútil Jána XXIII., aby zvolal nový koncil do Kostnice. Ten rozhodol o abdikácii všetkých troch pápežov a ako nového pápeža zvolil Otta Colonna, ktorý prijal meno Martin V. Ján XXIII. abdikovať odmietol a z Kostnice ušiel, ale dobehli ho Žigmundovi vojaci, uväznili ho a zosadili. < <https://www.britannica.com/biography/John-XXIII> >

⁶⁴ ZsO III., s. 222, č. 728; ALTMAN, Wilhelm (ed.). *Regesta Imperii (RI) XI. Band 1*, Innsbruck, 1896 – 1897, s. 6, č. 63.

⁶⁵ BOGUNOVIĆ, B. Petar. *Societas Draconistrarum: Anno Domini 1408*. In *Viteška kultura*. Novi Sad, 2013 roč. 2, č. 2, s. 30.

⁶⁶ Medzi prítomnými šľachticmi boli rytieri z Ruska, Litvy, Poľska, Česka, Pruska, Nemecka, Rakúska, Uhorska, Valašska, Moldavska, Srbska, Chorvátska, Bosny, Turecka, z tatárskych krajín, z Grécka, Epiru (Albánsko), Talianska, Francúzska a Anglicka. BOGUNOVIĆ, *Societas Draconistrarum*, s. 63.

⁶⁷ BOGUNOVIĆ, *Societas Draconistrarum*, s. 53.

vyhláseníu, že Albrecht Habsburský, budúci uhorský kráľ sa stal dospelým. Problém bol v tom, že Ernest bol Albrechtovým poručníkom a ovládal za neho habsburské dŕžavy. Tento spor máme dochovaný v listine, ktorá bola adresovaná poľskému kráľovi Vladislavovi, ktorý bol v tomto spore najvyšším sudcom. Žigmund aj Ernest mali svojich zástupcov, pochádzajúcich priamo z rádu (*sex personis de societate nostra in circulari figura draconis triumphale signum in dorso gestane typice designatam [...] sex personas prefatus dux Arnesty de eadem societate*).⁶⁸

Ďalšie záznamy o ráde máme z februára 1416, kedy Žigmund vydáva listinu potvrdzujúcu dvom šľachticom udelenie insígnií rádu aragónskym kráľom Ferdinandom v súlade jemu delegovaným právom.⁶⁹ Žigmundove ďalšie kroky viedli do Anglicka, kde sa zdržal tri mesiace. Stretol sa aj s anglickým kráľom Henrichom V. a udelil mu insígnie rádu.⁷⁰

Ďalším významným míľnikom bol rok 1433. Presnejšie to bolo 24. júla, kedy Žigmund smeruje žiadosť na samotného pápeža Eugena IV. s prosbou o zmenu stanov Dračieho rádu. Presný význam jeho požiadaviek na pápeža sme riešili v podkapitole Stanovy rádu. Žigmund Luxemburský zomiera 9. decembra 1437 v Znojme na území Českého kráľovstva.⁷¹ Po jeho smrti nastupuje na uhorský trón Albrecht Habsburský (1438 – 1439). Aj počas jeho vlády boli do rádu pozvaní noví členovia. Tradícia pokračovala aj za éry nasledujúcich uhorských kráľov. Za vlády Jagelovcov na sklonku stredoveku sa začína rád vytrácať, keďže z tohto obdobia máme len minimálne zmienky o fungovaní rádu. Presné obdobie, kedy rád zaniká

⁶⁸ ZsO III., s. 476, č. 1933. MNL OL DF 287 745.

⁶⁹ ZsO V. Ed. Mályusz Elemér, Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1997, s. 420, č. 1547. Dôvodom stretnutí Žigmunda s Ferdinandom bolo rokovanie o zosadení protipápeža Benedikta XIII, ktorý nechcel abdikovať. Ten utiekol z Avignonu na španielske pobrežie (do mesta Peñíscola na Costa del Azahar), kde sa zdržiaval až do svojej smrti v roku 1423. Medzitým začal kráľ Žigmund vyjednávať s aragónskym kráľom. Výsledkom bolo, že na koncil do Kostnice prišli aj niektorí biskupi z Benediktovho tábora. Napokon koncil 26. júla 1417 zosadil Benedikta XIII., a tak sa konečne mohlo pristúpiť k voľbe nového pápeža, Martina V. BARTL, *Žigmund Luxemburský*, s. 62-63; BRUSHER, J. Joseph. *Popes Through the Ages*. Neff-Kane, 1980, s. 408.

⁷⁰ Súpis šperkov Henricha V. obsahuje zlatú insígniu draka s krížom, ďalšiu insígniu bez uvedenej kríža ozdobenú zařiroim a perlami, zlatú retiazku so zlatým krížom pre draka a štyri strieborné pozlátené miniatúry insígnie. GRAUS, *Rád Draka*, s. 12.

⁷¹ BARTL, *Žigmund Luxemburský*, s. 81.

nepoznáme.

Vyobrazenie rádovej insígnie

Znakom rádu bola stočená figúrka draka s chvostom obtočeným okolo krku, s chrbtom rozťatým do tvaru kríža. Ide pôvodne o Uroborosa,⁷² ešte starší symbol draka (jaštera) prehltávajúceho svoj vlastný chvost. Originálny opis insígnie z roku 1408 znie: „Znak, respektíve obraz draka zahnutého do kruhu, omotávajúceho si svoj chvost okolo krku, na chrbte pozdĺžne rozdeleného od vrcholu hlavy a nosa až po koniec chvosta s rozliatou krvou, s bielym a krvou nedotknutým vnútrom jazvy. Na dĺžku s červeným krížom, s akým bojujú pod zástavou slávneho mučenika Juraja, s červeným krížom v bielom poli, ktorý zvyčajne nosia a majú.“⁷³ Popis insígnie uvádza rozseknutie dračieho chrbta v tvare kríža. V tomto prípade však nejde o typický plamenný kríž, ale o prostý latinský kríž. Je tiež potrebné zdôrazniť, že nejde ani o svätoturajský kríž alebo o ranu v tvare kríža spôsobenú samotným svätým Jurajom, ako sa zvykne uvádzať, ale o ranu, ktorou z tela draka vyšla svätá Margaréta, a jej tvar zakladateľ rádu kríža svätého Juraja iba napodobnil.⁷⁴ Neskôr sa červený kríž oddelil a figúrka draka bola na ňom zavesená. V takejto podobe sa vyskytuje rádový klenot na Žigmundových pečatiach v posledných rokoch jeho vlády (1434 – 1435). V kríži sa nachádza vpísaný latinský text hesla rádu, zvislo *O, quam misericors est Deus* (Ó, aký milosrdný je Boh) a vodorovne *Justus et pius* (spravodlivý a zbožný). Samotný plamenný kríž je po prvý raz doložený v roku 1416. Francúzski kronikári zaznamenali, že uhorský panovník mal počas svojej návštevy Paríža oblečené brnenie, na ktorom mal natiahnutý čierny, po bokoch rozstrihnutý kabátec s krížom vpredu aj vzadu. Kríž mal popolavú farbu a na svojich ramenách niesol vyšité rádové heslo.⁷⁵ Jeden dochovaný exemplár rádovej insígnie sa nachádza v

⁷² Staroveký symbol, ktorý zobrazuje hada alebo draka požierajúceho svoje vlastné telo. Pomenovanie uroboros pochádza z gréckeho slova ουροβορος – požierač chvostov. Prvé zobrazenie je dochované zo starovekého Egypta. Symbol sa objavuje vo viacerých posvätných knihách a tiež v hrobkách. VERNER, Miroslav - BAREŠ, Ladislav - VACHALA, Břetislav. *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha : Libri, 2007, s. 487.

⁷³ BARTL (ed.), *Pramene V.*, s. 147.

⁷⁴ GRAUS, *Rád Draka*, s. 5-6.

⁷⁵ GRAUS, *Rád Draka*, s. 5-6.

zbierke Štátneho múzea v Berlíne - Múzeu dekoratívneho umenia.

Drak v tejto symbolike má predstavovať zlo, nepriateľa kresťanstva (v dobe vlády Žigmunda to boli Osmani, neskôr aj husiti), zlého ducha a samotného Diabla. Jeho chrbát rozťatý do tvaru kríža symbolizuje víťazstvo viery a kresťanstva nad diablom. V tradičnej kresťanskej symbolike je drak stotožňovaný s hadom, mocou zla, diablom, pookúšiteľom, Božím nepriateľom. Stelesňuje tiež smrť, temnotu, pohanstvo a herézu. Drak so zauzleným chvostom, ako je znázornený na odznaku Dračieho rádu, predstavuje zničené zlo, pretože sa verilo, že sila draka spočíva v jeho chvoste podobne ako u škorpióna.⁷⁶ Detailný opis insígnie máme dochovaný z prijatia Bertolda Orsiniho do rádu v roku 1412. Opis znie: „*Isté kráľovské spoločenstvo vojakov svätého Juraja, ktorí majú v kruhovom tvare alebo vyobrazení draka do kruhu s chvostom obopínajúcim krk, predeleného v strede chrbta na dĺžku od temena hlavy, po nos až po koniec chvosta, kde preteká krv vo vnútornej štrbine, biely a zafarbený krvou, po dĺžke je na chrbte vyobrazený víťazný znak nositeľa oživujúceho kríža.*“⁷⁷

Spomedzi dochovaných spomienok členov Rádu draka sú snád' najcennejšie figurálne zobrazenia, ktoré dávajú predstavu o tom, ako sa nosili rádové insígnie. Vieme o troch dielach, ktoré autenticky ukazujú, že insígnie, ktoré boli očividne vyrobené z kovu, držala zapletená šnúra skrytá pod nimi a viedla okolo dvoch ramien. Rozoznávame to na jednom z portrétov kráľa Žigmunda od Antonia Pisanella, na náhrobnom kameni kniežaťa Václava I. Lehnického a na pomníku Stibora mladšieho.⁷⁸

Medzi zakladateľov rádu patrili aj dvaja bratia z rodu Gorjanských, uhorský palatín Mikuláš a jeho mladší brat Ján. Aj keď sa z 15. storočia zachovalo množstvo kamenných rezbárskych prác, kachlí a pečatí s erbom

⁷⁶ FEDER, H. Klaus. *Die ritterliche ungarische Gesellschaft vom Drachen (Societas draconis)*. 14 s. Dostupné online : < <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/etc/draachenorden.pdf> >

⁷⁷ ... *quandam societatem regalem militantem Sancti Georgii, que in circulari figura seu effigie draconis per modum circuli cauda sua collum circumgirantis, divisi per medium dorsi ad longitudinem a supmitate capitis et nasi usque ad extremum caude sanguine effluente in interiori rima scissure alba et sanguine intincta, per longitudinem dorsi triumphale signum vivifice crucis gestantis designatur, duximus de novo erigendam et constituendam*. ZsO III., s. 632, č. 2728. RI XI/1, s. 22, č. 359.

⁷⁸ LÖVEI, Pál. A Sárkányrend fennmaradt emlékei. In *Művészet. Zsigmond király korában 1387-1437*. Budapest : Történeti Múzeum, 1987, s. 125-126.

Gorjanských (korunovaný had držiaci v ústach jablko), existuje medzi nimi len jedno so zobrazením draka. Ide o erb Mikuláša z Gorjan z roku 1416. V strede nezvyčajne veľkého maľovaného obrazu znázorňujúceho dva erby medzi oboma štítni vidno reťaz, ktorú spája znak Dračieho rádu a znak českého rádu Točenice.⁷⁹

Erbovú listinu so znakom draka udelil kráľ Žigmund desať rokov po založení rádu, 19. marca 1418, v Kostnici, svojmu kráľovskému dvoranovi a familiárovi kráľovho dračieho spolku alebo kolegovi a domestikovi spolku „*drakonistov*“ a jeho stálemu spolustolovníkovi, Ondrejovi, synovi Mikuláša, syna Tomáša z Čopu z rodu Bakša a jeho príbuzným. Kráľ mu tento erb udelil za jeho vernosť a viaceré vojenské zásluhy. Podľa slov listiny figúra leva s okom prestreleným šípom vlastne predstavuje Ondreja zraneného strelou z kuše do oka pri obliehaní hradu Ostroh počas výpravy proti moravskému markgrófovi Prokopovi. Svedectvom o Ondrejovej udatnosti je aj ďalšie zranenie pod hradom Holstein, keď bol bodnutý mečom do hrude a padol do zajatia a väzenia, z ktorého sa dostal až po zaplatení veľkého výkupného na úkor svojho majetku.⁸⁰

Armáles zobrazuje aj udelený erb: v modrom poli štítu je vpravo naklonený zlatý lev so vztýčeným chvostom, ktorý sa snaží pravou prednou labou vytiahnuť šíp z prepichnutých očí. Erb sa opakuje ako štítová ozdoba na zobákovitej prilbe s modrými a žltými pásikmi umiestnenými nad štítom. Štít drží drak, ktorý obklopuje štít, s červeným krížom na chrbte a s rozťahnutými krídlami. Dračie ústa sú otvorené a medzi zubami pod špicatým nosom vyčnieva červený jazyk a vztýčené uši. Dračí chvost je trikrát omotaný okolo krku a spletený, pričom koniec stúpa priamo nahor. Erb je osadený do červeného poľa v tvare štvorcového lemovaného zlatom, ktoré obklopuje modré štvorcové pole so zlatým ornamentom a zlatým lemom.⁸¹

Je zaujímavosťou, že tento erb s drakom používali aj šľachtické rodiny z Agóču, Stredy (Szerdahely), Sečoviec, Bočkajovci či Šošovci zo Solivaru.⁸²

⁷⁹ LŐVEI, *A Sárkányrend fennmaradt emlékei*, s. 153.

⁸⁰ MNL OL, DL 98 825. CDH X/6, s. 120. ZsO VI., MÁLYUSZ, Elemér (ed.), Budapest, 1999, s. 440, č. 1660. Za poskytnutú informáciu ďakujem prof. Mgr. Milošovi Marekovi, PhD.

⁸¹ LŐVEI, *A Sárkányrend fennmaradt emlékei*, s. 125.

⁸² ZsO VI, s. 440, č. 1660.

Štefan Bátorí mal pravdepodobne insígniu rádu získať v roku 1409. Na všetkých dochovaných erboch tohto rodu sa nachádza drak, ktorý obopína štít so samotným erbom rodiny. Ďalšia insígnia rádu sa nachádza v zbierke Michala Jankoviča. Vyobrazený koráľkový zlatý drak (pravdepodobne insígnie rádu) neistého pôvodu a pravosti, údajne pochádzal od chudobného muža z Nyírbátora.⁸³

Početné vyobrazenia insígnie Dračieho rádu sa zachovali aj na náhrobných kameňoch. Jedným z nich je náhrobný kameň Stibora mladšieho, ktorý sa našiel pri Kostole Nanebovzatia Panny Márie v Budíne. Je zhotovený z červeného mramoru.⁸⁴ So znakom rádu sa stretávame aj na náhrobnej doske Jána z Perína, hlavného taverníka (1438, 1445 – 1458) a zemplínskeho župana v rokoch 1438 – 1440 a 1452. Bol členom Dračieho rádu, ale aj aragónskeho rádu zvaného Rád striedmosti. Zomrel v roku 1458 a pochovaný je v kostole v Trebišove. Jeho náhrobok zo vzácného červeného mramoru sa nachádza v presbytériu kostola. Obsahuje bohatú reliéfnu výzdobu: napravo od erbovej prilby je znak Dračieho rádu, teda drak s chvostom ovinutým okolo krku, nad ktorým je grécky rovnoramenný kríž, okolo štítu je reťaz Lancasterovcov.⁸⁵ Hlava draka chrliaceho plameň a znak Dračieho rádu na privesku postavy rytiera

⁸³ LŐVEI, *A Sárkányrend fennmaradt emlékei*, s. 156.

⁸⁴ ENGEL, Pál — LŐVEI, Pál — VARGA, Lívia. Zsigmond-kori bárói síremlékeinkröl. In *Ars Hungarica*, č. 1, 1983, s. 33. Dostupné na internete: <https://epa.oszk.hu/01600/01615/00041/pdf/EPA01615_ars_hungarica_1983_01_021-048.pdf>. LŐVEI, Pál. A Stibor-síremlékek mesteré. In *Budapest Régiségei*, 1999, č. 33, s. 103–121; LŐVEI, Pál. *A „sárkánylovagok” kőfaragója: a Stibor-síremlékek mestere*. Dostupné na internete: <<https://tti.abtk.hu/kutatasok/lendulet/kozepkorigazdasagtortenet/havi-szines/2659-a-sarkanylovagok-kofaragoja>>

⁸⁵ Tombstone of John Perényi, carved in 1438-39 (deceased in 1458). Dostupné na internete: <https://hu.wikibooks.org/wiki/F%C3%A1jl:Per%C3%A9nyi_J%C3%A1nos_%28_-1458%29_s%C3%ADrk%C3%B6ve_1438-39.png>. Latinský nápis po obvode náhrobku znie: „*Hec est sepultura magnifici d(omi)ni Joh(an)nis filii Emerici de Peren, Illustrissimi p(ri)ncipis d(omi)ni Sigismu(n)di Dei gr(ati)a Ro(ma)nor(um) imperatoris, Hungaro(rum)q(ue) et Bohe(m)ie etc. regis, dapiferor(um), ac serenissi(mi) p(ri)ncipis d(omi)ni Alberti eade(m) gr(ati)a Ro(ma)nor(um), ac Hunga(r)ie reg(is) tavernicor(um) regalium mag(ist)ri Anno D(omi)ni MCCCCLVIII. Obi(i)t i(n) die Joh(annis) Bap(t)iste.*“ Tombstone of János Perényi. In *Fine Arts in Hungary. From the Beginning to tje 20th Century*. <https://www.hung-art.hu/frames-e.html?/english/zmisc/faragvan/15_sz/sirko1/perenyi.html>

sa nachádza aj na náhrobku Štefana Ostoja, bosnianskeho kráľa. Zlomok náhrobku tohto panovníka sa našiel na kráľovskom hrade Bobovac pri Sarajeve v Bosne. Štefan Ostoja sa tiež zúčastnil na slávnostnom stretnutí v roku 1412 v Budíne a pri tejto príležitosti mohol byť aj on prijatý do Rádu. Pri príležitosti slávnostného stretnutia kráľa Žigmunda s poľským panovníkom Vladislavom Jagelovským v Budíne v roku 1412, ktorému predchádzalo zálohovanie 13 spišských miest, sa konal v tomto meste rytiersky turnaj. Jeho víťazom sa stal práve Konrád von Nimtsch zo Szecepanowic, sliezsky rytier z Wroclavskej diecézy. Konrád sa zúčastnil aj známej bitky pri Grünwalde v roku 1410. Zomrel v roku 1446. Pochovaný bol v kláštornom kostole františkánov v Świdnici. Na jeho náhrobku, ktorý sa však dodnes v celku nezachoval, má postava vytesaná do mramoru na krku zavesenú reťaz a na jej prívesku je drak, symbol Dračieho rádu.⁸⁶ Insígniu Dračieho rádu nachádzame aj na náhrobnom kameni Giovannioho Ema z roku 1483 v Benátkach (teraz v múzeu Treviso). Okrem odznaku Dračieho rádu je tu zobrazený aj aragónsky rád Vázy.

Jedno z najkrajších vyobrazení odznakov stredovekých rytierskych rádov môžeme vidieť na aliančnom erbe rytiera Christophu Botscha a jeho manželky Barbary Fuchsovej, ktorý sa nachádza v tzv. ručne maľovanom exlibrisy v Knihe svätých životov.⁸⁷ Okrem odznaku Dračieho rádu sú na maľbe aj odznaky aragónskeho rádu Vázy a odznak, ktorý sa nedá presne určiť.

Dodnes dobre zachované vyobrazenie Dračieho rádu nájdeme aj vo Viedni v dome na Lugeck 7, Rotenturmstrasse 6. Od roku 1897 sa tu nachádza reliéf s letopočtom 1495, ktorý sa predtým nachádzal v Großer Federlhof. Je to erb rytiera Petra von Edlasberg (so znakom rádu), ktorý budovu postavil v roku 1494. V roku 1497 nechal prestavať nádvorie a vytvoril tak jednu z prvých renesančných stavieb vo Viedni. Ďalší reliéf nájdeme v dome rodu Scolari vo Florencii, kde žil člen rádu, Pippo z Ozory. Reliéf zobrazuje erb po stranách vpravo nakloneného draka s tromi priečnymi pásmi, nad drakom s prilbou a ozdobou prilby zobrazujúci

⁸⁶ Konrad von Nimtsch sírkóve 1446 k. Dostupné na internete: <https://hu.wikibooks.org/wiki/F%C3%A1jl:Konrad_von_Nimtsch_s%C3%ADrk%C3%B6ve_1446_k.jpg>.

⁸⁷ Autor knihy je G. Zainer a bola vydaná v Augsburgu v roku 1471. Dnes sa nachádza v Univerzitnej knižnici v Innsbrucku v oddelení rukopisov pod signatúrou 103 C5.

ženské poprsie.⁸⁸

Vyobrazenie rádovej insígnie bola prestížna a spoločensky dôležitá vec. Tým, že šľachtic patril do nejakého rádu, patril do spoločnosti, kde sa stretávala najvyššia vrstva obyvateľstva v danom kráľovstve. Mnohé z rodov si nechávali práve tieto znaky vyobrazovať čo najviac, aby sa mohli pochváliť a upevňovať svoj spoločenský status. Máme dochovaných niekoľko vyobrazení insígnie Dračieho rádu, preto som do tohto príspevku vybral len tie najvýznamnejšie a najviac zachované.

Členovia rádu

Členov Dračieho rádu môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Do prvej patrili pôvodní členovia, ktorí sa spomínali v zakladacej listine. Druhú skupinu tvorili osoby, ktoré boli do rádu prijaté v neskoršom období. Rád mal pôvodne 24 členov (niekde sa uvádza 26).⁸⁹ Počet členov sa následne rozširoval, najviac do roku 1418, kedy Žigmund pozýval stále nových členov. Rád sa v rokoch 1431 až 1437 znova rozšíril a rozdelil na dve úrovne. Prvá pozostávala z 24 členov. Boli to rytieri prvého tzv. zlatého rádu, ktorí nosili symboly draka a kríža. Druhá skupina bola početnejšia. Tu rytieri druhého, tzv. strieborného rádu, nosili iba symboly draka.⁹⁰

Na prvom mieste v menoslove členov rádu treba uviesť kráľa Žigmunda Luxemburského a jeho druhú manželku, kráľovnú Barbaru Celjskú. Bola dcérou grófa Hermanna Celjského a Anny zo Schaumergu.⁹¹ Žigmundovou manželkou sa stala v roku 1405, kedy bola zároveň korunovaná za uhorskú kráľovnú. V roku 1409 sa im narodilo jediné dieťa, dcéra Alžbeta, neskoršia kráľovná Uhorska.⁹² Barbora bola spoločne s ďalšími dvadsiatimi štyrmi barónmi pri podpise listiny 12. 12. 1408, kedy bol založený Dračí rád.⁹³

⁸⁸ LŐVEI, *A Sárkányrend fennmaradt emlékei*, s. 153.

⁸⁹ DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*. s. 223.

⁹⁰ BOGUNOVIČ, *Societas Draconistrarum*. s. 28.

⁹¹ DVOŘÁKOVÁ, *Čierna kráľovná*. Rodokmeň rodu de Cilli.

⁹² DVOŘÁKOVÁ, *Čierna kráľovná*, s. 67.

⁹³ MNL OL DL 9 470. Pre podrobný zoznam zakladajúcich členov pozri tiež ZUŽO, Dominik. *Dračí rád Žigmunda Luxemburského*. [Diplomová práca]. Trnava, 2024, 66 s.; BOGUNOVIČ, *Societas Draconistrarum*, s. 35-36; MAREK, Miloš. Rod Čech z Levíc v stredoveku II. (Peter Čech - Kindred Čech (Czech) of Levice in the Middle Ages. In *Litteribus ac moribus imbutus. Studia historica Tyrnaviensia XVI.*, Krakov : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v

Ďalšími zakladajúcimi členmi boli: Štefan Lazarevič,⁹⁴ Hermann, gróf z Celje a Zagorje,⁹⁵ Fridrich z Celje,⁹⁶ uhorský palatín Mikuláš II. z Gorjan,⁹⁷ Stibor zo Stiboric,⁹⁸ Ján, syn Henrika z Tamáši,⁹⁹ Jakub Lack zo Szántó,¹⁰⁰ Ján z Marótu,¹⁰¹ Pipo z Ozory,¹⁰² Mikuláš II. zo Seče,¹⁰³ gróf Karol z Krbavy,¹⁰⁴ Šimon zo Sečian,¹⁰⁵ gróf Ján z Krbavy,¹⁰⁶ Ján z Alsánu,¹⁰⁷ Peter Čech z Levíc,¹⁰⁸ Mikuláš z Čáku,¹⁰⁹ Pavol Pečeneh,¹¹⁰ Pavol z Peghu,¹¹¹ Michal z Nádaždu,¹¹² Peter z Perína,¹¹³ Imrich z Perína,¹¹⁴ Ján z Gorian.¹¹⁵

Už necelý rok po založení rádu boli prijatí noví členovia. Rád sa postupne rozširoval, keďže Žigmund ho rád využíval aj na svoje politické

Trnave, Towarzystwo Słowaków w Polsce, Katedra histórie a Inštitút pre výskum prameňov k slovenským dejinám 2014, s. 168; ZsO I. Ed. Mályusz, Elemér, Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1951, s. 401, č. 3667; ZsO I., s. 522, č.4730, s. 47, č. 481.

⁹⁴ „Stephanus dezpoth, dominus Rasscie“. MNL OL DL 9 470.

⁹⁵ „Hermannus, comes Cily et Zagorie“. MNL OL DL 9 470.

⁹⁶ „comes Fridericus, filius eiusdem“. MNL OL DL 9 470.

⁹⁷ „Nicolaus de Gara, regni Hungarie palatinus“. MNL OL DL 9 470.

⁹⁸ „Stiborius de Stiboricz alias wayuoda Transsiluanus“. MNL OL DL 9 470.

⁹⁹ „Johannes, filius Henrici de Thamasi“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰⁰ „et Iacobus Laczk de Zantho, wayuode Transsiluani“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰¹ „Johannes de Maroth, Machouiensis (bani)“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰² „Pipo de Ozora, Zewreniensis bani“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰³ „Nicolaus de Zeech, magister thauarnicorum regalium“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰⁴ „comes Karulus de Korbauia, sumpmus thesaurarius regius“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰⁵ „Symon, filius condam Konye bani de Zecheen, ianitorum (magister)“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰⁶ „Comes Johannes de Korbauia, dapiferorum (magister)“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰⁷ „Johannes, filius Gregorii de Alsaan, pincernarum (magister)“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰⁸ „Petrus Cheh de Leua, agazonum regalium (magister)“. MNL OL DL 9 470.

¹⁰⁹ „Nicolaus de Chak, alias wayuoda Transsiluanus“. MNL OL DL 9 470.

¹¹⁰ „Paulus Bissenus“. MNL OL DL 9 470.

¹¹¹ „alter Paulus de Pegh, pridem Dalmacie, Croacie ac tocius Sclauonie regnorum bani“. MNL OL DL 9 470.

¹¹² „Mychael, filius Salamonis de Nadasd, comes Siculorum regalium“. MNL OL DL 9 470.

¹¹³ „Petrus de Peren, alias Siculorum, nunc vero Maramorusiensis comes“. MNL OL DL 9 470.

¹¹⁴ ZsO I., s. 47, č. 481.

¹¹⁵ „Johannes, filius condam domini Nicolai de Gara, palatini“, MNL OL DL 9 470.

ambície. Do rádu pozval rakúskeho vojvodu Ernesta Železného (1406 – 1424), ktorý spolu s dvadsiatimištyrmi rakúskymi a štajerskými barónmi založil vlastný rád. Hneď potom dostal insígnie rádu Žigmundov zať, budúci uhorský kráľ Albrecht, a Reinprecht z Walsee, kapitán državy nad riekou Enns.¹¹⁶ V roku 1412 boli do rádu pozvaní talianski šľachtici.¹¹⁷ Do rádu boli pozvaní aj samotní králi európskych kráľovstiev. Ferdinand Aragónsky, Henrich V. z Anglicka, Erik VII. Pomoransky z Dánka či Vladislav II. Jagelovský z Poľska. Členmi rádu neboli len vojenski a diplomaticki predstavitelia. Jedným z členov bol aj nemecký básnik Oswald von Wolkenstein.¹¹⁸ Najnovší zoznam členov vydal český historik Karel Skoumal, kde uvádza, že rád mal počas celého pôsobenia až 164 členov.¹¹⁹

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Edície prameňov

ALTMANN, Wilhelm (ed.). *Regesta imperii XI/1, Urkunden Kaiser Sigmonds (1410-1437)*. Innsbruck, 1896-1897, 435 s.

BARTL, Július (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tóne*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2001, 331 s. ISBN 80-88878-57-8

BLAZOVICH, László-GÉCZI, Lajos (ed.). *Anjou-kori oklevéltár. X*. Budapest – Szeged, 2000, 504 s.

¹¹⁶ MNL OL DF 287 071; GRAUS, *Pro virtute et merito*. s. 116.

¹¹⁷ Pozývacia pasáž z listiny pre Brunora della Scallu (... *ad fasces vicariatus imperialis proveximus de novo et ex novo ymmo ipsum in cetum athletarum et regalis societatis nostre s Georgii aggregamus in qua eciam nobilis Jacobus de Carraria vicarius imperialis Paduanus per nos restitutus apud nos existens...*) ZsO III., s. 381, č. 1507. MNL OL DF 287 745/ fol. 246a. Spoločne s Brunorom boli do rádu prizvaní aj Berold Orsini, Loisius de Torcellist z Neapola a Jakub z Carrary. ZsO III., s. 222, č. 728., s. 362, č. 1416.

¹¹⁸ BAUM, Wilhelm. Kaiser Sigmund von Luxemburg und Oswald von Wolkenstein. In *Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein gesellschaft*. č. 4, roč.1986/1987, s. 211.

¹¹⁹ SKOUMAL, Karel. *List of members of Order of Dragon*. Dostupné online: <https://www.academia.edu/30737052/List_of_members_of_Order_of_Dragon>.

FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VIII/3*. Budae, 1835, 476 s.

FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/4*. Budae, 1841, 884 s.

FEJÉR, Georgius (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/6*. Budae, 1844, 985 s.

FEJÉR, Georgius (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis XI/1*. Budae, 1844, 680 s.

KUMOROVITZ, L Bernat (ed.). *Budapest Történetének Okleveles Emlékei Harmadik Kötet (1382 – 1439)*. Budapest : Budapesti Történeti Múzeum, 1987, 376 s. ISBN 963-01-8301-3.

LEIBNIZ, W. Gottfried (ed.). *Mantissa Codicis Iuris Gentium Diplomatici, Pars altera*. Hanoverae, 1700, 608 s.

MILLER, Iacobus Ferdinandus (ed.). *Monumenta diplomatica nunc primum ex autographis edita. In Acta litteraria Musei Nationalis Hungarici. Tomus I*. Budapšť: Typis regiae universitatis Hungaricae, 1818. 167-181 s.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (ed.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska II/2*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2017, 255 s. ISBN 978-80-89523-45-0

ZsO I. - *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387 – 1399)*. Ed. Mályusz, Elemér, Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1951, 811 s.

ZsO II/1 - *Zsigmondkori oklevéltár II./1 (1400 – 1406)* Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1958, 641 s.

ZsO III. - *Zsigmondkori oklevéltár III. (1411 – 1412)*. Ed. Mályusz Elemér, Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1993, 876 s. ISBN 963-05-6448-3

ZsO V. - *Zsigmondkori oklevéltár V. (1415 – 1416)*. Ed. Mályusz Elemér, Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1997, 856 s. ISBN 963-05-7472-1

Monografie

BARTL, Július. Žigmund Luxemburský. Budmerice : Rak, 1996, 102 s.

ISBN 80-85501-11-2

BRUSHER, J. Joseph. *Popes Throught the Ages*. Neff-Kane, 1980, 560 s.

COKAYNE, G. Edward. *Complete peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain and the United Kingdom, extant, extinct or dormant (A to Bo)*. Vol. 1. London : George Bell & Sons. 1887, s. 276.

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho král' (Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský)*. Budmerice : RAK, 2017, 598 s. ISBN 978-80-85501-67-4

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Čierna kráľovná Barbora Celjská (1392-1451) : životný príbeh uhorskej, rímsko-nemeckej a českej kráľovnej*. Budmerice : Rak, 2017, 303 s. ISBN 978-80- 85501-68-1

FINE, John V. A. *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Michigan : University of Michigan Press, 1994. ISBN 0-472-08260-4.

GRAUS, Igor. *Pro virtute et merito. Vznik a vývoj vyznamenani do roku 1815*. Bratislava : Veda, 2017, 568 s. ISBN 978-80-224-1479-1.

RYCHLÍK, Jan. *Dějiny Bulharska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, 508 s. ISBN 80-7106-404-1.

SEGEŠ, Vladimír. *Od rytierstva po žoldnierstvo : Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2004. ISBN 80-88842- 73-5.

VERNER, Miroslav - BAREŠ, Ladislav - VACHALA, Břetislav. *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha: Libri, 2007, 528 s. ISBN: 978-80-7277-306-0.

Štúdie

BAUM, Wilhem. Kaiser Sigmund von Luxemburg und Oswald von Wolkenstein. In *Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein gesellschaft*. č. 4, roč.1986/1987, s. 201-228. ISSN 0722-4311.

BOGUNOVIĆ, B. Petar. Societas Draconistrarum: Anno Domini 1408. In *Viteška kultura*. Novi Sad, 2013 roč. 2, č. 2., s. 15-70. ISSN 2335-0067.

GRAUS, Igor. Rád zlatého rúna. Najcennejšie burgundské dedičstvo. In

Historická revue. Bratislava, roč. 7, č. 2, 1996, s. 8-9. ISSN 1335-6550.

GRAUS, Igor. Rád Draka a jeho insígnie. In *Vojenská história*, 10, 4, 2006, s. 3-25.

LŐVEI, Pal. A Sarkanyrend fennmaradt emléke. In *Művészet. Zsigmond király korában 1387- 1437*. Budapest : Történeti Múzeum, 1987, s. 148-181. ISBN 963-7381-27-9.

LŐVEI, Pál. A Stibor-síremlékek mestere. In *Budapest Régiségei 33*. Budapest : Budapesti történeti múzeum, 1999, s. 103-121. ISSN 0133-1982.

MAREK, Miloš. Rod Čech z Levíc v stredoveku II. (Peter Čech - Kindred Čech (Czech) of Levice in the Middle Ages. In *Litteribus ac moribus imbutus. Studia historica Tyrnaviensia XVI*. Krakov: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Towarzystwo Słowaków w Polsce, Katedra histórie a Inštitút pre výskum prameňov k slovenským dejinám, 2014, s. 167- 203. ISBN 978-83-7490-690-6

UŽOVIČ, Martin – ZBONČÁKOVÁ, Dominika. František II. Rákoci a Rád Zlatého rúna. In *Studia Historica Tyrnaviensia Iuvenilia*. Trnava : Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, katedra histórie, 2021. s. 46-75. ISBN 978-80-568-0519-0.

Online dostupné zdroje

FEDER, H. Klaus. *Die ritterliche ungarische Gesellschaft vom Drachen (Societas draconis)*. 14 s. Dostupné online : < <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/etc/drachenorden.pdf>>

GILL, Joseph. Eugenius IV, Pope of Christian Union. Westminster: Newman Press, 1961. 256 s. [cit. 28.12.2023] Dostupné na internete: <<https://archive.org/details/eugeniusivpop eof01gill/page/n9/mode/2up>>

GRAUS, Igor. Rád Draka a jeho insígnie. In *Vojenská história*, roč. 10, č. 4, 2006. Dostupné online < <https://www.vhu.sk/data/att/f08/19910.1a74da.pdf>>

CHISHOLM, Hugh (ed.) Knighthood and Chivalry. In *Encyclopædia Britannica. Vol. 15 (11th ed.)*. Cambridge University Press, 1911, s. 851–867. [cit. 2.3.2024] Dostupné online na < <https://en.wikisource>.

org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Knighthood_and_Chivalry>

ENGEL, Pál — LŐVEI, Pál — VARGA, Livia. Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről. In *Ars Hungarica*, 1983/1, 21-48 s. [cit. 13.4.2024] Dostupné na internete:

<https://epa.oszk.hu/01600/01615/00041/pdf/EPA01615_ars_hungarica_1983_01_021-048.pdf>.

LŐVEI, Pál. A „sárkánylovagok” kőfaragója: a Stibor-síremlékek mestere. [cit. 13.4.2024] Dostupné na internete: <<https://tti.abtk.hu/kutatasok/lendulet/kozepekorigazdasagtortenet/havi-szines/2659-a-sarkanylovagok-kofaragoja>>

SKOUMAL, Karel. *List of members of Order of Dragon*. [cit. 20.6.2024] Dostupné online: <https://www.academia.edu/30737052/List_of_members_of_Order_of_Dragon>.

VAUGHAN, Richard. *Philip III*. 2021. [cit. 20.3.2024]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Philip-III-duke-of-Burgundy>>

Internetové zdroje

Konrad von Nimptsch sírköve 1446 k. Dostupné na internete: <https://hu.wikibooks.org/wiki/F%C3%A1jl:Konrad_von_Nimptsch_s%C3%ADrk%C3%B6ve_1446_k.jpg>

Tombstone of John Perényi, carved in 1438-39 (deceased in 1458). Dostupné na internete: <https://hu.wikibooks.org/wiki/F%C3%A1jl:Per%C3%A9nyi_J%C3%A1nos_%28_-1458%29_s%C3%ADrk%C3%B6ve_1438-39.png>

Tombstone of János Perényi. In *Fine Arts in Hungary. From the Beginning to the 20th Century*. <https://www.hung-art.hu/frames-e.html?/english/zmisc/faragvan/15_sz/sirkol/perenyi.html>

Zakladajúca listina rádu. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/99835/?list=eyJxdWVyeSI6ICI5NDcwIn0>

Protipápež Ján XXIII Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/John-XXIII>>

EXPEDÍCIA LEWISA A CLARKA V ROKOCH 1804 – 1806

Daniela Borošová

The Lewis and Clark expedition in the years 1804 – 1806

Abstract: *The Lewis and Clark Expedition took place in 1804-1806, and headed from the eastern part of America, from St. Louis, northwest to the shores of the Pacific Ocean. The purpose of this study is to trace the expedition, its hardships as well as its successes, and to highlight the significance of the entire expedition and the impact it had on shaping the United States. Likewise, this paper also discusses the events that preceded the expedition. The principal commanders were Meriwether Lewis, who undertook the journey at the suggestion of the third American president, Thomas Jefferson, and William Clark, who was recommended by Lewis. The paper thus also discusses his attitude towards the whole expedition and the goals set by him. America was discovered in 1492 by Christopher Columbus, thinking that he had sailed to India. From this point onwards, the New World was explored more and more, whether by Spanish or other seafarers. The discovery of a vast new territory brought opportunities for several expeditions, which always revealed a new part of the Americas. Such unexplored corners persisted into the 19th century, as the Lewis and Clark expedition was to reveal more of the northwestern part of America. It was inhabited mostly by native tribes and a few European traders, but they had no deeper information about either the people living there or the territory itself. Lewis and Clark's expedition is thus instrumental in the knowledge of a new territory that had waited until the early 19th century to be explored in more detail.*

Keywords: *expedition, Lewis, Clark, Jefferson, the United States*

Úvod

Expedícia Meriwethera Lewisa a Williama Clarka v našich európskych končinách nie je úplne známa téma, no v amerických dejinách zastáva významný okamih. Ide o výpravu, ktorej hlavnými veliteľmi boli spomínaní Lewis a Clark. Všetci členovia výpravy sa spoločne vybrali na expedíciu, ktorej cieľom bolo dostať sa z východnej časti Ameriky až k západným brehom Tichého oceána. Cieľom tejto štúdie je sledovanie expedície Lewisa a Clarka, ktorá sa odohrala v rokoch 1804 až 1806. Jej príprava bol náročný proces, ktorý prebiehal intenzívne a dôsledne, či už zo strany hlavných veliteľov alebo aj samotného amerického prezidenta Thomasa Jeffersona (1801 – 1809). Plánovanie určilo, ako celá cesta bude

vyzerat' a odskúšala Lewisove a napokon aj Clarkove schopnosti pripraviť sa na takúto veľkolepú vec. Budeme preto sledovať nielen samotnú expedíciu, ale aj dôležité okamihy, ktoré jej predchádzali a ktoré sa stali impulzom pre jej začatie. Išlo o dovtedy veľmi málo poznanú krajinu, ktorá bola obývaná len domorodými kmeňmi Indiánov. Informácie o týchto územiach boli preto veľmi stručné a nejasné. Zvedavosť ľudí o to, čo sa tam nachádza, rástla.

Meriwether Lewis bol priamou voľbou Jeffersona na veliteľa tejto expedície. Ešte ako mladý chlapec vstúpil do armády, kde sa vypracoval na hodnosť kapitána. Je známe, že sa tu zoznámil s Williamom Clarkom, ktorému bolo neskôr ponúknuté, aby sa tiež zapojil do výpravy k západným brehom severnej Ameriky. V armáde pravdepodobne nadviazali silné priateľstvo, ktoré sa na expedícii ešte viac utužilo a pretrvalo celý život.¹ Každá výprava zahŕňa v sebe aj istú dávku dobrodružstva a zároveň veľkého napätia, či už zo strany samotných účastníkov, alebo tých, čo doma netrpezlivo čakajú na jej výsledky. V tejto štúdií sa cestu do severozápadnej časti Ameriky pokúsime v stručnosti rekonštruovať. Pri sledovaní výpravy budeme vychádzať najmä z denníkov hlavných veliteľov, ale aj iných účastníkov, ktoré nám prinášajú detailný opis, ako expedícia prebiehala.

Hlavným iniciátorom a zvedavým podporovateľom tejto prieskumnej cesty bol vtedajší, v poradí už tretí, prezident Spojených štátov, Thomas Jefferson, ktorý dal aj hlavný popud pre jej začatie. Dúfal v nájdenie vodnej trasy, ktorá povedie až k oceánu a prispeje tak k rozšíreniu obchodu.² Jeho postoj a všetky požiadavky na to, ako má byť výprava vedená, si v nasledujúcom texte zodpovieme. Pri skúmaní jeho aktivít v tejto veci nám budú slúžiť písomné pramene, ako napríklad tajná správa prezidenta, týkajúca sa expedície a adresovaná Kongresu. Všetky dobrodružné cesty do nepoznaných kútov sveta boli náročné a vyčerpávajúce, či už ide o rôzne námorné objavy, alebo práve takéto expedície pozemného charakteru. Nepochybne aj táto expedícia si zažila množstvo úskalí. V štúdií tiež budeme sledovať, aké nástrahy si pre jej účastníkov cesta pripravila, do akej miery sa im podarilo splniť ciele stanovené Thomasom

¹ AMBROSE, E. Stephen. *Undaunted Courage: Meriwether Lewis, Thomas Jefferson and the opening of the American West*. New York : Simon & Schuster, 1996, s. 46.

² AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 53.

Jeffersonom a koľkým sa podarilo prežiť a vrátiť späť domov. Na úvod treba poznamenať, že už pred expedíciou Lewisa a Clarka sa uskutočnili viaceré výpravy, ktorých cieľom bolo spoznať oblasť severnej Ameriky. Boli určite významné, nakoľko boli jedny z prvých, avšak nepriniesli toľko nových poznatkov. Odohrávali sa zväčša v 16. storočí, kedy vedomosti na prežitie takejto náročnej výpravy a schopnosti na detailnejšie mapovanie terénu boli menšie, než akými disponovali Lewis a Clark začiatkom 19. storočia.³ Významným okamihom v objavovaní severnej Ameriky bola tiež plavba Jamesa Cooka v 18. storočí. Viedla práve popri pobreží severnej Ameriky, avšak nemapovala pozemnú cestu k severnej Amerike a priniesla „len“ informácie o pobreží Tichého oceána.⁴ Jeffersonovi bolo teda zrejme, že je potrebné túto časť do detailov preskúmať. Cieľom práce preto je aj to, ako Lewis a Clark jeho myšlienku pretavili do reálnych skutkov. Zodpovieme si tiež, aký prínos malo zapojenie sa do výpravy domorodej obyvateľky Sacagawei a aký dopad to malo na celú výpravu. V závere zhodnotíme, čo táto celá výprava priniesla a aký mala význam pre celý americký ľud a budúcnosť Spojených štátov.

³ Expedícia Hernanda de Sota preskúmala okrem iného veľkú časť rieky Mississippi (1539 – 1543). [online]. [cit. 30.08. 2024]. Dostupné na internete: < <https://www.britannica.com/biography/Hernando-de-Soto> >. Expedícia Samuela de Champlaina preskúmala východné oblasti severnej Ameriky, pobrežie Atlantického oceána (1604 – 1616). [online]. [cit. 30.08. 2024]. Dostupné na internete: < <https://www.britannica.com/biography/Samuel-de-Champlain> >. Juan Rodríguez Cabrillo preskúmal západné pobrežie severnej Ameriky, oblasť Kalifornie (1542 – 1543). [online]. [cit. 30.08. 2024]. Dostupné na internete: < <https://www.britannica.com/place/Cabrillo-National-Monument> >. Expedícia Alexandra Mackenzieho bola jednou s kľúčových aj pre Lewisa a Clarka, ktorí sa ňou inšpirovali. Táto expedícia bola prvým transkontinentálnym prechodom severne od Mexika (1792 – 1793). [online]. [cit. 30.08. 2024]. Dostupné na internete: < <https://www.britannica.com/biography/Alexander-Mackenzie-Scottish-explorer> >.

⁴ V rokoch 1776 – 1779 James Cook s posádkou uskutočnil plavbu, ktorá viedla popri pobreží severozápadnej Ameriky. Mala zistiť, či existuje prieschod okolo Aljašky. Plavba nič také nenašla a James Cook krátko na to zomrel. (2024. *James Cook*. [online]. [cit. 28.01.2024]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/James-Cook>>).

Thomas Jefferson a hlavní velitelia expedície

Ako tretí prezident Spojených štátov sa do úradu dostal Thomas Jefferson 4. marca 1801. V tomto čase Spojené štáty siahali od Atlantického oceána k rieke Mississippi a zo severu od Veľkých kanadských jazier až skoro úplne k juhu, k Mexickému zálivu. Thomas Jefferson však sníval o Spojených štátoch ako o národe, rozprestierajúcom sa od oceána k oceánu. Nechcel, aby sa severná Amerika rozdelila na niekoľko menších kolónií, práve naopak, jeho víziou bolo vytvoriť spoločný národ rovných. *Terra incognita* bola tak stále vo väčšom záujme Jeffersona. Veril, že k oceánu povedie čisto vodná trasa a uvedomoval si, že preskúmanie tohto územia je prvým dôležitým krokom k jeho postupnému získaniu.⁵ Na túto svoju ideu o možnej výprave potreboval posádku, ktorá by bola schopná takejto cesty a čo je najdôležitejšie, potreboval schopného vodcu, ktorý by mal rovnaké zapálenie pre vec.

V roku 1801 si Thomas Jefferson zvolil za svojho tajomníka Meriwethera Lewisa. Ako novozvolený prezident 23. februára napísal list Lewisovi, v ktorom ho žiadal o prijatie tejto funkcie. Vyzdvihol jeho znalosti o západnej krajine, o armáde a o všetkých jej záujmoch a vzťahoch. Použil ich ako dôvod, prečo by mal práve Lewis vstúpiť do tohto úradu a vyjadril sa, že ho urobí šťastným, ak túto funkciu prijme.⁶ Lewisova odpoveď bola jasná: „*Čo najsrdečnejšie súhlasím a s radosťou prijímam túto funkciu ...*“⁷

Meriwether Lewis, narodený 18. augusta 1774 v Charlottesville vo Virgínii, pochádzal z významnejšej rodiny. Ako 20-ročný sa neuspokojil s rolou farmára. S túžbou dosiahnuť väčšie ciele sa dobrovoľne zapojil do milície, zvolanej generálom Washingtonom. Keď mal 23 rokov povýšili ho na kapitána.⁸ Po tom, ako si ho Jefferson zvolil za svojho tajomníka,

⁵ Záujem o preskúmanie tejto časti Ameriky mali aj niektoré európske štáty, avšak tie boli natoľko vyčerpané z prebiehajúcich vojen v Európe, že túžba po tomto území zostala len v teoretických rovinách a neodvážili sa k reálnym krokom. AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 51-57.

⁶ Jefferson to Lewis. In JACKSON, Donald D. (ed.) *Letters of the Lewis and Clark expedition : with related documents, 1783-1854* [online]. Urbana : University of Illinois Press, 1962, s. 2. [cit. 28.01.2024] Dostupné na internete: <<https://archive.org/details/lettersoflewisc10000jack/page/56/mode/2up>>

⁷ Lewis to Jefferson. In JACKSON, *Letters of the Lewis and Clark expedition ...*, s. 3.

⁸ Jefferson to Paul Allen. In JACKSON, Donald D. (ed.) *Letters of the Lewis and Clark expedition : with related documents, 1783-1854* [online]. s. 586-

rozhodol, že to bude práve on, kto bude viesť výpravu k brehom Tichého oceánu. O tejto voľbe sa zmieňuje aj v liste pre amerického botanika Benjamina Smitha Bartona. Zdôveruje sa mu, že nájst' niekoho, kto by mal kompletne znalosti vo vedných odboroch vhodných pre túto výpravu a zároveň by disponoval vhodnými osobnostnými vlastnosťami či znalosťami o zvykoch a povahe Indiánov, je nemožné. Je však presvedčený, že Lewis má posledné menované osobnostné kvality a vedomosti o živote domorodých obyvateľov.⁹ Aj v liste adresovanom americkému psychiatrovi Benjaminovi Rushovi spomína rovnaké Lewisove vlastnosti a dodáva, že „*aj keď nemá úplné vzdelanie, disponuje veľmi presným pozorovaním všetkých objektov prírody a kvalifikoval sa pre pozorovania zemepisnej dĺžky a šírky*“.¹⁰

William Clark sa narodil 1. augusta 1770. Už ako 15-ročný po vzore svojich bratov narukoval do vojenských služieb. Clark, rovnako ako Lewis, nemal úplné vzdelanie. Bol vzdelávaný najmä doma. Jeho starší brat George ho priučil lovu, strieľaniu a orientácii v lesoch. Ešte v roku 1783 Jefferson napísal list spomínanému staršiemu bratovi Georgovi, v ktorom sa prvýkrát zmieňuje o prieskumnej západnej expedícii a pýta sa Georga, či by bol ochotný ju viesť. Sám Jefferson bol však v liste skeptický voči takémuto nápadu. George ponuku odmietol nevediac, že o pár rokov neskôr sa takejto expedícii zúčastní jeho brat.¹¹

Proces plánovania a ciele výpravy

Cesta do neznámeho prostredia si vyžadovala veľkú pripravenosť. Proces plánovania zobrali velitelia Lewis a Clark a rovnako tiež prezident Jefferson s nesmiernou vážnosťou a zodpovednosťou a dbali

588. [cit. 29.01.2024] Dostupné na internete: <<https://archive.org/details/lettersoflewiscl0000jack/page/56/mode/2up>>

⁹ Jefferson to Benjamin Smith Barton. In JACKSON, *Letters of the Lewis an Clark expedition ...*, s. 17.

¹⁰ Jefferson to Benjamin Rush. In JACKSON, *Letters of the Lewis an Clark expedition ...*, s. 18-19.

¹¹ FOLEY, William E. *Wilderness Journey: The Life of William Clark*. Columbia : University of Missouri Press, 2004, s. 3-18. [online]. [cit. 31.01.2024] Dostupné na internete: <<https://archive.org/details/wildernessjourne00fole/page/n5/mode/2up>> From Thomas Jefferson to George Rogers Clark, 4 December 1783. Founders Online, National Archives, [online]. [cit. 31.01.2024] Dostupné na internete: <<https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-06-02-0289>>

na množstvo detailov, aby expedícia prebehla čo najhladšie. Súčasťou plánovacieho procesu Jeffersona bola jeho tajná správa z 18. januára 1803, adresovaná Kongresu. V jej úvode píše o kmeňoch Indiánov, ktoré čoraz viac „*absolútne odmietajú akékoľvek ďalšie predaje za akýchkoľvek podmienok*“.¹² Takéto ich správanie by podľa Jeffersona mohlo úplne zmarit plány budúceho rozšírenia územia Spojených štátov, a preto píše o krokoch, ktoré je potrebné podniknúť, aby sa táto ich politika zamedzila. Zmieňuje sa tak o tom, že nejaký dôstojník s desiatimi alebo dvanástimi ľuďmi, „*by mohli preskúmať celú trasu až po Západný (Tichý) oceán*“ a vytvoriť s Indiánmi obchodné vzťahy.¹³ Hlavným cieľom tejto správy je v závere vyslovená žiadosť o 2 500 dolárov „*za účelom rozšírenia vonkajšieho obchodu Spojených štátov*“.¹⁴ Malo ísť o finančnú podporu na účely expedície Lewisa a Clarka.

V liste z 20. júna 1803 Thomas Jefferson napísal inštrukcie k plánovanej výprave adresované Lewisovi. Zmieňuje sa o tom, že cieľom ich expedície bude preskúmanie rieky Missouri a nájdenie najpriamejšej vodnej cesty k Tichému oceánu. Píše o tejto dôležitej úlohe a zdôrazňuje, že „*vaše pozorovania majú byť vykonané s veľkou starostlivosťou a presnosťou*.“¹⁵ Určenia zemepisnej šírky a dĺžky, ako aj iné poznámky, by mali byť „*zverené do starostlivosti vašich najspolahlivejších účastníkov, aby ich chránili množením proti náhodným stratám*.“¹⁶ Snaha predísť akýmkoľvek narušeniam výsledkov expedície a jej precízne plánovanie zvyšovalo šance na jej úspechy. To, že najhlavnejším cieľom výpravy bolo nájsť priamu cestu k Tichému oceánu potvrdzuje aj list adresovaný Lewisovi zo 16. novembra 1803. Jefferson sa domnieval, že táto priama vodná cesta bude vytvorená riekou Missouri a možno aj riekou Oregon. V liste tiež vkladá nádej na vydarenie expedície, nakoľko si Lewis berie so sebou aj

¹² President Thomas Jefferson ‘s Confidential Message to Congress Concerning Relations with the Indians and Proposing an Expedition to Explore Across the Continent to the Western Ocean. National archives catalog. [online], s. 1. [cit. 17.11.2023] Dostupné na internete: <<https://catalog.archives.gov/id/306698>>

¹³ President Thomas Jefferson ‘s Confidential Message, s. 3.

¹⁴ President Thomas Jefferson ‘s Confidential Message, s. 4.

¹⁵ Thomas Jefferson to Meriwether Lewis, June 20, 1803, Instructions, s. 1. Library of congress [online]. [cit. 28.01.2024] Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/resource/mtj1.028_0636_0639/?sp=1&st=text>

¹⁶ Thomas Jefferson to Meriwether Lewis, s. 2.

Clarka, a preto je jej zlyhanie menej pravdepodobné.¹⁷ V čase, keď bol ešte Lewis jediným veliteľom výpravy, ostalo toho na jeho pleciah neúrekom, keďže to bol práve on ako hlavný veliteľ, kto zodpovedal za posádku. Musel myslieť na všetky detaily, aby výprava pod jeho velením nezlyhala. Zachoval sa menší zoznam základných vecí, ktoré na výpravu potrebovali, kde sa spomína matematické náradie, zbrane, strelivo, lieky, oblečenie, zásoby, dary pre Indiánov a vybavenie na táborenie.¹⁸ Zhotovený bol tiež rozsiahlejší zoznam, v ktorom Lewis podrobnejšie spisuje, čo všetko je potrebné zobrať. Spomína sa tu napr. vreckový kompas, mapy, knihy, veľké nože, deky, lopaty, zväzky tenkej šnúry, ópium atď.¹⁹ Lewis však skoro pochopil, že bude rozumnejšie ak takejto dôležitej výprave nebude veliť sám a počas procesu plánovania napísal list svojmu priateľovi Williamovi Clarkovi, v ktorom píše: „...ver mi, že na tomto svete niet človeka, s kým by som mal rovnakú radosť z ich (únav, nebezpečenstiev a pôct expedície) zdieľania ako s tebou.“²⁰ Požiadal ho o to, aby sa spolu s ním zúčastnil tejto expedície. Píše tiež o tom, že aj prezident vyjadril túžbu, aby sa zapojil do výpravy a v prípade ak tak urobí, bude mu udelená hodnosť kapitána. Clark poctený výberom jeho osoby odpovedal súhlasne: „radosť sa k tebe pripojím v ‘oficiálnej hodnosti’ ako bolo spomenuté v tvojom liste a zúčastním sa nebezpečenstiev, ťažkostí a únav.“²¹

Okrem stanoveného hlavného cieľa dbal Jefferson aj na to, aby si výprava nepohnevala domorodé kmene. Preto jedným z ďalších cieľov výpravy bolo vytvoriť si priateľské vzťahy s domorodými kmeňmi Indiánov, snažiť sa čo najlepšie spoznať ich jazyk, tradície, stravu, odev a pod. Takýmto spôsobom by podľa Jeffersona mohli nadviazať s nimi nielen priateľské, ale aj obchodné vzťahy. V prípade nedôvery zo strany domorodých obyvateľov je potrebné ubezpečiť ich a vysvetliť im nevinné zámery tejto výpravy a oboznámiť ich „o našom želaní byť susedskí,

¹⁷ Jefferson to Lewis. In JACKSON, *Letters of the Lewis an Clark expedition ...* s. 137.

¹⁸ List of Purchase Made by Meriwether Lewis in Preparation for the Expedition to the West [online]. National Archives catalog [cit. 17.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://catalog.archives.gov/id/300354>>

¹⁹ Lewis's list of Requirements. In JACKSON, *Letters of the Lewis an Clark expedition ...* s. 69-74.

²⁰ Lewis to Clark. In JACKSON, *Letters of the Lewis an Clark expedition ...* s. 60.

²¹ Clark to Lewis. In JACKSON, *Letters of the Lewis an Clark expedition ...* s. 110.

priateľskí a užitoční pre nich a o našej náklonnosti k obchodnej výmene“.²² Už v spomínanej tajnej správe prezident vysvetľoval kongresu ako zmarit' politiku Indiánov, ktorá nemá dobrý vplyv na ďalšie rozširovanie Spojených štátov. Písal o mierumilovnom zvrátení takejto ich politiky a konaní tak, aby ich postupne priviedli k civilizovanému spôsobu života.²³ V liste so spísanými inštrukciami pre Lewisa, Jefferson vysvetľuje, aby im boli nápomocní, ak by niektorí náčelníci chceli zavítať do Spojených štátov. Rovnako aj v prípade, ak by chceli poslať niektorých svojich mladých ľudí, aby sa priučili užitočným remeslám.²⁴ Celá expedícia sa tak zamerala aj na to, aby domorodým Indiánom ukázala možnosti, ktoré by ich odvrátili od ich divokého spôsobu života.

Bolo toho ešte množstvo, čo by na svojej ceste nového poznania mohli zaznamenať, no bolo potrebné to zúžiť len na isté najdôležitejšie veci. Jefferson tak vymedzil, čo by si mali všímať a zaznamenávať na svojej ceste. Okrem už spomínaného, mali preskúmať najmä pôdu, podnebie či nové druhy rastlín i zvierat a priniesť tak nové informácie o krajine, ktorou prechádzali.²⁵

V období plánovania sa Thomasovi Jeffersonovi pred začatím expedície podarila kúpa územia Louisiany, francúzskej kolónie, od Napoleona, v tom čase prvého konzula Francúzskej republiky. Zmluva o kúpe Louisiany bola podpísaná 30. apríla 1803 v Paríži. Za Spojené štáty ju podpísali Robert Livingston, minister Spojených štátov vo Francúzsku a James Monroe, vyslanec, ktorého Jefferson poslal do Francúzska, aby Livingstonovi pomohol pri vyjednávaní. Za Francúzsko ju podpísal francúzsky minister financií Barbé Marbois.²⁶ Táto kúpa bola ďalším impulzom k uskutočneniu expedície a do istej miery znížila obavy z jej prerušenia zo strany iných mocností.

²² Thomas Jefferson to Meriwether Lewis, June 20, 1803, Instructions [online], s. 2. Library of congress [cit. 29.01.2024] Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/resource/mtj1.028_0636_0639/?sp=1&st=text>

²³ President Thomas Jefferson Confidential Message to Congress ..., s. 1.

²⁴ Thomas Jefferson to Meriwether Lewis, June 20, 1803, Instructions, s. 3.

²⁵ Thomas Jefferson to Meriwether Lewis, June 20, 1803, Instructions, s. 2.

²⁶ *Treaty between the United States of America and the French Republic ceding the province of Louisiana to the United States* [online], s. 7. National archives catalog [cit. 17.11.2023] Dostupné na internete: <<https://catalog.archives.gov/id/306462?objectPage=7>>

Začiatok výpravy a prvé stretnutie s Indiánmi

William Clark 13. mája 1804 upovedomil Lewisa, že je všetko pripravené na to, aby expedícia mohla začať.²⁷ Lewis a Clark spolu vytvorili expedičnú partiu, ktorá sa tak vydala na vytúženú cestu 14. mája 1804 zo St. Louis. Clarkov prvý záznam na začatej expedícii oboznamoval, že na cestu sa vydal o 16:00 a „*pokračoval som hore po rieke Missouri pod jemným vánkom.*“²⁸ Príkazmi z 26. mája 1804 Lewis a Clark prerozdělili posádku na tri jednotky, ktoré boli pod velením seržanta Charlesa Floyda, seržanta Johna Ordwaya a seržanta Nathaniela Pryora. Zvyšok rozdelili do ďalších dvoch jednotiek. Ďalej vymedzili povinnosti seržantov, napr. seržant pri kormidle mal riadiť loď, seržant v strede pracovať s plachtami, mať prehľad o riekach či o významnejších miestach okolitej krajiny. Povinnosťou bolo tiež hlásiť všetky plavidlá, ale tiež skupiny Indiánov v prípade, že také zazrú. Nariadili tiež, aby si seržanti viedli denník, kde budú písať každodenné aktivity a ak spozorujú niečo hodné zaznamenania, majú tak urobiť.²⁹ Dbali tak na to, aby si nielen kapitáni, ale aj ostatní účastníci všimali rôzne pozoruhodnosti či nástrahy, a aby tak spoločne spoznávali krajinu, ktorou prechádzali.

Postupne sa dostávali čoraz viac severnejšie, kde už bola väčšia pravdepodobnosť, že natrafia na domorodých obyvateľov. Prvýkrát sa tak stalo 2. augusta 1804, kedy si Clark do svojho denníka zaznačil: „... *kmene Oto a Missouri prišli do nášho tábora... Kapitán Lewis a ja sme tých Indiánov stretli a informovali sme ich, že sme radi, že ich vidíme a budeme s nimi zajtra hovoriť.*“³⁰ I keď Spojené štáty si zabezpečili kúpu územia Louisiany, neznamenalo to hneď aj kúpu lojalítty ich domorodých obyvateľov. Pre nich boli neznámymi ľuďmi, ktorí vstupujú na ich územie, a preto museli s každým kmeňom počítať ako s potencionálnym nepriateľom. Ako im aj Thomas Jefferson zdôrazňoval, ich cieľom bolo vytvoriť s týmito kmeňmi obchodné vzťahy, preto sa snažili nepúšťať do ozbrojených konfliktov a snažili sa vyhnúť bitke. Ich výprava nebola

²⁷ THWAITES, Reuben G. (ed.). *Original Journals of the Lewis and Clark Expedition, 1804-1806* [online], s. 16. [31.01.2024] Dostupné na internete: <<https://content.wisconsinhistory.org/digital/collection/aj/id/379>>

²⁸ MOULTON, E. Gary (ed.). *An America Epic of Discovery The Lewis and Clark Journals*. Lincoln : University of Nebraska Press, 2003, s. 1.

²⁹ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 4-9.

³⁰ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 27.

vojenská, bola čisto expedičná. Prichádzali v mieri a to chceli ukázať aj Indiánom, ktorých si snažili nakloniť rôznymi darmi.³¹ Na tento účel si Lewis zhotovil zoznam darov pre Indiánov, v ktorom sa spomínajú napríklad sekerky, medailóniky alebo hrebene.³² Už pri prvom stretnutí s domorodými kmeňmi ich obdarovali, tak ako to Clark spomína vo svojom denníku: „*Poslali sme im nejaké pečené bravčové mäso, múku a krupicu. Oni nám na oplátku poslali červené melóny.*“³³ Jeden z členov expedície Whitehouse týchto Indiánov opísal takto: „...*sú svetlohnedí a majú dlhé čierne vlasy, ktoré si nechávajú neostrihané a všetci používajú farbu, aby doplnili ich oblečenie.*“³⁴ Na druhý deň ráno sa znova stretli a Lewis predniesol svoju pripravenú reč, v ktorej sa kmeňom snažil vysvetliť účel ich cesty a prania ich vlády. V tejto reči ich nazýval „deťmi“ a amerického prezidenta ich „veľkým otcom“. Vysvetlil im, že už toto územie neovládajú Španieli ani Francúzi, že teraz patrí Američanom, a preto sú povinní plniť rozkazy amerického prezidenta. Po Lewisovom prejave predniesli svoju reč aj kmene Oto a Missouri, kde prejavili radosť, že majú takéhoto „veľkého otca“, na ktorého sa môžu spoľahnúť.³⁵ Prvé stretnutie tak prebehlo lepšie ako očakávali. Nemuseli vyťahovať zbrane a podarilo sa im vytvoriť priateľské vzťahy, čo smerovalo k dobrým obchodom.

Chvíľu po týchto príjemných stretoch s Indiánmi ich však zastihla smutná udalosť. Jeden zo seržantov výpravy 20. augusta 1804 po tom, ako bol dlhodobo chorý, zomrel. Clark napísal: „*Floyd zomrel s veľkým pokojom*“. Člena výpravy si uctili ako sa patrilo a pochovali na vrchole útesu pod menšou riekou, ktorú napokon po ňom pomenovali a dodnes nesie tento názov.³⁶

Prvé stretnutie im síce vyšlo lepšie ako očakávali, no na svojej ceste sa nestretli len s takýmto správaním domorodcov. Nastali aj momenty, kedy vzťahy boli napätejšie, alebo hrozilo, že dôjde k ozbrojenej potýčke, napr.

³¹ AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 154.

³² List of Indian Presents Purchased by Meriwether Lewis in Preparation for the Expedition to the West [online]. National archives catalog [cit. 19.11.2023] Dostupné na internete: <<https://catalog.archives.gov/id/300353>>

³³ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 27.

³⁴ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 28.

³⁵ AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 156-158.

³⁶ AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 160.

v septembri 1804 pri strete s Tetonmi z kmeňov Siousov, ktorý začal tým, že im Indiáni ukradli koňa. Deň na to sa znova stretli s týmito kmeňmi. K náčelníkom sa správali úctivo. Pozvali ich na loď, pohostili s whiskey. Napriek priateľskému vystupovaniu sa však Indiáni podľa Clarkovho zápisu „*začali správať problematicky*“. Neboli spokojní s darmi, ktoré im poslali, boli pre nich nedostatočné. Clark dokonca vytiahol meč, pretože sa cítil byť príliš ohrozený ich konaním. Napokon Lewis rozkázal, aby mal každý pripravené zbrane. Na druhej strane na nich Indiáni tiež mierili nabitými zbraňami a šípami. Situácia bola veľmi napätá, ale k prelievaniu krvi napokon nedošlo.³⁷

Od Fort Mandan k vytúženému cieľu

Po rieke Missouri sa postupne dostávali do severnej časti Ameriky a koncom októbra 1804 prišli medzi kmene Mandanov. V tomto čase sa im prvýkrát podarilo zazrieť medveďa grizlyho, ktorého stopu Clark opísal ako „*dvojnásobne väčšiu ako najväčšiu stopu akú som kedy videl*“. Začínal už november, a teda aj vhodný čas na to, aby si vybrali miesto na výstavbu zimného tábora. V blízkosti, kde si chceli tento kemp postaviť, sa nachádzali dve dediny kmeňa Mandanov a tri dediny Hidatsov. S ich náčelníkmi sa im podarilo vytvoriť priateľské vzťahy, a preto mohli 3. novembra začať s výstavbou ich dočasného príbytku neďaleko týchto dedín.³⁸

Počas výstavby kempu ich prišlo pozorovať viacero Indiánov. Okrem nich prišiel aj francúzsko-kanadský obchodník, ktorý už dlhší čas žil medzi kmeňmi Hidatsa. Volal sa Toussaint Charbonneau. Prišiel 4. novembra 1804 s prianím, aby si ho najali ako svojho prekladateľa. Clark napísal: „*najali sme ho, aby išiel s nami a zobral jednu zo svojich manželiek, aby prekladala hadí jazyk*“. Zobral tak svoju manželku Sacagaweu, ktorá mala v tom čase len 15 rokov a bola tehotná. Prekladanie prechádzalo cez viacerých tlmočníkov. Sacagawea prekladala hadí jazyk do jazyka Hidatsa svojmu manželovi Toussaintovi. Ten to následne preložil do francúzštiny Drouillardovi, ktorý od začiatku expedície plnil úlohu prekladateľa, a ten to napokon preložil kapitánom výpravy do angličtiny.³⁹ Keďže prekladanie

³⁷ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 47-48.

³⁸ AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 183-184. MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 60, 66.

³⁹ Hadí jazyk a jazyk Šošonov bol ten istý. Šošoni sa inak zvykli nazývať aj Hadí

išlo cez viacero osôb určite nebolo vždy dôveryhodné, no aspoň mali aké také možnosti navzájom si porozumieť.

V kempe mali dostatok času na pripravovanie si potrebného náradia na ďalšiu cestu. Muži stavali lode, vyrábali laná, opravovali svoje sekery či dávali do poriadku svoje oblečenie. Clark využil zimovanie v tejto pevnosti na zhotovovanie mapy. Venovali sa aj výmennému obchodu s Indiánmi. Napr. domorodým obyvateľom opravovali ich nefunkčné náradia a oni im za to nosili kukuricu. Navzájom sa navštevovali a prehlbovali tak priateľstvá. Clark si poznačil: „išiel som do hornej dediny Mandanov a zapálil si fajku, čo je najväčší prejav priateľstva a pozornosti k náčelníkovi...“.⁴⁰

Lewis z tohto kempu napísal 7. apríla 1805 list prezidentovi Jeffersonovi. Spolu s ním poslal aj vzorky zemí, solí, minerálov a rastlín, určených na ich skúmanie. Poslaná bola tiež časť Clarkovho denníka pre získanie ďalších informácií. V liste sa Lewis zmiňuje o veľkosti výpravy. Celkový počet osôb, ktorý sa výpravy zúčastnil od pevnosti Mandan bol 33. V závere Lewis ubezpečil Jeffersona, že posádka je v dobrej nálade, v zdraví a pripravená pokračovať. S touto správou Lewis poslal čln s desaťčlennou posádkou do St. Louis s rozkazom, aby bola doručená najrýchlejšie ako to bude možné.⁴¹ Prekladatelia boli od tohto momentu na expedícií štyria. George Drouillard, York, ktorý celú výpravu sprevádzal Clarka ako jeho otrok, Toussaint Charbonneau a jeho žena Sacagawea.⁴²

Sacagawea pochádzala z kmeňa Šošonov, avšak ako dieťa ju uniesli Hidatsovia. Ovládala tak jazyky Šošon aj Hidatsa. Tesne pred tým ako mali pokračovať v expedícií sa jej narodil syn Jean Baptiste Charbonneau. Sacagawea sa tak na výpravu vybrala aj so svojim dieťaťom. Jej význam v expedícií bol najmä v úlohe prekladateľky a ľahšom dorozumievaní sa. Pre poznanie jazyka Šošonov bola jej úloha veľmi dôležitá, keďže týmto jazykom nehovoril nik z členov výpravy. V čase keď Sacagawea na výprave ochorela si Whitehouse poznamenal: „s veľkou starostlivosťou

Indiáni (Snake Indians). Rovnako ich nazýva Lewis vo svojich denníkových zápisoch. MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 160, 67. AMBROSE, *Untaunted Courage*, s. 186-187.

⁴⁰ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 85-87.

⁴¹ Lewis to Jefferson. In JACKSON, *Letters of the Lewis an Clark expedition ...*, s. 231-234.

⁴² MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 91.

bolo o ňu postarané, s vedomím, aká veľká strata by bola, keby zomrela. Bola našou jedinou prekladateľkou pre Hadích Indiánov ...“ Prínosom bolo tiež, že dokázala kapitánom poradiť správnu cestu. Stalo sa tak pri neúspešnom hľadaní kmeňa Šošonov, kedy sa Sacagawea rozpamätala na cestu, ktorou ju kedysi uniesli.⁴³

Ešte pred stretnutím sa s kmeňom Šošonov sa im na ceste naskytl krásny pohľad na Veľké vodopády. Lewis veľmi poeticky opísal svoj prvý dojem z týchto vodopádov, ktoré prv počul ako videl. K svojmu opisu však pristupoval veľmi kriticky a považoval ho za nedostačujúci, keď napísal: „*prajem si pero Salvatora Rosa alebo pero Thompsona, aby som mohol poskytnúť osvietenému svetu nejakú predstavu o tomto skutočne veľkolepom a vznešenom veľkom objekte, ktorý bol od počiatku časov ukrytý pred pohľadom civilizovaného človeka.*“ Napokon oľutoval, že si so sebou nevzal *cameru obscura* (predchodca fotoaparátu), aby tento moment mohol zachytiť.⁴⁴ Neďaleko vodopádov Lewis zazrel druh kačky, dovtedy jemu neznámy. Pri nájdení nových druhov zvierat či rastlín ich členovia posádky vždy dopodrobna opísali vo svojich denníkoch. Gary E. Moulton napísal, že buď išlo o potápača prostredného alebo o potápača veľkého. Niekedy neopisovali len ich vzhľad, ale snažili sa napodobniť aj to ako znejú. Lewis tak 4. júna 1805, tiež v oblasti neďaleko od vodopádov, opísal sfarbenie malého vtáka a opísal aj jeho spev ako „*twit twit twit*“. Gary E. Moulton napísal, že išlo o ostrohárku prériovú.⁴⁵

V týchto končinách už zazreli aj Skalnaté vrchy, ktoré boli veľkou výzvou v ich napredovaní. Lewis 12. júna 1805 napísal, že na tieto zasnežené hory mali pekný výhľad, ale myšlienka na to, že ich budú musieť prejsť bola hrozivá.⁴⁶ Prechádzanie týmto terénom bolo pre všetkých členov výpravy veľmi náročné. Náročné to mali aj ich kone, ktoré často padali. Ich napredovanie bolo veľmi pomalé. Nešťastím bolo, že sa im rozbil posledný teplomer. Jeden z najhorších dní, aký túto výpravu postihol, bol 16. september 1805. Clark vo svojom denníku píše, že snežilo celý

⁴³ RONDA, James P. *Lewis and Clark among the Indians*. Lincoln : University of Nebraska Press, 1984, s. 136. [cit. 09.02.2024] Dostupné na internete: <<https://archive.org/details/lewisclarkamongi0000rond>> MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 91, 129.

⁴⁴ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 129-130.

⁴⁵ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 123, 139.

⁴⁶ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 128.

deň a v dôsledku veľkého množstva snehu mal problém nájsť cestu. Píše tiež: „*bol som tak mokrý a zmrznutý na každej časti tela, ako som ešte v živote nebol ... muži sú celí mokri, zmrznutí a hladní.*“ Člen výpravy seržant Patrick Gass napísal: „*pokračovali sme cez tie najhoršie hory, aké som kedy videl ...*“⁴⁷ Podľa týchto opisov je zrejmé, že pri prechode týmto terénom sa veľmi potrápili, dochádzali im sily ako aj jedlo, avšak napriek všetkým prekážkam, ktoré ich tu zastihli, sa im túto časť podarilo prejsť bez akýchkoľvek ľudských obetí. Postupne sa tak blížili k dlho očakávanému cieľu.

Clark 7. novembra 1805 napísal: „*Veľká radosť v kempе. Sme na dosah oceána, tohto veľkého Tichého oceána, ktorý sme tak dlho túžili vidieť ...*“ Po celej tej náročnej ceste sa tak konečne dostali až k oceánu, avšak podľa Gary E. Moultona ešte nemohlo ísť o Tichý oceán, ale len o ústie rieky Columbia. No samozrejme neboli už ďaleko. Ich nadšenie z toho, že sú v cieľi, veľmi rýchlo opadlo, keďže počasie im znova neprialo a museli bojovať s dažďom, ktorý im zaplavil celý kemp.⁴⁸ V decembri si Gass zaznamenal: „*za celý mesiac sme mali len tri pekné dni (bez dažďa a bez snehu) a žiadna zmena na dohľad.*“⁴⁹ V blízkosti oceána začali stavať svoj zimný kemp vo Fort Clatsop, ktorý dokončili 30. decembra 1805.⁵⁰ Následne Lewis a Clark nariadili, aby sa pred ich táboriskom striedala stráž a dohliadala tak na ich bezpečnosť. V susedstve mali šťastie na priateľský kmeň Činukov, avšak keď mali pocit, že ich neprichytia, kradli.⁵¹

Zimovanie vo Fort Clatsop bolo pomerne fádne. Zaznamenávali si prevažne ako sa im darilo či nedarilo pri lovení, ako je na tom zdravie jednotlivých členov posádky, ktoré ich veľmi často trápilo. Informovali tiež o počasí alebo o obchodných výmenách s Indiánmi. Ich stravovanie bolo tiež monotónne, živili sa predovšetkým losmi. Muži sa venovali nielen lovu, ale aj vnútorným prácam, ako udržiavaniu ohňa, prípravou vecí na spiatočnú cestu alebo výrobou topánok. Lewis tento čas využil na písanie najmä o veciach súvisiacich s botanikou a zoológiou. Opisoval novoobjavené druhy zvierat i rastlín. Clark sa venoval zostrojovaniu mapy, ktorá zaznamenávala oblasť, ktorou prechádzali. Dokončil ju 14.

⁴⁷ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 201-207.

⁴⁸ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 236.

⁴⁹ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 247.

⁵⁰ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 252.

⁵¹ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 255-257.

februára 1806, kedy napísal: „zistili sme, že sme našli najpraktickejšiu a najsplavnejšiu cestu cez kontinent Severnej Ameriky.“ Nešlo však o čisto vodnú trasu.⁵² V tomto táborisku sa zdržali celú zimu a 23. marca 1806 sa vydali na cestu späť domov.⁵³

V správe adresovanej Kongresu sa Jefferson zmienil o výsledkoch expedície pozitívne a vyzdvihol jej úspechy. Píše, že „*expedícia Lewisa a Clarka vďaka preskúmaniu rieky Missouri a najlepšej komunikačnej trasy od nej až k Tichému oceánu mala všetky úspechy, ktoré sa dali očakávať. Zmapovali rieku Missouri takmer až k jej zdroju, prešli vysoké hory, ktoré ich delili od rieky Columbia, zostúpili po tejto rieke k Tichému oceánu, kde strávili zimu 5 mesiacov a vrátili sa do St. Louis ... so stratou iba jedného muža, ktorý zomrel po ceste.*“⁵⁴

Záver

Členov výpravy po dlhej ceste srdečne privítali 23. septembra 1806 v St. Louis. Boli späť a mali za sebou cestu bohatú na nové zistenia o krajine. Priniesli množstvo informácií, týkajúcich sa geológie, flóry, fauny či poznatkov o stave podnebia. Išlo o nové geografické a vedecké poznatky, ktoré obohatili dovtedajšie slabé znalosti o severozápadnej časti Ameriky. Podarilo sa im identifikovať nové druhy rastlín a zvierat. Lewisovi a Clarkovi sa tak vo veľkej miere podarilo naplniť ciele výpravy, keďže prišli s množstvom nových informácií a čo je dôležité, podarilo sa im nadviazať priateľské vzťahy s domorodými kmeňmi, a teda rozvinúť s nimi obchod. Priniesli tiež nové informácie o poznaní ich kultúry a jazyka, o ktorý sa práve Thomas Jefferson zaujímal.⁵⁵

Jefferson sa domnieval, že na sever pôjde čisto vodná trasa, no ako zistili, takáto trasa neexistovala. Je možné, že pre veliteľov aj pre samotného Jeffersona to bolo isté sklamanie, keďže hlavný cieľ, nájsť vodnú trasu k brehom Tichého oceána, sa im nepodarilo naplniť.⁵⁶ Lewisova a Clarkova

⁵² AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 325-331. MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 275.

⁵³ MOULTON (ed.), *An America Epic of Discovery*, s. 288.

⁵⁴ Jefferson's Annual Message to Congress. In JACKSON, *Letters of the Lewis and Clark expedition ...*, s. 352.

⁵⁵ AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 406

⁵⁶ RONDA, James P. *Finding the West: explorations with Lewis and Clark*. Albuquerque : University of New Mexico Press, 2001. Histories of the American

expedícia sa aj napriek takémuto neúspechu stala impulzom pre ďalšie výpravy na toto územie. Ich nové poznatky a vyhotovené mapy sa stali veľmi dôležitými pri orientovaní sa v danom teréne. William Clark, ktorý plnil aj úlohu kartografa, zhotovil veľmi detailnú a prepracovanú mapu, ktorá ešte dlhé roky po ich expedícii bola bratá ako najspoľahlivejšia mapa daných končín.⁵⁷

Prínosom tejto expedície bolo tiež pripojenie Sacagawei k členom výpravy, ktorá je dodnes americkým ľuďom vo veľkej miere oslavovaná, o čom svedčia aj mnohé sochy postavené na jej počesť. Keďže mali pri sebe niekoho, kto tam poznal prostredie, či už z geografického alebo sociálneho hľadiska, je možné, že keby nebolo jej, expedícia by napredovala s oveľa väčšími ťažkosťami. K hladšiemu vývoju expedície prispeli najmä jej jazykové znalosti domorodých kmeňov, čo prinieslo jednoduchšie dorozumievanie sa.⁵⁸

Charles Floyd bol jediný člen výpravy, ktorý ju neprežil. O život prišiel ešte v jej začiatkoch. Okrem neho sa však podarilo každému prísť späť domov.⁵⁹ Po expedícii mali všetci členovia svoj život zabezpečený. V očiach Američanov boli vnímaní ako veľmi statoční, ba priam hrdinskí, že podstúpili takúto výpravu a dokázali sa dostať späť domov. Meriwether Lewis získal post guvernéra Louisiany a William Clark sa zasa stal guvernérom Missouri.⁶⁰ Lewis však zakrátko po expedícii v roku 1809 zomrel na výstrel z pištole. Väčšina historikov sa prikláňa k teórii, že išlo o samovraždu, avšak niektorí zastávajú názor, že bol zavraždený.⁶¹ Všetci členovia výpravy boli obdarení finančnou sumou a boli im pridelené pozemky. Výnimkou bol Clarkov otrok York, ktorého sa Clark dlhé roky odmietal vzdať, pretože sa naňho priveľmi spoliehal ako na svojho pomocníka.⁶²

frontier, s. 118-119.

⁵⁷ AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 406

⁵⁸ RONDA, James P. *Lewis and Clark among the Indians*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1984, s. 258.

⁵⁹ Jefferson's Annual Message to Congress. In JACKSON, *Letters of the Lewis and Clark expedition ...*, s. 352.

⁶⁰ The Act Compensating Lewis and Clark. In JACKSON, *Letters of the Lewis and Clark expedition ...*, s. 377.

⁶¹ AMBROSE, *Undaunted Courage*, s. 476-477.

⁶² Tamže, s. 458. The Act Compensating Lewis and Clark. In JACKSON, *Letters of the Lewis and Clark expedition ...*, s. 377-378.

Preskúmané územia Američanom po expedícii síce nepatrili, ako o tom sníval Jefferson, bol to však prvý dôležitý krok k ich získaniu. Celá expedícia podnietila radu ďalších a rovnako tiež povzbudila mnohých osadníkov sťahovať sa do týchto končín. Už tak nešlo o *terra incognita*, ale o dobre zmapovanú a poznanú krajinu, ktorá postupne začala byť osídľovaná aj americkým ľudom. Na počiatku je vždy zvedavosť, ktorá pohýna dopredu, aby sme išli naprieč poznaním. Bolo to tak aj v tomto prípade, keď zvedavosť rozšírila poznanie ľudí a zodpovedala im mnohé otázky, či už o krajine alebo o ľuďoch v nej žijúcich.

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Archívne pramene

President Thomas Jefferson's Confidential Message to Congress Concerning Relations with the Indians and Proposing an Expedition to Explore Across the Continent to the Western Ocean. National archives catalog [online]. Dostupné na internete: < <https://catalog.archives.gov/id/306698> >

President Thomas Jefferson's Message to Congress communicating the discoveries of the explorers Lewis and Clark. National archives catalog [online]. 3 s. Dostupné na internete:< <https://catalog.archives.gov/id/306702?objectPage=3> >

Thomas Jefferson to Meriwether Lewis, June 20, 1803, Instructions. Library of congress [online]. 4 s. Dostupné na internete: < https://www.loc.gov/resource/mtj1.028_0636_0639/?sp=1&st=text >

List of Indian Presents Purchased by Meriwether Lewis in Preparation for the Expedition to the West. National archives catalog [online]. Dostupné na internete: < <https://catalog.archives.gov/id/300353> >

List of Purchase Made by Meriwether Lewis in Preparation for the Expedition to the West. National archives catalog [online]. Dostupné na internete: < <https://catalog.archives.gov/id/300354> >

Meriwether Lewis to Thomas Jefferson, April 7, with Invoice, 1805. Library of congress [online]. 8 s. Dostupné na internete: < https://www.loc.gov/resource/mtj1.033_0133_0140/?sp=2&st=image >

Treaty between the United States of America and the French Republic

ceding the province of Louisiana to the United States. National archives catalog [online]. 7 s. Dostupné na internete: < <https://catalog.archives.gov/id/306462?objectPage=7> >

Edície prameňov

JACKSON, Donald D. (ed.) *Letters of the Lewis and Clark expedition : with related documents, 1783-1854*. Urbana : University of Illinois Press, 1962, 728 s. [online]. Dostupné na internete: < <https://archive.org/details/lettersoflewiscl0000jack/page/n7/mode/2up>

MOULTON, Gary E. (ed.) *The Lewis and Clark journals: an American epic of discovery : the abridgment of the definitive Nebraska edition*. Lincoln : University of Nebraska Press, 2003. 413 s. ISBN 0-8032-2950-X.

THWAITES, Reuben G. (ed.) *Original Journals of the Lewis and Clark Expedition, 1804-1806* Wisconsin Historical Society, 2003, 495 s. [online]. Dostupné na internete: < <https://content.wisconsinhistory.org/digital/collection/aj/id/379> >

Monografie

AMBROSE, Stephen E. *Undaunted Courage : Meriwether Lewis, Thomas Jefferson and the opening of the American West*. New York : Simon & Schuster, 1996, 521 s. ISBN 0-684-81107-3.

FOLEY, William E. *Wilderness Journey: The Life of William Clark*. Columbia: University of Missouri Press, 2004, 326 s. ISBN 0-8262-1533-5. [online]. Dostupné na internete: < <https://archive.org/details/wildernessjourne00fole/page/n5/mode/2up> >

RONDA, James P. *Finding the West: explorations with Lewis and Clark*. Albuquerque : University of New Mexico Press, 2001. Histories of the American frontier, 138 s. ISBN 0-8263-2417-7.

RONDA, James P. *Lewis and Clark among the Indians*. Lincoln : University of Nebraska Press, 1984, 310 s. ISBN 0-8032-8990-1. [online] Dostupné na internete: < <https://archive.org/details/lewisclarkamongi0000rond> >

Internetové zdroje

James Cook. [online]. Dostupné na internete: < <https://www.britannica.com/biography/James-Cook> >

METTERNICH, PÁPEŽ A TALIANSKO

Eduard Majer

Metternich, the Pope and Italy

Abstract: *The Congress of Vienna belongs to the milestones of European history, because it foreshadowed the direction of the continent for at least another thirty years, before the system was overthrown during the Spring of Nations in 1848 and 1849. However, its influence on politics and international events was even deeper and lasted considerably longer. What does not receive much attention in studies and papers about the Congress of Vienna is certainly the territory of the Apennine Peninsula, which is mentioned in one paragraph as an already finished and settled matter, because the borders and cultural references of individual states have been fixed and defined there for centuries. Despite the logic of this step, it is necessary to pause over it, since in the following decades the revolutions took hold of this territory the strongest, and it was here that the first real efforts to unify into one state appeared. Therefore, the aim of this study is to approximate the conditions in this area after the Congress of Vienna, taking into account Metternich, who himself visited the Italian states, while not forgetting the Pope as the highest spiritual figure of that time in the region, or the Austrian hegemony ruling over the peninsula.*

Keywords: *Metternich, congress system, Italian Confederation, Italy, Papal States, Memoirs of Prince Metternich. Revolution, Naples, Laibach*

Talianska konfederácia

Účelom Viedenského kongresu (14. 9. 1814 – 19. 6. 1815) bolo ukončiť dvadsať rokov chaosu spôsobených vojenskými výbojmi Francúzska či už pod vlajkou revolúcie, alebo Napoleona Bonaparteho.¹ Tieto vojny rozvrátili starý režim vyvíjajúci sa prirodzeným spôsobom už od stredoveku a teraz sa vo Viedni, pod predsedníctvom rakúskeho ministra zahraničných vecí kniežaťa Klemensa von Metternicha, mali európske krajiny, ich panovníci a politici dohodnúť na nekonečnom slede kompromisných riešení, ktoré by tento starý režim priviedli naspäť v čo najvernejšej podobe. Nikto si však nerobil skutočné ilúzie, že by bolo možné takýto poriadok obnoviť v plnej podobe. Základom kongresu sa teda stali výrazy ako reštaurácia a legitimita, teda obnova starých poriadkov a starých hraníc na základe

¹ Viac o kongrese: TARABA, Luboš. *Viedeňský kongres: Tanec nových časů*. Praha : Nakladatelství Epoque, 2020, 496 s.

historického práva, a dosadenie panovníkov a ich dynastie opäť tam, kde storočia právoplatne vládli, čím (zväčša) priamo popierali vlády uzurpátorov akým bol Napoleon.

Podľa rakúskeho diplomata Fredericka von Gentza však neboli ciele tak vznešené či altruistické. „*Ti, ktorí v čase konania kongresu vo Viedni dobre chápali podstatu a ciele tohto kongresu, sa len ťažko mohli pomýliť o jeho priebehu, nech už by bol ich názor na jeho výsledky akýkoľvek. Veľké frázy ‚rekonštrukcia sociálneho poriadku‘, ‚regenerácia politického systému Európy‘, ‚trvalý mier založený na spravodlivom rozdelení sil‘ atď., atď., boli vyslovené s cieľom upokojiť ľudí a dať tomuto slávnostnému zhromaždeniu nádych dôstojnosti a vznešenosti, ale skutočným účelom kongresu bolo rozdeliť medzi dobyvateľov koristi odňatú porazeným.*“²

V Európe sa nachádzali dve oblasti s podobnými okolnosťami, ktorých pomery však smerovali k rozdielnemu vývoju. Bol to nemecký a taliansky priestor. Mnohopočetné nemecké štáty, napriek mnohým vnútorným i medzinárodným konfliktom, zdieľali tisíc rokov súdržnosť v Svätej rímskej ríši, vo svojej podstate konfederatívneho politického tela, ktorému už od čias franského panovníka a cisára Karola Veľkého (†814) predsedal cisár. To umožňovalo týmto štátom tisíc rokov spolunažívať v jednom politickom celku a považovať takýto systém za prirodzený. Navyše tu boli aj iné ako politické výhody, pretože ich prepájala jazyková jednota, rozmanitá kultúra vo svojej podstate však nemecká, a rovnako tak ekonomické väzby, ktorých kľúčová hodnota sa začínala práve prejavovať vďaka priemyselnej revolúcii.³

Taliansku však takýto systém zostával cudzí. Od byzantských dobytých vojen v 6. storočí totiž polostrov nebol nikdy politicky jednotným, ale rozdeleným na vždy menšie a slabšie, alebo väčšie a silnejšie štáty definované rôznymi politickými systémami. Dokonca aj Napoleon tento status quo vo svojej podstate zachoval, a než aby z Talianska vytvoril jeden štát, radšej zjednotil menšie celky do väčších, čím výrazne znížil počet štátov na polostrove. Zabezpečil si tak lepšiu

² METTERNICH, Klemens. *Memoirs of Prince Metternich*. Second Volume. Ed. Richard Metternich. Trans. Alexander Napier. Londýn : Richard Bentley and Son, 1880, s. 553.

³ MAJER, Eduard. *Knieža Klemens von Metternich: Život a dielo*: bakalárska práca. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022, s. 56.

organizáciu, ktorá zase umožňovala lepšie etablovať novú, nanútenú francúzsku hegemoniu.⁴

Revolúcia talianske štáty skutočne zasiahla a to ešte skôr, ako prišiel k moci tento korzičský cisár. Vedel to aj Metternich. Vo svojich pamätiach zverejnil text pamfletu, ktorý anonymne napísal v auguste 1794. Písal o tom, ako Národné zhromaždenie Francúzska rozhodlo poslať na každý smer za francúzske hranice veľké armády tvorené nebezpečným a nepriateľským davom, ktorý zamoril Rakúske Nizozemsko ako aj časti Nemecka a Talianska. Ich sila bola v počte a keďže im zrejme chýbala disciplína, bolo ľahké ich poraziť, ibaže v tej dobe chýbala organizovaná vôľa [európskych panovníkov], ktorá by sa proti nim postavila.⁵ Talianske štáty teda trpeli pod týmto útokom a vyčiniť davu v tej dobe spájali so zmätkom a skazou šírenou germánskymi kmeňmi na prelome staroveku a stredoveku, pričom lamentovali, že „*Taliansko sa pre svoju ľahostajnosť prepadlo od najvyššej úrovne kultúrnosti do najhoršieho barbarstva, [pričom ide o] ľahostajnosť, ktorá ohrozuje celú Európu.*“⁶

Slabé Taliansko teda bolo rozvrátené podstatne horšie ako Nemecko už len z toho dôvodu, že kým nemecké štáty boli častokrát zachované a ich dynastie preživali na trónoch vo väčšej (Bavorsko) či menšej (Prusko) podobe, talianske štáty boli doslova vymazané z povrchu zemskeho a ich dynastie museli utiecť do exilu. Bolo teda na Viedenskom kongrese, aby na kontinente urobil poriadok a dal tvár staronovým poriadkom. Napriek všetkým ťažkostiam, ktoré prichádzali s budúcnosťou Nemecka (primárne išlo o saskú otázku, ktorá takmer vyvolala vojnu medzi Rakúskom, Francúzskom a Veľkou Britániou na jednej strane proti Rusku na druhej, a otázku, ako by mala podoba spolku vyzerat' a či by sa nemala obnoviť Svätá rímska ríša), nakoniec v roku 1815 vznikol Nemecký spolok, federatívny a pevnejší pokračovateľ Rímskonemeckej ríše. Išlo teda o politickú entitu zastrešujúcu všetky nemecké štáty a všetkých Nemcov, čo do istej miery zdôrazňovala aj skutočnosť, že Rakúsko a Prusko do spolku prijali len tie časti svojich území, ktoré predtým boli súčasťou

⁴ MAJER, *Knieža Klemens*, s. 56.

⁵ METTERNICH, Klemens. *Memoirs of Prince Metternich*. First Volume. Ed. Richard Metternich. Trans. Alexander Napier. Londýn : Richard Bentley and Son, 1880, s. 344.

⁶ METTERNICH, *Memoirs of Prince Metternich I.*, s. 346.

Svätej rímskej ríše (Východné Prusko, Uhorsko a Halič teda v Nemeckom spolku neboli).⁷

Taliansko, ako bolo spomínané, nikdy nič také nemalo, žiadnu entitu zjednocujúcu talianske štáty politicky a ideovo. Silné tendencie k vytvoreniu podobného projektu ani neexistovali, pretože napoleonské boje neprechádzali jeho územím tak ako Nemeckom, preto ani Taliani neboli podľa Karla Großmanna vyburcovaní za niečo také bojovať.⁸ Nekonal sa žiadna „oslobodzovacia vojna“ proti francúzskej okupácii, hoci po roku 1815 mali silnieť tendencie odporu proti okupácii rakúskej.

Metternich spočiatku zastával názor, že by sa talianskym štátom mala dať príležitosť a mali by byť zjednotené v akejsi talianskej verzii Nemeckého spolku, ktorej „pracovný názov“ znel Italská či Talianska liga (*Lega Italica*).⁹ Ibaže taká prevaha habsburskej moci v Európe nebola iným mocnostiam po chuti (okrem iného aj preto, že by to obmedzovalo ich vlastné mocenské tendencie smerované na úkor Rakúska), a tak Viedenský kongres rozhodol, že liga nevznikne.¹⁰ Metternich v konečnom dôsledku tiež uznal, že jej existencia nie je potrebná, pretože Rakúsko už Apeninskému polostrovu politicky dominovalo. Navyše aj on vnímal Taliansko ako geografický pojem nepotrebný nič, čo by ich povýšilo na niečo viac. Z jeho strany išlo o vyjadrenie, ktoré mu Taliani dlho nedokázali zabudnúť.¹¹

Zastrešenie talianskych štátov začal Metternich čoskoro vnímať ako potenciálnu provokáciu a podnet pre nárast talianskeho nacionalizmu už prebudeného myšlienkami Francúzskej revolúcie a bonapartizmu. Nakoniec začal veriť, že pokiaľ by sa Taliansko zjednotilo, vymazalo by všetky štáty, ktoré ho tvorili a vznikla by republika,¹² čo bolo proti všetkým zásadám monarchizmu a legitimizmu, ktoré pevne zastával. Nakoniec sa možno pýtať, či by taká liga vôbec dokázala fungovať. Musíme vziať do

⁷ MAJER, *Knieža Klemens*, s. 51-56.

⁸ GROßMANN, Karl. Plan eines italienischen Bundes. In *Historische Blätter*, 1931, č. 4, s. 40.

⁹ HERRE, Franz. *Metternich*. Praha : Themis, 1996, s. 198-199.

¹⁰ Podľa D. Uhlířa Liga vznikla ako „vcelku formálne združenie talianskych panovníkov [...], v ktorého čele stál rakúsky cisár“ (UHLÍŘ, Dušan. *Čas kongresů a tajných společností*. Praha : Nakladatelství Epoque, 2017, s. 184), čo je však v priamom rozpore s Herreovými tvrdeniami ako aj historickou skutočnosťou.

¹¹ GROßMANN, *Plan eines italienischen Bundes*, s. 40.

¹² HERRE, *Metternich*, s. 198.

úvahy jej členské štáty, teda malé, nevýznamné štátiky na juhu Európy so stáročnými dejinami vzájomného hašterenia a nevraživosti ako aj neschopnosti sadnúť si za stôl a ťahať za jeden povraz. Preto by vznik akejkoľvek vyššej inštitúcie bol v konečnom dôsledku zbytočný a absolútne nefunkčný. Odkaz Ligy Italicí však žil ďalej a koncom 19. storočia sa vtedajšia historiografia často uchýľovala k neprofesionálnej interpretácii dejín, v ktorej Metternicha vykresľovali ako zloducha snažiaco sa prostredníctvom tejto ligy ovládnuť Taliansko v mene Rakúska (čo do istej miery bola aj pravda a realita presne tak fungovala aj bez nej), zatiaľ čo mu hrdinsky odolávalo Sardínsko-piemontské kráľovstvo s jedinou domácou dynastiou na polostrove.¹³

Metternichova cesta Talianskom

Geografický pojem Taliansko však pre Metternicha nezostal len miestom na mape, ale v roku 1819 sa ho rozhodol aj osobne navštíviť. Nebola to, samozrejme, jeho prvá cesta – bol tu už v rokoch 1815 – 1816 a neskôr aj v roku 1817.¹⁴ Vtedy bol jedným z architektov rakúskeho spojenectva s Portugalskom prostredníctvom portugalského kráľa Jana VI., ktorý hľadal habsburskú nevestu pre svojho syna a následníka Pedra.¹⁵ Metternich nielenže vnímal mnohé politické výhody z tohto zväzku, ale osobne navrhol pre tento účel acivojvodkyňu Leopoldínu (sestru cisára Františka I.)¹⁶ a neskôr ju aj sprevádzal do Florencie.¹⁷

Taliansko ako-také si však za posledných päť rokov prechádzalo obrovskými zmenami a nie práve k lepšiemu. Práve tu tvrdohlaví a pyšní Taliani ukazovali, čo je odvrátenou stránkou reštaurácie starých pomerov. Na jednej strane prišiel poriadok a skončili sa desaťročia vojen, na druhej strane sa však konali absurdné veci. Panovníci jednotlivých talianskych štátov sa snažili vymazať všetko, čo pripomínalo bonapartizmus, hoci to znamenalo sabotovať vlastnú krajinu. Preto bola v Turíne zničená botanická záhrada založená Francúzmi, továrne v Piemonte boli menené

¹³ GROßMANN, *Plan eines italienischen Bundes*, s. 37.

¹⁴ HERRE, *Metternich*, s. 247.

¹⁵ Neskoršieho prvého cisára samostatnej Brazílie.

¹⁶ KAISER, Gloria. *Leopoldine: An enquiry from Rio de Janeiro* [online]. [cit. 9. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.habsburger.net/en/chapter/enquiry-rio-de-janeiro>>

¹⁷ *Pressburger Zeitung*, roč. LIV, č. 49, 24. 6. 1817, s. 410.

na kláštory, cesty a mosty vybudované počas francúzskej okupácie boli zámerne zanedbávané, alebo dokonca účelovo ničené. Znáмым príkladom je odstránenie pouličného osvetlenia v Ríme, ktoré zaviedli Francúzi, a návrat bežných občanov ku stredovekej metóde ručných lúčov, ktorými si v tme svietili. V Neapole sa zanedbávali polia kultivované Francúzmi a dokonca sa zakazovalo očkovanie proti kiahňam.¹⁸

K tomu sa ešte pridávali staronové hospodárske problémy spôsobené platením cla a rôznymi inými obchodnými obmedzeniami vychádzajúcimi z potrieb a požiadaviek každej jednej krajiny, pričom tento problém znásobovala politická roztrieštenosť Talianska. Ako príklad možno uviesť Sardínske kráľovstvo, kde existovala colná hranica medzi Savojskom a Piemontom ako aj medzi Piemontom a novozískaným Janovom, ktorého ekonomická rola bola silno minimalizovaná kvôli jeho neschopnosti spamätať sa z Napoleonovej kontinentálnej blokády.¹⁹

Taliansko, ktoré Francúzi vyplenili a potom sa oň začali starať, začínalo byť opäť zbedačené, a to všetko pre ješitnosť korunovaných hláv neschopných vyrovnáť sa s poslednými dvadsiatimi rokmi svojej existencie. Do istej miery je to pochopiteľné, keďže Napoleon zo dňa na deň urobil z ľudí, čo mali všetko, žobrákov utekajúcich s holými životmi. Na také veci je možno ťažké zabudnúť. Policajné režimy v každej krajine začali uťahovať zovretie. Ekonomické problémy sa potom stávali prvým impulzom pre klíčenie revolučných myšlienok, ktoré mali otriasť Európou.

Do takejto talianskej reality prichádzal Metternich v roku 1819. Policajné režimy v každej krajine začali byť stále prísnejšie v snahe obrany a boja proti nacionalizmu a revolučným myšlienkam, ktoré ohrozovali krehký európsky mier vybudovaný vo Viedni. Rakúsko si tento mier v Taliansku chcelo získať prevenciou proti jeho narušovaniu. Preto sa na kongrese vzdalo Nizozemska (ktoré svoju lukratívnosť stratilo ešte za Jozefa II., ktorý sa ho neúspešne pokúsil vymeniť za Bavorsko²⁰) výmenou za kráľovstvo Lombardsko-benátske, ktoré bolo nielen rakúskou vstupnou bránou na Apeninský polostrov, ale aj predsunutá základňa na pacifikáciu každej odstredivej tendencie. Pevnosti vo Verone, Mantove, Peschiere,

¹⁸ UHLÍŘ, Čas kongresů a tajných společností, s. 184-185.

¹⁹ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 224-226.

²⁰ SCHREYVOGL, Friedrich a kol. *Joseph II.* [online]. [cit. 1. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Joseph-II>>

Legnago či Miláno tvorili mocenskú základňu so šesťdesiatistíc vojakmi pripravenými konať, čo sa už čoskoro malo ukázať ako kľúčové. Nehovoriac o ďalších posádkach v Gaete, Pescara, Ferrare alebo Alessandrii.²¹

Metternichova cesta začala v nemeckej osade Pontafel a len čo prešiel cez rieku, už sa ocitol na talianskej strane v dedine Pontebby. Odtiaľ cestoval do Vicenzy, Verony a cez Toskánsko do Florencie. Tu dorazil 16. marca, ako nás informuje *Pressburger Zeitung*, pričom mesto robilo rýchle prípravy na uvítanie tak vzácneho hosťa. Bolo to deň po tom, ako mesto zažilo veľkolepý ples s vyše päťsto osobami vrátane štátnych dôstojníkov, štátnych zamestnancov aj zahraničnej aristokracie (konkrétne boli spomenutí gróf a grófká Eszterházyovci a gróf a grófká Bathyániovci), pričom všetci boli hosťami veľkovovodu Ferdinanda III. Habsburského.²²

Metternich dokonca aj z Florencie pracoval a slúžil impériu, pričom riešil aj udalosti spojené priamo s územím dnešného Slovenska. V dobe jeho príchodu totiž opúšťal Florenciu monsignor Paolo Leardi menovaný za viedenského nuncia a smeroval do Ríma.²³ Metternich sa s Leardim dohodol na tom, že rakúska vláda zaplatí 1055 florénov. Išlo o sumu adresovanú Svätou stolicou gréckokatolíckemu biskupovi Gregorovi Tarkovičovi ako pohľadávku za vydanie buly *Relata Semper* z 22. septembra 1818, ktorou vzniklo Prešovské biskupstvo. Sumu však Tarkovič nemohol zaplatiť a než aby rakúska vláda vstúpila do konfliktu s pápežom Piom VII., v mene Metternicha sa radšej dohodla na zaplatení tejto sumy namiesto Tarkoviča.²⁴

Z Florencie Metternich pokračoval ráno 26. marca do Pisy a Livorna,²⁵ kde v spoločnosti svojej dcéry Márie Leopoldiny a jej manžela, grófa Jozefa Eszterházyho z Galanty, navštívil viacero podnikov a operu. Nasledujúce ráno raňajkoval na lodi admirála Thomasa Freemantla, veliteľa britskej flotily v Stredomorí, a potom popoludní pokračoval v ceste.²⁶ Jeho ďalším cieľom bol Rím. Tu mu bolo poskytnutých dvadsaťpäť izieb v Palazzo

²¹ UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, s. 173.

²² *Pressburger Zeitung*, roč. LVI, č. 26, 2. 4. 1819, s. 364.

²³ *Pressburger Zeitung*, roč. LVI, č. 26, 2. 4. 1819, s. 364.

²⁴ CORANIČ, Jaroslav. Dvesto rokov od kánonického erigovania prešovského gréckokatolíckeho biskupstva (22. september 1818). In *Historia Ecclesiastica*, 2018, roč. 9, s. 110-111.

²⁵ *Pressburger Zeitung*, roč. LVI, č. 28, 9. 4. 1819, s. 387.

²⁶ *Pressburger Zeitung*, roč. LVI., č. 30, 16. 4. 1819, s. 415.

della Consulta, nachádzajúcom sa vedľa Palazza del Quirinale,²⁷ vtedy ešte hlavnej pápežskej rezidencie.

Rakúskemu diplomatovi Friedrichovi von Gentzovi v tom čase napísal list, v ktorom sa zmienil, že „*Rím je veľmi odlišný od obrazu, ktorý som si o tomto mieste urobil. Myslel som si, že Rím bude zničený a pochmúrny. Namiesto toho je to nádherné a veselé. Všetko, čo ukazuje vznešenosť staroveku, sa tu spája s vznešenosťou stredoveku. [...] V dôsledku toho je nemožné predstaviť si nádheru galérií Vatikánu. Spomeňte si na dvadsať galérií, ako je Musée da Louvre, a stále budete d'aleko od pravdy o situácii a zbierkach súčasného Vatikánu. Toto bohatstvo pokladov d'aleko presahuje moju predstavu. Pápežská rezidencia, pápežský dvor, je tým najkrajším, čo svetská moc dokáže vyprodukovať. [...] Táto poznámka platí dokonca aj pre svätého Petra. Podľa môjho názoru je to najkrajší z kostolov pre nádheru a veľkosť.*“²⁸

Z Ríma pokračoval do Neapolu. S Kráľovstvom oboch Sicílií sa spája úsmevná skutočnosť. Po porazení revolúcie v roku 1815 získal Metternich za svoje zásluhy titul a s tým spojenú rentu vojvodu z Macaroni. Keďže mu to ale príliš pripomínalo komediálnu postavičku menom Pulcinellu a cestoviny, požiadal, aby mu titul i rentu zmenili na niečo dôstojnejšie.²⁹ Titul mu bol zmenený na vojvodu z Portelly, podľa prvého mesta, ktoré rakúska armáda v roku 1815 oslobodila. Vo svojich memoároch sa však nezmieňuje o špagetách, ale radšej napísal, že „*vo výbere mena je kompliment a je dobrou spomienkou zvečnenia rodiny.*“³⁰

Z Neapola³¹ nakoniec zamieril späť na sever do Milána. Je možné usúdiť, že Taliansko ako „geografická krajina“ sa mu páčilo. Koniec koncov, takmer poeticky ľutoval každého, „*kto sa nenarodil v Taliansku, ale pod inou, nie tak šťastnou oblohou [...], kde kam oko dovidí, vidí len krásu [...]* a sicílsky mesiac sa vyrovná londýnskemu slnku.“³² Kochal sa Alpami,

²⁷ HERRE, *Metternich*, s. 244-245.

²⁸ METTERNICH, Klemens. *Memoirs of Prince Metternich*. Third Volume. Ed. Richard Metternich. Trans. Alexander Napier. New York : Charles Scribner's Sons, 1881, s. 262.

²⁹ HERRE, *Metternich*, s. 246.

³⁰ METTERNICH, *Memoirs of Prince Metternich III.*, s. 137.

³¹ V liste Gentzovi zo 6. júna 1819 Metternich spomína výbuch sopiek Etna aj Vezuv, z ktorých sa láva rútila smerom na Pompeje (METTERNICH, *Memoirs of Prince Metternich III.*, s. 285).

³² HERRE, *Metternich*, s. 197.

krásnou krajinou, úžasnou architektúrou aj dychberúcou kultúrou, ktorá nemala v Európe konkurenta.

Neapolská revolúcia

V prvom desaťročí 19. storočia ako aj dvadsiatych rokoch bola medzinárodná situácia vcelku napätá. Napoleon bol síce porazený, ale iné krajiny akurát upadali do chaosu. Primárne išlo o krajiny v Južnej Amerike, kde bol využitý chaos, do ktorého Napoleon uvrhol Španielsko, a zbavili sa tak kontroly Madridu a vyhlásili nezávislosť. Tieto revolúcie boli nakoniec prenesené aj do Európy, kde sa rozmohli najprv na Pyrenejskom polostrove a neskôr aj na Apeninskom. Prvým a najvýznamnejším centrom revolúcie v Taliansku sa stalo Kráľovstvo Oboch Sicílií, kde bol v roku 1815 po porážke kráľa Neapola a Sicílie (francúzskeho pôvodu) Joachima Napoleona Murata reštaurovaný kráľ Ferdinand I. zo španielskej vetvy Bourbonovcov. Neskôr sa revolúcia rozšírila aj do Piemontu.³³

Korene tejto revolúcie treba hľadať v slabej ekonomickej situácii, nedávnej neúrode, radikalizujúcej zúfalú spoločnosť³⁴ ako aj v nespokojnosti s novým režimom. Kráľ Ferdinand totiž zaviedol tvrdý režim čistého reakcionizmu s malým pochopením pre udalosti revolučných a napoleonských vojen, či obdobia vlády Murata, čím na jeho dvore vznikli dve nezmieriteľné frakcie: favorizovaná bourbonovská, predstavujúca starú konzervatívnu šľachtu, a potieraná muratovská, predstavujúca skôr vojenskú elitu nesúcu isté odkazy bonapartizmu a revolúcie.³⁵ Mimo dvor fungovala v spoločnosti ešte tretia strana, tzv. carbonari. Skutočnosť, že sa historici nevedia zhodnúť ani len na pôvode ich mena dosť značí o hmlistých znalostiach o celej tejto organizácii či hnutí, ktorá pôsobila na Apeninskom polostrove približne medzi rokmi 1801 až 1831.³⁶ Zmienka o ňom sa však vyskytla aj na našom území. Obyvatelia Bratislavy o nich počuli, azda vôbec prvýkrát, v novinách, kde sa spomína, že básnik podozrivý „z príslušnosti k takzvanej sekte Carbonari je ešte stále vo väzení po tom, ako ho v decembri zatkli, pretože uňho našli 500 uncí,

³³ LINGELBACH, W. E. The Doctrine and Practice of Intervention in Europe. In *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1900, roč. 16, s. 12.

³⁴ UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, s. 197.

³⁵ UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, s. 193.

³⁶ UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, s. 193.

pretože je ťažké pochopiť, ako mohol chudobný básnik získať takú sumu a ešte viac, ako si ju mohol tak dlho nechať.“³⁷ Išlo v podstate o širokú skupinu jednotlivcov propagujúcich a snažiacich sa dosiahnuť zmenu pomerov v Taliansku. Stáli v opozícii Metternichovho systému a formy spoločenského i politického poriadku, ktorý bol zavedený kongresom vo Viedni. Snažili sa o liberálnejší, viac ľudový politický systém stojaci okrem iného aj na nacionalizme. Nikdy však nešlo o veľmi jednotnú organizáciu, pretože v rámci nej sa členovia stratifikovali na základe vlastných politických cieľov. Niektorí boli presvedčení republikáni, iní monarchisti odmietajúci absolutizmus a snažiaci sa zaviesť konštitučné formy vlády, ďalší chceli jednotné Taliansko, ďalší federáciu a podobne. Samotná neapolská revolúcia patrí k ich najväčšiemu úspechu, pretože odvtedy ich význam len postupne upadal.³⁸ Bádenský minister, slobodný pán von Berstett sa v liste vyslancovi Bádenského veľkovojsvodstva zmieňuje v reakcii na zavraždenie Augusta von Kotzebua, známeho ruského agenta v Nemecku, že „kým v Nemecku sú ruskí agenti [...] vraždení, v Taliansku ruskí agenti predsedajú carbonárskym stretnutiam.“³⁹

Samotná revolúcia začala ako vojenská vzbura 127 mužov v Nole v noci zo soboty 1. júla na nedeľu 2. júla 1820 s agitačným heslom „Za Boha, kráľa a konštitúciu.“⁴⁰ Táto agitácia pripomína proklamácie dekabristických vzbúrencov o tridsaťpäť rokov neskôr uprostred Petrohradu.⁴¹ Z mesta Nola sa rýchlo rozšírila do hlavného mesta, kde s minimom odporu predstúpili vzbúrenci pred kráľa a predostri mu podmienky. Tou najhlavnejšou bolo zavedenie ústavy a parlamentu, ktorý mal prebrať faktickú moc v krajine.⁴² Realita na seba nenechala dlho čakať. V čase, keď carbonári so svojou červeno-modro-čiernou vlajkou slávnostne pochodovali Neapolom a prinútili kráľa prisahať na ústavu, dostali sa o tom správy aj do Palerma,

³⁷ *Pressburger Zeitung*, roč. LVI, č. 26, 2. 4. 1819, s. 365-366.

³⁸ *Carbonari*. [online]. [cit. 1. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/topic/Carbonari>>

³⁹ METTERNICH, *Memoirs of Prince Metternich III.*, s. 261.

⁴⁰ UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, s. 204.

⁴¹ MONTEFIORE, Simon Sebag. *Romanovovci 1613 – 1918*. Bratislava : Tatran, 2018, s. 419.

⁴² PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 227.

kde ich obyvateľstvo prijalo s radosťou a dokonca sa začali ozývať staré hlasy žiadajúce osamostatnenie Sicílie.⁴³

V septembri 1820 sa konali parlamentné voľby, ktoré s rozhodujúcou väčšinou vyhrala muratovská frakcia na úkor carbonárov, čo možno pokladať za jasný signál, že napriek skvelému víťazstvu a veľkej sláve neboli ani zďaleka tak mocní a nebezpeční, ako by sa mohlo zdať. Dokázali vyburcovať masy, ale finálne víťazstvo – moc samotnú – im uchmatli ich bývalí spojenci.⁴⁴ Nemožno pochybovať ani o tom, že to bolo znakom rozpadávajúceho sa spolunažívania dvoch frakcií, ktoré už po odstránení spoločného nepriateľa (teda odstavenie bourbonovskej frakcie od skutočnej moci), nemali nič, čo by ich spájalo, a tak bratstvo a spoluprácu začala nahrádzať politická rivalita a nezhody, ktoré revolúciu oslabovali, ba možno dokonca aj definitívne položili. To minimalizovalo aj predstavu ich nebezpečenstva, ktoré sa najprv zdalo veľkým, keďže dokázali zaútočiť rýchlo a efektívne, kým talianske štáty sa v novom systéme preukázali byť neschopnými aktívnej reakcie.

Informácie, ktoré svet dostával z Neapolska, boli kusé a nie príliš priaznivé. Informovali o dezerciách z armády, odchode mladých regrútov domov a aktivite národnej gardy snažiacej sa udržať poriadok v hlavnom meste. Niektorí štátnici utekali pred revolúciou, iní nie. Minister financií de Medici, vzdialený príbuzný už vymretej toskánskej dynastie, ktorý vo veľkej miere zaviedol pred revolúciou nový finančný systém a vylepšenia správy pôdy, neutiekol. Jeho postoj bol však pravdepodobne zhodný s obsahom listu zverejneného v *Saint James's Chronicle*, kde sa píše, že „*revolúcia príliš neprispeje k zvýšeniu blahobytu Neapolčanov. Je veľmi pravdepodobné, že bude dočasnou prekážkou všetkých zlepšení v systéme vlády a administratívy.*“⁴⁵ Autor tohto listu sa ďalej obával aj nárastu zločinnosti v provinciách ako aj zvýšenia už i tak vysokých daní.⁴⁶ Neskôr sa v novinách objavuje správa, ktorú publikovali aj v *The New Times*, o dezercii 330 mužov, ktorí odmietli znášať útrapy a plniť rozkazy, po čom začali byť prenasledovaní kavalériou a na výstrahu bol každý desiaty zastrelený.⁴⁷ *The Hampshire Chronicle* zase uverejnil domnienku, že za

⁴³ UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, s. 206, 209.

⁴⁴ PROCACCI, *Dějiny Itálie*, s. 227-228.

⁴⁵ *Saint James's Chronicle*, č. 9785, 3.-5. 8. 1820, s. 3.

⁴⁶ *Saint James's Chronicle*, č. 9785, 3.-5. 8. 1820, s. 3.

⁴⁷ *The New Times*, č. 6225, 5. 8. 1820, s. 3.

celou revolúciou stoja carbonári, pričom noviny sa zmienili aj o prípade v Janove, kde celé mesto zahltili plagáty, volajúce po slobode a burcujúce ľud k povstaniu. Cez noc však boli políciou starostlivo odstránené. Napriek tomu však vláda ani iné zložky nepodnikli preventívne kroky, aby sa vyvarovali podobným incidentom.⁴⁸

Metternich nakoniec dospel k záveru, že jediným spôsobom, ako potlačiť tento revolučný výplod, bude intervencia rakúskej armády.⁴⁹ Na vyriešenie tohto problému sa v októbri 1820 stretli Metternich, František I., cisár rakúsky, Alexander I., imperátor ruský, Friedrich Wilhelm III., kráľ pruský a zástupcovia Francúzska a Veľkej Británie v Opave na ďalšom (po Viedni a Aachene v poradí už treťom) kongrese. Opava⁵⁰ bola zvolená z praktického dôvodu. Nebolo odtiaľ ďaleko do Berlína a ruský cár v tom čase práve býval vo Varšave, tiež nie veľmi vzdialenej. Okrem toho, išlo o mesto na rakúskej pôde, čo umožňovalo Metternichovi lepšie sa politicky etablovať.⁵¹ Na kongrese bola aspoň čiastočne zachovaná zhoda, a to práve vďaka Metternichovi, ktorý jednotlivých členov kongresu a ich vlády presvedčil, že musia postupovať jednotne a že ani jedna vláda nemá s revolučnou vládou v Neapole jednať samostatne, čím by medzi nimi mohli vzniknúť konflikty a nedorozumenia.⁵²

Výsledkom rokovaní bolo rozhodnutie zasiahnuť v Neapolsku aj na Pyrenejskom polostrove. Detaily mali byť rozhodnuté až na ďalšom kongrese, keďže Opava nachádzajúca sa v Sliezske bola geograficky príliš vzdialená, aby kongres dokázal pohotovo reagovať na udalosti na juhu Apeninského polostrova. Opavský kongres taktiež vydal tzv. *Opavský protokol*. Podľa neho malo byť európskym krajinám postihnutým revolúciami alebo krajinám, ktoré boli po revolúciách vynechané z aliančného systému, ako aj ostatým európskym krajinám, pokiaľ to bolo nutné, umožnené obnoviť ich predrevolučný stav aj vojenskými

⁴⁸ *The Hampshire Chronicle*, roč. XLVII, č. 2413, 7. 8. 1820, s. 3.

⁴⁹ REINERMAN, Alan. Metternich and the Papal Condemnation of the Carbonari, 1821. In *The Catholic Historical Review*, roč. 54, č. 1, s. 57.

⁵⁰ Pôvodne sa počítalo s Viedňou, čo ale cisár František razantne odmietol. UHLÍŘ, Čas kongresů a tajných společností, s. 214.

⁵¹ UHLÍŘ, Čas kongresů a tajných společností, s. 214.

⁵² SCHNEIDER, Karin – KURZ, Stephan (eds.) *Mächtekongresse 1818 – 1822*. Digitale Edition. Viedeň : Rakúska akadémia vied, 2018. Dostupné na internete: <https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/pages/show.html?document=Troppau_Prot_2.xml&directory=editions>

prostriedkami.⁵³ Metternich však, za účelom ulahodenia Britom, formálne odmietol, že by mal v úmysle ustanoviť stály súd, ktorého účelom by bolo dohliadanie nad európskymi záležitosťami.⁵⁴

Nová konštitučná monarchia Oboch Sicílií nedostala príležitosť obhajovať svoje stanovisko na poli medzinárodnej diplomacie, pretože sa našla v stave totálnej izolácie. Metternich totiž odmietol prijať ich dvoch delegátov, členov muratovskej frakcie, čím nedostali ani možnosť zasiahnuť do opavského kongresu, ktorý rozhodol o likvidácii revolučnej vlády.⁵⁵ Predstavitelia Rakúska, Ruska a Pruska navyše pozvali kráľa Ferdinanda I. na ďalší kongres, ktorý sa zorganizoval v Ľubľane, teda podstatne bližšie ku sicílskym udalostiam, v januári 1821. Metternich prišiel na tento kongres 4. januára, cisár František už 6. januára, cár Alexander ho nasledoval o deň neskôr.⁵⁶

Francúzsky kráľ Ľudovít XVIII. v liste neapolskému kráľovi Ferdinandovi napísal, že „s mojimi spojencami, Výsosti, vám poviem, že ich zámerom na tomto stretnutí je zosúladiť záujem a blaho, ktoré si otcovská starostlivosť Vášho Veličenstva musí želať, aby sa jeho ľud tešil, s povinnosťami, ktoré oni sami majú voči svojim štátom a voči svetu.“⁵⁷ Ferdinand nadšene súhlasil a prisľúbil preplaviť sa cez Livorno.⁵⁸ Kongresu sa okrem Rakúska, Ruska a Pruska (kráľ Friedrich Wilhelm sa ho rozhodol nezúčastniť osobne, ale len v zastúpení ministrom zahraničných vecí Bernstorffom⁵⁹) zúčastnili aj zástupcovia Francúzska a Británie ako pozorovatelia, ale taktiež aj predstavitelia ďalších talianskych štátov. Okrem spomínaného Ferdinanda išlo aj o delegácie z Toskánskeho veľkovojsvodstva, Cirkevného štátu, Modeny alebo Piemontu.⁶⁰

⁵³ *Congress of Troppau*. [online]. [cit. 3. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/event/Congress-of-Troppau>>

⁵⁴ LINGELBACH, *The Doctrine and Practice*, s. 12.

⁵⁵ SPÄTH, Jens. *Re-Mapping Centre and Periphery: Asymmetrical Encounters in European and Global Contexts*, Londýn : University College, 2019, s. 124-125.

⁵⁶ *Gazzetta di Firenze*, č. 8, 18. 1. 1821, s. 4.

⁵⁷ SCHNEIDER – KURZ (eds.), *Mächtekongresse*.

⁵⁸ SCHNEIDER – KURZ (eds.), *Mächtekongresse*.

⁵⁹ KISSINGER, Henry A. *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812 – 1822*. Boston : Houghton Mifflin Company – Cambridge: The Riverside Press, 1957, s. 272.

⁶⁰ *Congress of Laibach*. [online]. [cit. 3. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/event/Congress-of-Laibach>>

Pápež prostredníctvom kardinála Spinu „vyjadril svoj názor na zásady, ktoré treba prijať, aby sa v Kráľovstve dvoch Sicílií zriadila vláda, ktorá zaručí pokoj v Taliansku,“⁶¹ no pápež bol napriek tomu opatrný a snažil sa zostať v celej veci neutrálny a zbytočne neprovokovať. Metternich však už od ukončenia Viedenského kongresu dúfal, že môže mier v Európe budovať s podporou pápežstva, kde by Trón (svetská moc) a Oltár (duchovná moc) dokázali spolupracovať. Kým svetská moc by bránila zavedené poriadky, hoc aj vojenskou cestou, duchovenstvo by jej dávalo morálnu legitimitu tieto kroky urobiť. To bolo veľmi dôležité práve v katolíckom Taliansku, kde pápež ako hlava katolíckej cirkvi mohol pod seba zjednotiť malé talianske štáty pre spoločnú vec.⁶² To nakoniec viedlo k tomu, že pápež 13. septembra 1821 vydal bulu *Ecclesiam a Jesu Christo*, v ktorej spomína sektu carbonárov, ich cieľ zničenia a rozvrátenia cirkvi („prichádzajú k vám ako ovce, ale v hĺbke duše sú to len požierajúci vlci).“⁶³ Pápež aktivity carbonárov odsúdil a exkomunikoval všetkých jej členov a ľudí, ktorí s nimi prichádzajú do kontaktu.

Dušan Uhlíř opisuje tieto jednania ako „dobývanie sa do otvorených dverí,“⁶⁴ keďže kráľ Ferdinand nechcel nič viac ako priamy zásah mocností proti revolúcií, ktorá ho obrala o moc a ohrozovala jeho trón. Z Metternichovej iniciatívy bolo teda spečatené rozhodnutie vojensky zasiahnuť v Neapole prostredníctvom rakúskej armády, aby obnovili poriadok vecí a mier tak, ako bol platný v rokoch 1815 až 1819, pričom armáda mala v krajine zostať ďalšie tri roky po skončení reštaurovania pomerov.⁶⁵ Už 14. januára 1821 opustil cár Alexander Lubľanu, aby sa cez Budín a Varšavu vrátil do Petrohradu. Šesť dní nato vyrazil domov aj cisár František.⁶⁶

Metternich teda dosiahol opäť svoje a bol pripravený aktívne brániť svoj systém ohrozovaný už päť rokov po jeho zavedení. A skutočne sa tak dialo, pretože do pol roka od vypuknutia revolúcie už rakúska armáda prekročila

⁶¹ SCHNEIDER – KURZ (eds.), *Mächtekongresse*.

⁶² REINERMAN, *Metternich and the Papal Condemnation*, s. 56-57.

⁶³ *Ecclesiam a Jesu Christo*. Dostupné na internete: <<https://web.archive.org/web/20040307203058/http://membres.lycos.fr/lesbonstextes/pviiecclesiamajesuchristo.htm>>

⁶⁴ UHLÍŘ, *Čas kongresů a tajných společností*, s. 221.

⁶⁵ SCHNEIDER – KURZ (eds.), *Mächtekongresse*.>

⁶⁶ *Gazzetta di Firenze*, č. 62, 24. 5. 1821, s. 1.

rieku Pád a postupovala na juh.⁶⁷ Aj preto sa na konci ľubľanského kongresu mocnosti rozhodli stretnúť znovu, tentokrát vo Florencii. Kongres sa však nikdy nezorganizoval.⁶⁸ Revolúcia bola nakoniec úspešne potlačená a s ňou aj v podstate všetky jej „výdobytky.“ Podobný osud čakal aj vypuknutú revolúciu v Piemonte, o ktorej nás informuje veľmi obsiahly a zapálený článok zverejnený v *Gazzete di Firenze* 24. mája 1821:

*„Ani putá, ktoré po toľké storočia spájali vládnuci rod Savojských s jeho ľuďom, ani výhody osvietenej správy pod múdrom kniežatom [...] ani smutná perspektíva zla, ktorému mala byť vlast' vystavená, neboli schopné obmedziť zvrátené návrhy. Bol vypracovaný plán všeobecného rozvratu. [...] Bol zradený trón a štát, porušované prisahy, vojenská česť nebola rešpektovaná [...]. Zlo sa všade prezentovalo s rovnakým charakterom a všade riadil túto katastrofálnu revolúciu spoločný duch. Keďže tvorcovia týchto prevratov nie sú schopní nájsť hodnoverný dôvod na ich ospravedlnenie, ani národnú podporu na ich udržanie, hľadajú ospravedlnenie vo falošných doktrínach a zakladajú kriminálnejšie sprisahanie na zločineckých spolkoch. Nadvláda zákonov je pre nich jarmom, ktoré treba porušiť. Popierajú city, ktoré vzbudzuje pravá láska k vlasti, a tým, že namiesto známych povinností umiestňujú svojvoľné a nekonečné zámienky univerzálnej zmeny konštitutívnych princípov spoločnosti, pripravujú svetu nekonečné pohromy.“*⁶⁹ Autor článku však neváhal pokračovať ďalej a pripomenúť čitateľom, že žiadna revolúcia nezostáva bez odzvy, najmä pokiaľ sa odohráva za pôsobenia Metternicha: *„Spojeneckí panovníci rozpoznali nebezpečenstvo tohto sprisahania v celom jeho rozsahu, no zároveň odhalili skutočnú slabosť sprisahancov cez závoj zdania a vyhlásení. [...] Uprostred týchto vážnych okolností a v takej chúlостivej pozícii, spojeneckí panovníci po dohode s [...] kráľom Oboch Sicílií a kráľom Sardínie považovali za nevyhnutné prijať dočasné preventívne opatrenia [...] predpísané pre spoločnú bezpečnosť. Spojenecké jednotky, ktorých prítomnosť bola nevyhnutná na obnovenie poriadku, boli rozmiestnené na vhodných miestach s jediným cieľom chrániť slobodný výkon legitímnej autority [...], ktorá pod touto záštitou by mala zmazať stopy po takých veľkých nešťastiach.“*⁷⁰

⁶⁷ KISSINGER, *A World Restored: Metternich*, s. 274.

⁶⁸ SCHNEIDER – KURZ (eds.), *Mächtekongresse*.

⁶⁹ *Gazzetta di Firenze*, č. 62, 24. 5. 1821, s. 1.

⁷⁰ *Gazzetta di Firenze*, č. 62, 24. 5. 1821, s. 1.

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMENŇOV A LITERATÚRY

Dobová tlač

Gazzetta di Firenze, č. 8 (18. 1. 1821), č. 62 (24. 5. 1821).

Pressburger Zeitung, roč. LIV. (č. 5, 49), LVI. (č. 26, 27, 28, 30). 1817, 1819.

Saint James's Chronicle, č. 9785, 3.-5.8.1820.

The Hampshire Chronicle, roč. XLVII. (č. 2413). 1820.

The New Times, č. 6225, 5. 8. 1820.

Pramenné edície

Ecclesiam a Jesu Christo. Dostupné na internete: <<https://web.archive.org/web/20040307203058/http://membres.lycos.fr/lesbonstextes/pviiecclesiamajesuchristo.htm>>

METTERNICH, Klemens. *Memoirs of Prince Metternich*. First Volume. Ed. Richard Metternich. Trans. Alexander Napier. Londýn: Richard Bentley and Son, 1880.

METTERNICH, Klemens. *Memoirs of Prince Metternich*. Second Volume. Ed. Richard Metternich. Trans. Alexander Napier. Londýn: Richard Bentley and Son, 1880.

METTERNICH, Klemens. *Memoirs of Prince Metternich*. Third Volume. Ed. Richard Metternich. Trans. Alexander Napier. New York: Charles Scribner's Sons, 1881.

SCHNEIDER, Karin – KURZ, Stephan (ed.) *Mächtekongresse 1818–1822. Digitale Edition*. Viedeň: Rakúska akadémia vied, 2018. ISBN 978-3-9504783-0-3

Monografie

HERRE, Franz. *Metternich*. Praha: Themis, 1996. 356s. ISBN 80-85821-36-2

KISSINGER, Henry A. *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812-1822*. Boston : Houghton Mifflin Company – Cambridge: The Riverside Press, 1957, 354 s. ISBN 1842120875 / ISBN13: 9781842120873

MONTEFIORE, Simon Sebag. *Romanovovci 1613 – 1918*. Bratislava : Tatran, 2018. 782 s. ISBN 978-80-222-0887-1

PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 496 s. ISBN 9788071067214

SPÄTH, Jens. *Re-Mapping Centre and Periphery: Asymmetrical Encounters in European and Global Contexts*. Londýn : University College, 2019. 208 s. ISBN 9781787350991

UHLÍŘ, Dušan. *Čas kongresů a tajných společností*. Praha : Nakladatelství Epocha, 2017. 440 s. ISBN 978-80-7557-087-1

Štúdie

CORANIČ, Jaroslav. *Dvesto rokov od kánonického erigovania prešovského gréckokatolíckého biskupstva (22. september 1818)*. In *Historia Ecclesiastica*, 2018, roč. 9, s. 94-114. ISSN 1338-4341

GROßMANN, Karl. *Plan eines italischen Bundes*. In *Historische Blätter*, 1931, č. 4, s. 37-76. ISSN –

LINGELBACH, W. E. *The Doctrine and Practice of Intervention in Europe*. In *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1900, roč. 16, s. 1-32. ISSN 00027162

REINERMAN, Alan. *Metternich and the Papal Condemnation of the „Carbonari,” 1821*. In *The Catholic Historical Review*, 1968, roč. 54, č. 1, s. 55-69. ISSN 0008-8080

Závěrečné práce

MAJER, Eduard. *Knieža Klemens von Metternich: Život a dielo* (bakalárska práca). Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022, 66 s.

Internetové zdroje

Carbonari. [online]. Upravené 1. 12. 2023. [cit. 1. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/topic/Carbonari>>

Congress of Troppau. [online]. Upravené 3. 12. 2023. [cit. 3. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/event/Congress-of-Troppau>>

Congress of Laibach. [online]. Upravené 3. 12. 2023. [cit. 3. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/event/Congress-of-Laibach>>

KAISER, Gloria. *Leopoldine: An enquiry from Rio de Janeiro* [online]. [cit. 9. 12. 2023].

Dostupné na internete: <<https://www.habsburger.net/en/chapter/enquiry-rio-de-janeiro>>

SCHREYVOGL, Friedrich a kol. *Joseph II.* [online]. Upravené 1. 12. 2023. [cit. 1. 12. 2023]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Joseph-II>>

HUMENČANIA V PRVEJ SVETOVEJ VOJNE

Jozef Turik

Inhabitants of humenné in first world war

Abstract: *The First World War, fought between 1914 and 1918, was a widespread conflict that affected our society in a very severe way. Despite the fact that the war immediately affected only a part of north-eastern Slovakia, the conflict greatly depleted the hinterland from an economic point of view. Under the pressure of requisitions of carts, horses, cattle and other resources, people's living conditions deteriorated rapidly. The worst consequence, however, was the exodus of thousands of mobilized men, which affected almost every family. More than 400,000 men were mobilised from what is now Slovakia. Some 67 000 never returned from the battlefields of the World War. Thousands of others brought physical or mental consequences from the war. For the population at the time, these were terrible losses. Even the smallest villages in Slovakia lost at least a few men. Some villages and towns erected memorials to their fallen citizens, on which the names of the fallen were published. Most of the men, however, fell into rapid oblivion. This study briefly summarizes the names of the fallen, wounded and missing soldiers from the town of Humenne.*

Key words: *First World War, Humenné, the legionnaires, Austria – Hungary, verlustlist*

Hľadať informácie o mužoch, ktorí sa zúčastnili bojov v prvej svetovej vojne, je komplexný proces, pri ktorom je potrebné dôkladne sa orientovať v danej problematike. Pri skupinovom výskume stojí na začiatku hľadanie dobového názvu obce v príslušných záznamoch. V období prvej svetovej vojny nieslo mesto Humenné názov *Homonna* a obec Kudlovce, ktorá sa postupne stala súčasťou mesta, niesla názov *Kuruczfalva*. Preto sme pri vyhľadávaní využívali najmä tieto názvy. Získané informácie, ktoré sme nadobudli týmto postupom, sme využili pre zostavenie zoznamu padlých, zajatých a zranených vojakov z mesta Humenné.

Základné dokumenty

Základné archívne dokumenty predstavujú kľúčový kameň pri vykonávaní historického výskumu. Tieto dokumenty obsahujú dôležité informácie pre pochopenie minulosti a historických udalostí a bez týchto dokumentov je ťažké, ba až nemožné, vykonávať historický výskum.

Dôležitými dokumentmi sú tzv. kmeňové listy vojakov, ktoré slúžia na evidovanie základných údajov každého vojaka v ozbrojených silách každého štátu ako v súčasnosti, tak aj v minulosti v rakúsko-uhorskej armáde. Medzi údaje, ktoré armáda zapisovala, patria napr. osobné údaje ako meno, priezvisko, dátum a miesto narodenia atď. Medzi ďalšie údaje patrí aj vojenská história vojaka, dátum a miesto nástupu do vojenskej služby, v akej jednotke slúžil a aj jeho hodnosti a povýšenia, utrpené zranenia počas služby a pod. Takéto kmeňové listy sú najbohatším zdrojom informácií o vojakoch prvej svetovej vojny a vďaka nim by bolo možné nastolenú problematiku komplexne spracovať. Žiaľ, kvôli neprímeranému rozhodnutiu počas minulého režimu bolo mnoho takýchto listov vojakov rakúsko-uhorskej armády skartovaných.

Na získavanie dôležitých informácií o vojakoch rakúsko-uhorskej armády je možné využiť aj matriky jednotlivých vojenských jednotiek. Matričné záznamy obsahujú viacero údajov: názov jednotky, dátum a miesto úmrtia, meno a priezvisko, miesto narodenia, vierovyznanie, vek, pohlavie, stav, povolanie, dátum a miesto pochovania, meno pochovávaného kňaza, mená svedkov smrti obete. Tieto matriky sú uložené v rôznych vojenských archívoch a niektoré z nich už boli aj digitalizované, čo nám umožňuje pohodlnejší a rýchlejší prístup k dátam.

Ďalším druhom prameňov sú *verlustliste*, čo boli pravidelné zoznamy strát, ktoré sa viedli počas celej vojny a boli aj pravidelne publikované. Tlačené zoznamy strát postupne menili svoju štruktúru z dôvodu úspornosti, zavádzali skratky a menili formát tlače od dvojstranných tabuliek po jednostranné a stĺpce. Medzi dátumami 12. 8. 1914 – 14. 2. 1919 vyšlo celkovo 709 čísel s 39 144 stranami. Našťastie, tieto záznamy boli zdigitalizované a prešli OCR úpravou, takže je v nich možné zrýchlené vyhľadávanie na základe kľúčových slov.¹

Jedným z významných prameňov s informáciami o padlých vojakoch je úmrtný lístok. Na rozdiel od kmeňových listov sa tieto záznamy vo väčšine prípadov zachovali a sú dnes dostupné aj v digitálnej podobe.² Archívy týmto spôsobom reagujú na požiadavky verejnosti, ktorá hľadá

¹ *Verlustliste*. Zoznamy strát zdigitalizované a sprístupnené The digital State Library of Upper Austria [online]. [cit.10.4.2024]. Dostupné na: <https://digi.landesbibliothek.at/viewer/toc/AC08513816/1/-/>

² *Kartotéka padlých v 1. svetové válce*. Kartotéka zdigitalizovaná a sprístupnená VÚA Praha [online]. [cit. 10.4.2024]. Dostupné na: <https://www.vuapraha.cz/kartoteky>

informácie o svojich padlých predkoch. Úmrtný lístok obsahuje dôležité údaje ako sú meno a priezvisko, hodnosť a názov jednotky, rok narodenia, informácie o mieste narodenia, bydlisko, dátum a miesto úmrtia, dátum a miesto pochovania, číslo hrobu. Z digitalizovaných úmrtných lístkov z českého Vojenského ústredného archívu sme manuálne vybrali všetky úmrtné lístky obsahujúce záznamy o úmrtiach obyvateľov mesta Humenné.³

Vojenská služba

Muži z mesta Humenné a dedinky Kudlovce slúžili v rôznych jednotkách Rakúsko-uhorskej armády, ale väčšina z nich slúžila v jednotkách, ktoré dopĺňali svoje stavy z oblasti bývalej Zemplínskej župy. Mesto Humenné spadalo do doplnovacieho obvodu Užhorod, ktorý dodával mužov do Pešieho pluku č. 66 z Užhorodu (IR 66). S určitosťou môžeme povedať, že väčšina mužov narukovala k tomuto pluku. Časť mužov však určite narukovala aj k Honvédskeму pešiemu pluku č. 9 z Košíc (HIR 9), keďže sa prekrýval s doplnovacím obvodom Užhorod. Situácia na fronte donútila velenie Rakúsko-uhorskej armády postupne aj k nasadeniu domobraneckých plukov. Mali rovnaké čísla ako vlastibranecké, a tak je možné, že nami sledovaní vojaci boli zaradení aj do Domobraneckého pešieho pluku č. 9 (LstrIR 9) z Košíc. Niektorí muži vykonávali svoju službu v Prápore poľných strelcov č. 15, č. 28 z Aradu a č. 32 z Prešova (FJB 15, 28, 32) alebo v Hraničnom prápore poľných strelcov č. 3 (GRZJB 3). Slúžili aj v delostreleckých jednotkách, konkrétne v Pluku poľného delostrelectva č. 18 a č. 6 (FKR 18 a FKR 6) a v Pluku poľných húfníc č. 15 (FHR 15). Po jednom slúžili aj v Honvédskom delostreleckom pluku č. 2 (LFKR 2) a v Honvédskom delostreleckom pešom pluku č. 3 (LFKD 3). Zaujímavosťou je, že okrem dvoch legionárov nik zo zistených vojakov neslúžil v jazdectve, čiže v husárskych jednotkách.⁴

Po spracovaní informácií a ukončení výskumu sme zistili, že väčšina mužov slúžila v peších jednotkách. Najväčšia skupina v počte 96 mužov

³ TURIK, Radoslav. Michalovčania v prvej svetovej vojne. In *Slovensko a prvá svetová vojna I*. Humenné: KVH Beskydy, 2018. s. 10.

⁴ TURIK, Jozef. *Humenčania v prvej svetovej vojne*. Diplomová práca. [online]. Trnava: Trnavská Univerzita. s. 17 [cit. 26.5.2024]. Dostupné na: <https://opac.crzp.sk/?fn=docview2ChildI493A&record=F3B65402F5078FA719260B883BAD&seo=CRZP-Prehliadanie-pr%C3%A1c>

slúžila v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. Muži z Humenného a Kudloviec však slúžili aj vo vzdialenejších peších jednotkách. Po dvaja slúžili v Pešom pluku č. 39 (IR 39) z Debrecínu a minimálne po jednom slúžili v IR 18 z Hradce Králove, IR 29 z Nagybecskerek⁵, IR 34 z Košíc, IR 38 z Kecskemét, IR 40 z Rzeszów, IR 46 zo Szegedu, IR 55 z Brzeżany⁶, IR 11 z Pisku, IR 60 z Jágru, IR 68 zo Szolnoku a IR 78 z Essegu.⁷ Po jednom mužovi slúžili aj v Prápore poľných strelcov č. 15 (FJB 15), FJB 28 z mesta Arad a FJB 32 z Prešova a v Hraničnom prápore poľných strelcov č. 3 (GRZJB 3). Po jednom mužovi taktiež slúžili aj v delostreleckých jednotkách, čiže v Honvédskom delostreleckom pešom pluku č. 2 a č. 3 (LFKR 2 a LFKD 3), v Pluku poľného delostrelectva č. 6 a č. 18 (FKR 6 a 18) a aj v Pluku poľných húfnic č. 15 (FHR 15) a v Pluku pevnostného delostrelectva (FsAR 3). Z vlastibranecských plukov dominuje samozrejme Honvédsky peší pluk č. 9 (HIR 9) z Košíc, v ktorom slúžilo 39 mužov. Traja muži slúžili v HIR 11 z Mukačeva a dvaja v HIR 20 z Nagykanisza a minimálne po jednom mužovi slúžilo v HIR 1 z Budapešti, HIR 3 z Debrecínu, HIR 18 zo Šoprone a HIR 19 z Pécsu. Traja muži bojovali vo Vlastibranecskom pešom pluku č. 3, č. 6 a č. 9. (LstIR 3, 6 a 9). Niekoľko mužov slúžilo aj v iných plukoch. Medzi takéto príklady patrí Divízna pekáreň č. 43, 21. sanitný oddiel, Pochodový pluk č. 3 alebo mohli patriť aj do tylových jednotiek. Dvaja muži slúžili v Husárskom pluku č. 9 a č. 10 (HR 9 a 10). Zaradenie v rámci armády nepoznáme pri 11 mužoch.

Demografia Humenného v roku 1910 a približný odhad strát

Mesto Humenné a obec Kudlovce sa v rámci administratívno-správneho členenia Rakúsko – Uhorskej monarchie nachádzali v Zemplínskej župe. Prvým problémom pri zostavovaní zoznamu padlých vojakov je stanovenie počtu mužov, ktorých hľadáme. Zemplínsky podžupan Gyula Dókus zhodnotil počet povolaných do vojny z územia Zemplínskej župy do augusta 1915 na 60 tisíc mužov z celkového počtu obyvateľstva 350 000.⁸ Nedisponujeme údajmi s počtami povolaných mužov z jednotlivých miest a obcí, to znamená, že musíme využívať dostupné štatistiky. Z nich sa

⁵ V súčasnosti mesto Zrenjanin v Srbsku.

⁶ V súčasnosti mesto Berežany na Ukrajine.

⁷ V súčasnosti mesto Osijek v Chorvátsku.

⁸ TURIK, *Michalovčania v prvej svetovej vojne*, s. 8-9.

pokúsime určiť približné číslo. Pre nás najideálnejšie štatistiky, ktoré môžeme použiť, pochádzajú z roku 1910. Vtedy žilo v meste Humenné 4508 obyvateľov a v dedinke Kudlovce 691 obyvateľov. Vo veku 20 až 50 rokov to bolo spolu približne 2239 obyvateľov, z toho mužov 47,3%, čiže 1059. Z nich mohlo narukovať približne 70% čiže 741 mužov.⁹ Podľa celkových štatistík padlo 17,5% (130 mužov) narukovaných a 32,5% (240 mužov) bolo zranených alebo prekonal chorobu.¹⁰ Sú to samozrejme len hrubé výpočty, ktoré rozhodne nemôžu byť považované za presné čísla, slúžia však ako odrazový mostík pre začiatok výskumu. Pre potreby tejto štúdie sme boli nútení spísať informácie iba o padlých vojakoch. Informácie o legionároch a o zajatých a ranených budú dostupné v závere príspevku vo forme tabuľky.

Padlí vojaci

Po preskúmaní všetkých dostupných dokumentov sme objavili informácie o 55 obyvateľoch mesta Humenné, ktorí padli v prvej svetovej vojne. Miesto narodenia uvádzame v prípade, ak išlo o Kudlovce, ostatní sa narodili v Humennom.

Balog, József

Narodil sa v roku 1895. Slúžil v hodnosti desiatnika v Pešom pluku č. 34 (IR 34) z Košíc. V rámci pluku bol zaradený v 14.rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 6. 8. 1916 vo veku 21 rokov. Zomrel niekde na bojisku severne od Jasionówa v okrese Brody v Haliči. Bol pochovaný na vojnovom cintoríne Jaseniv v okrese Zoločiv na Ukrajine. Ďalšie informácie sú neznáme.¹¹

Benyo, János

Narodil sa v roku 1885. Slúžil ako vojak v Domobraneckom pluku č. 3 (LstIR 3) z Debrecína. V rámci pluku bol zaradený v 3.rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 28. 7. 1916 vo veku 31 rokov. Zomrel

⁹ *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. Évi Népszámlálása. Első Rész. A népesség Főbb Adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest : A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1912, s. 264.

¹⁰ TURIK, *Michalovčania v prvej svetovej vojne*, s. 9

¹¹ Balog, József, *Hadtörténeti intézet és múzeum*. [online]. [30.11.2023] URL: <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/search>

niekde na bojisku južne od obce Zarzecze, v oblasti Volýne, v Ruskom Poľsku. Bol pochovaný na provizórnom cintoríne pri výšine 166.¹² Ďalšie informácie sú neznáme.

Borovics, Josef

Narodil sa v roku 1880. Slúžil v hodnosti vojaka v Pluku poľných húfnic č. 15 (FHR 15). Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby v boji 4. 6. 1916 vo veku 36 rokov. Miesto úmrtia a ďalšie informácie záznam neobsahuje.¹³ Dátum jeho úmrtia je aj počiatkom Brusilovovej ofenzívy, kedy sa začali boje na celom východnom fronte.¹⁴

Breszler, Stefan

Narodil sa v roku 1891. Bol ženatý a rímsko-katolíckeho vierovyznania. Slúžil v hodnosti vojaka v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 6.rote. Zahynul počas vojenskej služby. Zomrel 14. 12. 1915 vo veku 24 rokov v záložnej nemocnici Zavidowic v meste Kranj. Príčinou smrti bolo strelné zranenie. Bol pochovaný 16. 12. 1915 na vojnovom cintoríne Rupa, v okrese Kranj, v dnešnom Slovinsku.¹⁵

Bubán Goroly, Michael

Narodil sa v roku 1881. Bol ženatý, pracoval ako robotník a bol rímsko-katolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 11.rote. Zahynul počas vojenskej služby 15. 3. 1916 vo veku 35 rokov v Poľnej Nemocnici 3/15 pri obci Podmelec, v okrese Tolmein, v Prímorí (Slovinsko), kde bol aj pochovaný 18. 3. 1916 na vojnovom cintoríne.¹⁶

¹² Benyo, János, Hadtörténeti intézet és múzeum.[online]. [30.11.2023] URL: <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/search>

¹³ Verlustliste Nr.467, Volume: 1916, Issue: 21.9.1916, Page: 9, ISSN: 2076-0426

¹⁴ ŠVANKMAJER, M. a kol. *Dějiny Ruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 533 – 535.

¹⁵ Verlustliste, Volume:1918, Issue: 19.11.1918., Page: 705, ISSN: 2076 – 0426, Breszler, Stefan, Kartotéka padlých v 1. světové válce. [online]. [30.11.2023]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

¹⁶ Buban Goroly, Michal Kartotéka padlých v 1. světové válce. [online]. [cit. 2019-01-5]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>. Verlustliste Nr.566, Volume: 1917, Issue: 4.5.1917, Page: 10, ISSN: 2076-0426

Csepa, Johann

Narodil sa v roku 1890 v obci Kudlovce. Bol ženatý a rímsko-katolíckeho vierovyznania. Slúžil v hodnosti vojaka v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 6. rote. Zahynul počas vojenskej služby 24. 08. 1915 vo veku 25 rokov v Divíznom sanitnom ústave č. 17 v obci Segeti, v okrese Sezana, v Prímorí. Príčinou smrti bol priestrel brucha. Bol pochovaný na vojnovom cintoríne v Segeti v okrese Miren – Kostanjevica v Slovinsku.¹⁷

Čabák, Ján

Narodil sa v roku 1869 v obci Kudlovce. Bol ženatý a rímsko-katolíckeho vierovyznania. Jeho hodnosť a zaradenie v armáde nie sú v zdroji uvedené. Zahynul počas vojenskej služby 10. 4. 1914 vo veku 45 rokov v Epidemickej nemocnici v Prešove. Príčinou smrti bola pravdepodobne choroba. Bol pochovaný 10. 5. 1914 na Epidemickom cintoríne v Prešove.¹⁸

Denyan, János¹⁹

Narodil sa v roku 1895. Slúžil v hodnosti desiatnika v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. V rámci pluku bol zaradený v 4. rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji niekedy medzi 1. – 5. 5. 1915 vo veku 20 rokov. V tomto období bol HIR 9 súčasťou 39. honvédskej pešej divízie (39 HID), ktorá bojovala v priestore poľského mesta Gorlice. Ďalšie informácie záznam neobsahuje.²⁰

Gellák, István

Narodil sa v roku 1877. Slúžil ako vojak Domobraneckého pluku č. 6 (LstIR 6) z mesta Subotica, v dnešnom Srbsku. V rámci pluku bol zaradený do 109. telegrafného oddielu. Zahynul počas vojenskej služby v boji 30. 7. 1916 vo veku 39 rokov, niekde pri obci Lubarka, v okrese Kowel v Ruskom Poľsku. Bol pochovaný pri dedine Lubarka, ktorá už v súčasnosti neexistuje.²¹

¹⁷ Csepa, Johann, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [30.11.2023]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

¹⁸ Čabák, Ján, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [30.11.2023]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

¹⁹ S vysokou pravdepodobnosťou ide o skomoleninu priezviska Demjan.

²⁰ Verlustliste Nr.216, Volume: 1915, Issue: 21.7.1915, Page: 12, ISSN: 2076-0426

²¹ Gellák, István, Hadtörteneti intézet és múzeum. [online]. [30.11.2023] URL:

Gerecz, Ján

Narodil sa v roku 1887. Slúžil v hodnosti kapitána v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. V rámci pluku bol zaradený v 3.rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 23. 8. 1915 vo veku 28 rokov. Zomrel niekde na bojisku pri obci Dobrynka v okrese Piszczac v Ruskom Poľsku. Ako príčina smrti je uvedené zranenie granátom. Bol pochovaný toho istého dňa na vojnovom cintoríne Poloski, v okrese Biala Podlaska, v Poľsku.²²

Gulyka (Gyulka), Július²³

Narodil sa v roku 1895. Bol slobodný, rímsko-katolíckeho vierovyznania. Slúžil v hodnosti vojaka v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 5.rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 14. 12. 1916 vo veku 21 rokov. Zomrel niekde na bojisku pri kóte Krn, v okrese Tolmein, v Prímorí. Pochovaný bol až 6. 2. 1917 na vojnovom cintoríne Zlatorog, v okrese Tolmin, v Slovinsku.²⁴

Harvan, Michael

Narodil sa v obci Kudlovce. Slúžil v hodnosti čatára v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku slúžil v 12.rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 22. 6. 1915. Miesto smrti a pochovania nie sú známe. Ďalšie informácie záznam neobsahuje.²⁵

Hlotrinyec, János²⁶

Narodil sa v roku 1884. Slúžil v hodnosti čatára v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. V rámci pluku slúžil v 6.rote. Zahynul počas vojenskej služby niekedy medzi 3. až 23. 5. 1915 vo veku 31 rokov. Miesto úmrtia a pochovania sú neznáme. Presnejšie sa miesto smrti nevie určiť. Ďalšie informácie záznam neobsahuje.²⁷

<https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/search>

²² Gerecz, Ján, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [5.1.2024]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

²³ Pravdepodobne je to skomolenina priezviska Gul'ko, ktoré sa na Zemplíne vo veľkom množstve vyskytuje do dnes.

²⁴ Gulyka, Július, , Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [5.1.2024]. URL: <https://www.vuapraha.cz>,

²⁵ Verlustliste, Nr.238 Volume:1915, Issue: 15. 8. 1915., Page:238, ISSN:2076-0426

²⁶ Pravdepodobne je to skomolenina priezviska Hlohinec, ktoré sa na Zemplíne vo veľkom množstve vyskytuje do dnes.

²⁷ Verlustliste Nr.216, Volume: 1915, Issue: 21.7.1915, Page: 20, ISSN: 2076-0426

Horváth, Gyula

Narodil sa v roku 1875. Slúžil v hodnosti slobodníka v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby 9. 11. 1914 vo veku 39 rokov v Zemských jazdeckých kasárňach v Olomouci na Morave. Pochovaný bol nasledujúci deň na vojnovom cintoríne v Olomouci. Ďalšie informácie nie sú známe.²⁸

Jackovič, Alexander

Narodil sa v roku 1893. Slúžil ako vojak v Pluku poľných húfnic č. 15 (FHR 15). Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby 24. 10. 1918 vo veku 25 rokov v záložnej nemocnici v meste Lugoš, v župe Krassó-Szorény, v Uhorsku. Pochovaný bol 25. 10. 1918 na vojnovom cintoríne Lugoš, v župe Caras Severín, v dnešnom Rumunsku.²⁹

Jaczkovics, Ladislav

Narodil sa v roku 1895. Bol slobodný, pracoval ako úradník a bol gréckokatolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby 18. 8. 1919 vo veku 24 rokov vo vojenskej nemocnici v Palerme, na Sicílii, v Taliansku. Keďže zomrel v Palerme, znamená to, že pred smrťou musel padnúť do talianskeho zajatia. Bol pochovaný nasledujúci deň 19. 8. 1919 na vojnovom cintoríne v Palerme.³⁰

Jakab, Jozef Július

Narodil sa v roku 1893. Bol ženatý, pracoval ako kováč a bol rímskokatolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 3. záložnej rote. Zahynul počas vojenskej služby 11. 7. 1917 vo veku 24 rokov v Posádkovej nemocnici č. 18 v Komárne, v Uhorsku. Príčinou smrti bola tuberkulóza. Pochovaný bol 14. 7. 1917 na vojnovom cintoríne v Komárne na Slovensku.³¹

²⁸ Horvath, Gijnla, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [5.1.2024]. URL: <https://www.vuapraha.cz>,

²⁹ Jackovič, Alexander, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [5.1.2024]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

³⁰ Jaczkovics, Ladislav, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [5.1.2024]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

³¹ Jakab, Jozef Július, Hadtörténeti intézet és múzeum. [online] [5.1.2024] URL: <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/search>

Jencsik, Andrej

Narodil sa v roku 1893. Slúžil ako vojak v Pluku poľného delostrelectva č. 6 (FKR 6) z Wiener Neustadt. V rámci pluku bol zaradený v 3. záložnej rote. Zahynul počas vojenskej služby 14. 6. 1916 vo veku 23 rokov v Posádkovej nemocnici v Košiciach v Uhorsku. Bol rodinou prevezený do Humenného, kde bol v ten istý deň pochovaný.³²

Karabin, Pavel

Narodil sa v roku 1895. Slúžil ako vojak v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. V rámci pluku bol zaradený v 3. záložnej rote. Zahynul počas vojenskej služby 15. 3. 1916 vo veku 21 rokov na bojisku pri obci Sapova v okrese Podhajce, v Halíči. Podľa záznamu v matrike bol poľným súdom odsúdený na smrť a popravený zastrelením. Dôvod poľného súdu nebol v matrike uvedený.³³ Pochovaný bol toho istého dňa na bojisku pri obci Sapova, v Ternopilskom okrese, na Ukrajine.³⁴

Kárász, János

Jeho hodnosť a zaradenie v armáde sú neznáme. Zahynul počas vojenskej služby 15. 8. 1915 v honvédskej nemocnici v Budapešti v Uhorsku. Ďalšie informácie záznam neobsahuje.³⁵

Katkocsin, Johann³⁶

Narodil sa v roku 1881. Slúžil ako vojak v Hraničnom prápore poľných strelcov č. 3 (GRZJB 3).³⁷ V rámci pluku bol zaradený v 3. rote. Zahynul počas vojenskej služby niekedy pred 5. 10. 1917. Ďalšie informácie nie sú známe.³⁸

³² Jencsik, Andrej, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [5.1.2024]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

³³ VHA Bratislava, f. Vojenské matriky, matrika R009, str. 175

³⁴ Karabin, Pavel, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [5.1.2024]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

³⁵ Kárász, János, Hadtörténeti intézet és múzeum.[online]. [5.1.2024] URL: <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/search>

³⁶ Pravdepodobne je to skomolenina priezviska Katkovčín, ktoré sa na Zemplíne vo veľkom množstve vyskytuje do dnes.

³⁷ Hraničné prápory poľných strelcov boli jednotky vytvorené v priebehu vojny a nasadené na Balkáne, o nasadení týchto jednotiek máme veľmi málo informácií.

³⁸ Verlustliste Nr.613, Volume: 1917, Issue: 5.10.1917, Page: 23, ISSN: 2076-0426

Kenderes, Mihály

Rok narodenia je neznámy. Slúžil v tylových jednotkách podriadených štábu IV. zboru, pravdepodobne v pozícii pekára. Zahynul počas vojenskej služby 2. 3. 1915 v Poľnej nemocnici 4/4 pri meste Piotrków, v Lódžskom okrese, v Ruskom Poľsku. Pochovaný bol na vojnovom cintoríne Piotrków Trybunalski, v rovnomennom okrese v Poľsku.³⁹

Koscs, Josef

Narodil sa v roku 1892. Slúžil ako vojak v Pluku poľného delostrelectva č. 18 (FKR 18) z Prešova. V rámci pluku bol zaradený v 4. batérii. Zahynul počas vojenskej služby 11. 2. 1915 vo veku 23 rokov v Mobilnej záložnej nemocnici 3/2 v Stráze Wyzne, v okrese Grybów, v Haliči. Pochovaný bol 13. 2. 1915 na vojnovom cintoríne Stráže Wysne v okrese Novi Sanecz, v Poľsku.⁴⁰

Kovalko, Michal

Narodil sa v roku 1893. Bol grécko-katolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 2. rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 21. 9. 1916 vo veku 23 rokov niekde na bojisku pri obci Posiecz, v okrese Bohorodžany⁴¹ v Haliči. Príčinou smrti bol priestrel pľúc. Pochovaný bol v ten istý deň niekde na bojisku pri obci Posič, v Ivano-Frankivskom okrese, na Ukrajine.⁴²

Krepsz, József

Narodil sa v roku 1891. Slúžil v hodnosti práporčíka v Pešom pluku č. 68 (IR 68) zo Szolnoku. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby 13. 1. 1915 vo veku 24 rokov niekde v záložnej nemocnici v Újvidék, v Uhorsku.⁴³ Po smrti bol prevezený do Budapešti, kde bol následne pochovaný. Ďalšie informácie nie sú známe.⁴⁴

³⁹ Kenderes, Mihály, Hadtörténeti intézet és múzeum. [online]. [5.1.2024] URL: <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/search>

⁴⁰ Koscs, Josef, Kartotéka padlých v 1. světové válce. [online]. [6.1.2024]. URL: <https://www.vuapraha.cz>

⁴¹ V zázname z matriky je uvedený okres Stanislaw.

⁴² Kovalko, Michal, Kartotéka padlých v 1. světové válce. [online]. [6.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁴³ V súčasnosti je to mesto Nový Sad v Srbsku.

⁴⁴ Krepsz, József, Hadtörténeti intézet és múzeum. [online]. [6.1.2024] URL:

Lesnianski, Alexander

Narodil sa v roku 1874. Slúžil ako vojak v Streleckom pluku č. 18 (SchR. 18) z mesta Przemysl.⁴⁵ V rámci pluku bol zaradený v 3. rote. Zahynul počas vojenskej služby niekedy medzi 1. 10. 1916 až 7. 6. 1917 vo veku 42/43 rokov na neznámom mieste. Ďalšie informácie nie sú známe.⁴⁶

Lipihota (Sipihota), Johann

Narodil sa v roku 1891. Bol grécko-katolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 2. rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 26. 7. 1915 vo veku 24 rokov niekde na bojisku pri obci Dunióv, v okrese Kamionka Strumilowa, v Haliči (dnes na Ukrajine). Pochovaný bol v ten istý deň niekde na bojisku.⁴⁷

Lohinyecz, Ján⁴⁸

Narodil sa v roku 1893. Slúžil ako vojak v hodnosti pešiaka v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby v boji 3. 5. 1915 vo veku 22 rokov niekde na bojisku pri obci Wola Lużańska, v okrese Gorlice, v Haliči (dnes v Poľsku), kde bol ešte v ten istý deň aj pochovaný.⁴⁹

Luczá/Luczó, Michael Johann

Narodil sa v roku 1889. Bol ženatý, pracoval ako roľník a bol rímsko-katolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 2. rote. Zahynul počas vojenskej

<https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/search>

⁴⁵ Nebolo bežné, aby vojak narodený v Uhorsku slúžil v pluku rakúskej vlastibrany. Strelecké pluky vznikli premenovaním peších plukov Landwehru, teda rakúskej vlastibrany. Tento vojak sa pravdepodobne iba narodil a presťahoval sa s rodinou do Haliče. To by vysvetľovalo, prečo slúžil v tomto pluku.

⁴⁶ Verlustliste Nr.608, Volume: 1917, Issue: 24.8.1917, Page: 22, ISSN: 2076-0426

⁴⁷ Lipihota, Johann Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [6.1.2024] URL<http://vuapraha.cz/node/69>

⁴⁸ Pravdepodobne je to skomolenina priezviska Hlohinec, ktoré sa na Zemplíne vo veľkom množstve vyskytuje do dnes.

⁴⁹ Lohyniecz, Ján Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [6.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

služby 18. 8. 1917 vo veku 28 rokov vo Vojnovom ústave pre invalidov v Banskej Bystrici, v Uhorsku. Príčinou smrti bola tuberkulóza.⁵⁰ Bol pochovaný o dva dni neskôr 20. 8. 1917 na vojnovom cintoríne v Banskej Bystrici.⁵¹

Mašlej, Ján

Narodil sa v roku 1894. Slúžil ako vojak v Honvédskom pešom pluku č. 19 (HIR 19) z Pécsu. V rámci pluku slúžil v 3. záložnej rote. Zahynul počas vojenskej služby 28. 5. 1918 vo veku 24 rokov vo Vojenskej nemocnici v Pécsi, v Uhorsku. Bol pochovaný o deň neskôr na tamojšom vojnovom cintoríne.⁵²

Merjavi, Istvan

Narodil sa v roku 1872. Slúžil ako vojak v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby niekedy medzi 20. - 29. 5. 1918 vo veku 46 rokov niekde v záložnej nemocnici v Miškolci v Uhorsku. Pochovaný bol taktiež niekde v meste Miškolc (dnes v Maďarsku). Ďalšie informácie nie sú známe.⁵³

Molnár, Stefan

Narodil sa v roku 1885. Bol rímsko-katolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 6. záložnej rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 29. 4. 1915 vo veku 30 rokov niekde na bojisku pri obci Chocimierz, v okrese Tlumacz, v Haliči (Khotymyr na Ukrajine). Bol pochovaný v ten istý deň na tamojšom vojnovom cintoríne.⁵⁴

⁵⁰ VUA Praha, f. Vojenské matriky, 983, s. 100

⁵¹ Lucza, Michael Johann, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [6.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>

⁵² Mašlej, Ján, Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [6.1.2024] URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁵³ Verlostliste Nr.699, Volume: 1918, Issue: 19.10.1918, Page: 34, ISSN: 2076-0426 Verlostliste Nr.691, Volume: 1918, Issue: 19.10.1918, Page: 37, ISSN: 2076-0426

⁵⁴ Molnár, Stefan Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [6.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

Nagy, Sándor

Narodil sa v roku 1884. Slúžil v hodnosti čatára v 21. sanitnom oddiele. Zahynul počas vojenskej služby 2. 5. 1915 vo veku 31 rokov v nemocnici Červeného kríža v Budapešti, v Uhorsku, kde bol aj pochovaný. Ďalšie informácie nie sú známe.⁵⁵

Nascsák, Mihály

Narodil sa v roku 1881. Slúžil v hodnosti desiatnika v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. V rámci pluku bol zaradený v 9. rote. Zahynul počas vojenskej služby 3. 6. 1915 vo veku 34 rokov. Ďalšie informácie nie sú známe.⁵⁶

Neumann, Benjamin

Narodil sa v roku 1888. Bol slobodný, pracoval ako krajčír a bol židovského vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby v boji 8. 11. 1914 vo veku 26 rokov niekde na bojisku pri obci Pecka, v okrese Užica, v Srbsku. Bol pochovaný v ten istý deň priamo na bojisku.⁵⁷

Ogurczak, Stefan

Narodil sa v roku 1896. Slúžil ako vojak v Divíznej pekárni č. 43 (DivBäck. 43). Zahynul počas vojenskej služby 27. 1. 1918 vo veku 22 rokov. Ďalšie informácie nie sú známe.⁵⁸

Petrák, Josef

Narodil sa v roku 1887. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby, v zajateckom tábore v Toboľsku v Rusku 5. 10. 1914 vo veku 27 rokov. Bol pochovaný na tamojšom zajateckom cintoríne.⁵⁹

⁵⁵ Nagy, Sándor. Hadtörténeti intézet és múzeum.

⁵⁶ Verlustliste Nr.302, Volume: 1915, Issue: 27.10.1915, Page: 34, ISSN: 2076-0426

⁵⁷ Neumann, Benjamin Kartotéka padlých v 1. světové válce. [online]. [6.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁵⁸ Verlustliste Nr.683, Volume: 1918, Issue: 28.6.1918, Page: 36, ISSN: 2076-0426

⁵⁹ Verlustliste Nr.198, Volume: 1915, Issue: 22.6.1915, Page: 30, ISSN: 2076-0426

Plavko (Planko), Pavel

Narodil sa v roku 1889 v obci Kudlovce. Slúžil v hodnosti rotmajstra v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 5. rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 27. 10. 1917 vo veku 28 rokov na bojisku pri obci Santa Lucia, v okrese Tolmein, v Prímorí (dnes v Slovinsku). Bol pochovaný na druhý deň 28. 10. 1917 pri súčasnej obci Most na Soči v Slovinsku.⁶⁰

Puskár, István

Narodil sa v roku 1890 v obci Kudlovce. Slúžil ako desiatnik titulárny čatár⁶¹ v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby v boji 1. 8. 1918 vo veku 28 rokov. Ďalšie informácie nie sú známe.⁶²

Račko, Štefan

Narodil sa v roku 1894 v obci Kudlovce. Bol rímskokatolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. V priebehu vojny bol prevelený do Honvédskeho pešieho pluku č. 313 (HIR 313).⁶³ V rámci pluku bol zaradený v 5. rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji dňa 15. 8. 1916 vo veku 22 rokov na bojisku pri obci Wojnin, v okrese Horochów v Ruskom Poľsku. Príčinou smrti bol priestrel hrude.⁶⁴ Bol pochovaný v ten istý deň na vojnovom cintoríne v Selvivskom lese na ceste do Wojnínu (dnes okres Horochiv, na Ukrajine).⁶⁵

⁶⁰ Verlustliste Nr.666, Volume: 1918, Issue: 11.4.1918, Page: 51, ISSN: 2076-0426, Plavko (Planko), Pavel Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [6.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁶¹ To znamená, že bol na bojisku povýšený do hodnosti čatára, ale armádna byrokracia ešte jeho povýšenie nepotvrdila.

⁶² Verlustliste Nr.701, Volume: 1918, Issue: 11.11.1918, Page: 46, ISSN: 2076-0426

⁶³ Honvédske pluky s číslom vyšším ako 300 vznikli z praporov vyčlenených zo starých honvédskejších plukov, napr. z jedného praporu HIR 13 vznikol HIR 313 a pod.

⁶⁴ VHA Bratislava, f. Vojenské matriky, matrika R011, str. 141

⁶⁵ Račko, Štefan Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

Rosenblüth, Jakab

Narodil sa v roku 1896. Bol židovského vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 3. záložnej rote. Zomrel 30. 11. 1915 vo veku 19 rokov v Poľnej nemocnici 3/15 v Podmelci, v okrese Tolmein, v Prímorí (dnes Slovinsko). Príčinou smrti bol priestrel pľúc.⁶⁶ Bol pochovaný v ten istý deň na tamajšom vojnovom cintoríne.⁶⁷

Rosenblüth, Josef

Narodil sa v roku 1888. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 39 (IR 39) z Debrecínu. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby 14. 6. 1915 vo veku 27 rokov v Poľnej nemocnici č. 1/9 v obci Radymno, v okrese Jarosław, v Haliči (dnes v Poľsku). Bol pochovaný v ten istý deň na tamajšom vojnovom cintoríne.⁶⁸

Schlifka, András

Narodil sa v roku 1894. Slúžil ako vojak v hodnosti desiatnika v Domobraneckom pluku č. 9 (LstIR 9) z Košíc. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Neskôr bol prevelený do Domobraneckého pluku č. 6 (HIR 6), v rámci ktorého bol zaradený do guľometnej roty. Zahynul počas vojenskej služby 27. 9. 1917 vo veku 23 rokov. Ďalšie informácie nie sú známe.⁶⁹

Sivák, Georg

Narodil sa v roku 1890 v obci Kudlovce. Bol ženatý a bol rímskokatolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. V rámci pluku bol zaradený v 12. rote. V priebehu vojny bol aj zranený, čo vieme zo záznamu z Verlustliste z 27. 7. 1915. To znamená, že sa musel zraniť niekedy pred týmto dátumom.⁷⁰ Zahynul počas vojenskej

⁶⁶ VUA Praha, f. Vojenské matriky, 982, s. 136

⁶⁷ Rosenblüth Jakab Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁶⁸ Rosenblüth Josef Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁶⁹ Verlustliste Nr.656, Volume: 1918, Issue: 5.3.1918, Page: 49, ISSN: 2076-0426

⁷⁰ Verlustliste Nr.221, Volume: 1915, Issue: 27.7.1915, Page: 39, ISSN: 2076-0426

služby 5. 6. 1915 vo veku 25 rokov v Poľnej nemocnici č. 603 pri meste Jarosław, v okrese Jarosław, v Haliči (dnes v Poľsku). Príčinou smrti bol priestrel brucha.⁷¹ Bol pochovaný v ten istý deň na tamojšom starom cintoríne.⁷²

Sivák, Jozef

Narodil sa v roku 1894 v obci Kudlovce. Pracoval ako roľník a bol rímskokatolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 4.rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 4. 7. 1915 vo veku 21 rokov na bojisku na planine Sleme, v okrese Tolmein, v Prímorí (dnes v Slovinsku). Bol pochovaný nasledujúci deň priamo na bojisku.⁷³

Somogyi, Rezső

Narodil sa v roku 1894. Slúžil ako kadet v zálohe v Honvédskom pešom pluku č. 20 (HIR 20) z Nagykanisza. V rámci pluku bol zaradený v štábe pluku. Zahynul počas vojenskej služby 18. 4. 1917 vo veku 25 rokov. Ďalšie informácie nie sú známe.⁷⁴

Stanko, Štefan

Narodil sa v roku 1890. Bol slobodný, pracoval ako účtovník a bol evanjelického vierovyznania. Slúžil ako vojak v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. Bližšie zaradenie v rámci pluku nepoznáme. Zahynul počas vojenskej služby dňa 18. 9. 1915 vo veku 25 rokov vo vojenskej nemocnici v Katta - Kurgan v Rusku (dnes v Uzbekistane). Príčinou smrti bola enteritída – zápal slepého čreva.⁷⁵ Bol pochovaný nasledujúci deň na tamojšom vojnovom cintoríne.⁷⁶

⁷¹ VHA Bratislava, f. Vojenské matriky, matrika R002, str. 370

⁷² Sivák, Georg Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁷³ Sivák, Josef Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁷⁴ Verlostliste Nr.556, Volume: 1917, Issue: 18.4.1917, Page: 4, ISSN: 2076-0426.

⁷⁵ VHA Bratislava, f. Vojenské matriky, matrika R005, str. 161

⁷⁶ Stanko, Štepan Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

Stofovcsik, Andreas

Narodil sa v roku 1884 v obci Kudlovce. Bol rímskokatolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 7. rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 16. 1. 1916 vo veku 32 rokov na bojisku na kóte Mrzli Vrh, v okrese Tolmein, v Prímorí (dnes v Slovinsku). Bol pochovaný nasledujúci deň na tamjšom vojnovom cintoríne.⁷⁷

Stojalovszky, Mathias

Narodil sa v roku 1884. Bol ženatý a gréckokatolíckeho vierovyznania. Ako jednoročný dobrovoľník⁷⁸ slúžil v hodnosti desiatnika v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 16. poľnej rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 22. 10. 1915 vo veku 31 rokov na bojisku pri obci Rudnik, v okrese Nisko, v Haliči. Nepoznáme dátum pochovania, pretože jeho telo ostalo na bojisku pri ústupe rakúsko-uhorských jednotiek.⁷⁹

Szöke, Josef

Narodil sa v roku 1897. Bol slobodný, študent a rímskokatolíckeho vierovyznania. Slúžil v hodnosti práporčíka v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu, neskôr bol preradený do Pešieho pluku č. 55 (IR 55)⁸⁰ z mesta Berežany. V rámci pluku bol zaradený v 8. rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 25. 5. 1917 vo veku 20 rokov na bojisku niekde v Haliči (dnes v Rusku). Bol pochovaný 26. 5. 1917 na bojisku.⁸¹

⁷⁷ Stofovcsik, Andreas Kartotéka padlých v 1. svetovej válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁷⁸ Jednoroční dobrovoľníci boli vojaci s aspoň maturitným vzdelaním, ktorí sa pripravovali na dôstojnícke skúšky. Po ich vykonaní sa stali dôstojníkmi v zálohe.

⁷⁹ Stojalovszky, Mathias Kartotéka padlých v 1. svetovej válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁸⁰ V roku 1915, keď bola Halič obsadená ruskou armádou, boli pluky regrutujúce svoje mužstvo z Haliča dopĺňané z iných oblastí. Pri IR 55 slúžilo veľa mužov z oblasti Zemplína, pretože jeden pochodový prápor z IR 66 doplnil tento haličský pluk.

⁸¹ Szöke, Josef Kartotéka padlých v 1. svetovej válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>. Verlustliste Nr.645, Volume: 1918, Issue: 24.1.1918, Page: 4, ISSN: 2076-0426

Sztankovszky, István

Narodil sa v roku 1891. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 9.rote. Zahynul počas vojenskej služby niekedy medzi januárom až aprílom 1915 vo veku 24 rokov. Ďalšie informácie nie sú známe.⁸²

Tarbaly, Michael

Narodil sa v roku 1895. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku bol zaradený v 6.rote. Zahynul počas vojenskej služby v boji 25. 12. 1917 vo veku 22 rokov. Ďalšie informácie nie sú známe.⁸³

Tirpák, Ján

Narodil sa v roku 1884 v obci Kudlovce. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 29 (IR 29) z Nagybecskerek. V rámci pluku bol zaradený v 2. prápore. Zahynul počas vojenskej služby 14. 7. 1919 vo veku 20 rokov v Záložnej nemocnici č. 2 v Olomouci. Bol pochovaný o 2 dni neskôr na tamjšom vojnovom cintoríne.⁸⁴

Vojtovics, Stefan

Narodil sa v roku 1870. Bol rímskokatolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V rámci pluku slúžil v záložnejrote. Zahynul počas vojenskej služby 31. 5. 1918 vo veku 48 rokov v nemocnici v Humennom. Príčinou smrti bola tuberkulóza.⁸⁵ Bol pochovaný 1. 6. 1918 na vojnovom cintoríne v Humennom.⁸⁶

⁸² Verlustliste Nr.296, Volume: 1915, Issue: 20.10.1915, Page: 42, ISSN: 2076-0426

⁸³ Verlustliste Nr.692, Volume: 1918, Issue: 24.8.1918, Page: 52, ISSN: 2076-0426

⁸⁴ Tirpák, Ján Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

⁸⁵ VUA Praha, f. Vojenské matriky, 983, s. 175

⁸⁶ Vojtovics, Stefan Kartotéka padlých v 1. svetové válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

Zakucky, Jozef

Narodil sa v roku 1891 v obci Kudlovce. Bol slobodný a gréckokatolíckeho vierovyznania. Slúžil ako vojak v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc. V rámci pluku slúžil v zákopníckej rote. Zahynul počas vojenskej služby 8. 3. 1917 vo veku 26 rokov na bojisku pri vrchu Lapos v Čickej župe, v Uhorsku (dnes v Rumunsku). Príčinou smrti bol priestrel hlavy.⁸⁷ Bol pochovaný nasledujúci deň na vojnovom cintoríne vo Valea Uzului (dnes v Rumunsku).⁸⁸

Na záver tohto príspevku sú pripojené celkové výsledky, ktoré sme dosiahli na konci výskumu. Zistili sme, že padlých bolo 55 vojakov. Pri 24 vojakoch nepoznáme dôvod úmrtia. V boji ich padlo 26 a pri ôsmych vojakoch sme zistili aj dôvod. Dvaja zomreli na priestrel pľúc a priestrel brucha a jeden na priestrel hlavy, jeden na priestrel hrude, jeden na usmrtenie granátom a jeden na nešpecifikované strelné zranenie. Nie každý vojak však musel nutne zomrieť na strelné poranenie. Pri troch vojakoch vieme, že zomreli v nemocnici na tuberkulózu a jeden zomrel na zápal slepého čreva. Zaujímavosťou je, že jeden z padlých vojakov bol popravený zastrelením. Dôvod prečo bol zvolaný poľný súd a prečo bol popravený však nepoznáme. Čo sa týka miesta pochovania, tak sme zistili, že pri 21 vojakoch je miesto pochovania neznáme, dvaja sú pochovaní pri obci Duniv, dvaja na vojnovom cintoríne v Humennom, dvaja na vojnovom cintoríne v Olomouci a dvaja na vojnovom cintoríne v Podmelci. Zvyšných 26 vojakov je pochovaných na rôznych cintorínoch, ďaleko od ich rodného mesta Humenné či obce Kudlovce.

Čo sa týka zajatých vojakov, tak tu sme zistili, že zajatých bolo 45 mužov z Humenného. Pomocou výskumu sme zistili, že 34 vojakov sa dostalo do ruského zajatia, dvaja boli zajatí v Srbsku a jeden bol zajatý v Taliansku. Pri 11 vojakoch nepoznáme miesto zajatia. Čo sa týka zranených a preživších vojakov, tak tam sme našli zmienku o zraneniach 72 vojakov z mesta Humenné, ďalšie informácie však nepoznáme, keďže záznamy z Verlostliste, z ktorých sme čerpali, ďalšie informácie neobsahujú. Taktiež sme zistili, že 16 chlapov z Humenného sa prihlásilo

⁸⁷ VHA Bratislava, f. Vojenské matriky, matrika R011, str. 134

⁸⁸ Zakucky, Jozef Kartotéka padlých v 1. svetovej válce. [online]. [7.1.2024]. URL: <http://vuapraha.cz/node/69>.

do československých légii. Nevieme presne určiť, či zistené informácie o počtoch vojakov sú konečné alebo nie. Nateraz sa nám podarilo zistiť osudy 188 mužov z mesta Humenné, ktorí bojovali v prvej svetovej vojne.

KOMPLETNÝ ZOZNAM PADLÝCH, RANENÝCH A ZAJATÝCH VOJAKOV

Priezvisko	Meno	Bydlisko	Rok narodenia	Padlí	Zranení	Zajatí	Jednotka	Legionár
Adler	Mordohaj	Humenné	1888		X		HIR 29	
Andil	Lajos	Humenné	1890		X		IR 66	
Andrássy	Gyula	Humenné	1869		X		IR 38	
Andrejka	András	Humenné	1887			X	IR 66	
Balog	József	Humenné	1895	X			IR 34	
Barna	Andreas	Humenné	1887		X		IR 66	
Becza	Johann	Kudlovce	1893		X		IR 66	
Behon	Stefan	Kudlovce	1893		X		IR 66	
Benyo	János	Humenné	1885	X			LstIR 3	
Bilec	Michal	Kudlovce	1896				?	X
Biligoga	János	Humenné	1876		X		HIR 9	
Biló	András	Humenné	1881		X		HIR 9	
Binda	Michael	Kudlovce	1894			X	IR 66	
Bindász	Stefan	Humenné	1890			X	IR 66	
Bleier	Mihály	Humenné	1885		X		HIR 9	
Bobík	Ondřej	Kudlovce	1894				?	X
Boldizsár	Ladislauš	Humenné	1890		X		IR 60	
Borovics	Josef	Humenné	1880	X			IR 66	
Breszlei	István	Humenné	1891		X		IR 66	
Breszler	Stefan	Humenné	1891	X			IR 66	
Breszler	Bertalan	Humenné	1899			X	IR 66	

Buban	Michael	Humenné	?		X		IR 66	
Bubán Goroly	Michael	Humenné	1881	X			IR 66	
Buchler	Šandor	Humenné	1891				FsAR 3	X
Bujbas	István	Humenné	1889		X		HIR 3	
Cizsmár	Michaely	Kudlovce	1891			X	IR 66	
Csepa	Johann	Kudlovce	1890	X			IR 66	
Czapo- vcsák	Mihály	Humenné	1872			X	HIR 9	
Čabák	Ján	Kudlovce	1869	X			?	
Denyan	János	Humenné	1895	X			HIR 9	
Deuenszky	Miklós	Humenné	1881		X		HIR 20	
Fermuga	Ján	Humenné	1892				HR 10	X
Filymak	Josef	Humenné	1894		X		IR 66	
Frank	Julius	Humenné	1881			X	LFKR 2	
Frank	Stefan	Humenné	1880			X	HIR 9	
Fülöp	József	Humenné	1885			X	HIR 11	
Gabor	Jury	Humenné	1876			X	IR 66	
Geczi	János	Humenné	1880			X	IR 66	
Gelb	Moritz	Humenné	1894			X	IR 66	
Gelb	Peter	Humenné	1893			X	IR 66	
Gellák	István	Humenné	1877	X			LstIR 6	
Gerecz	Ján	Humenné	1887	X			HIR 9	
Gorolyova	Paul	Humenné	1893		X		FJB 32	
Grausz	Alexander	Humenné	1893		X		IR 66	
Griger	Gyula	Humenné	1885		X		IR 66	
Grünbaum	Šandor	Humenné	1896				IR 66	X
Gulyka (Gyulka)	Július	Humenné	1895	X			IR 66	

Gyurasko	Johann	Humenné	1890		X		IR 66	
Hadovszki	József	Humenné	1895		X		IR 66	
Haraszi	Miklós	Humenné	1891			X	HIR 9	
Harvan	Michael	Kudlovce	?	X			IR 66	
Havas	Dezso	Humenné	1888		X		HIR 9	
Hlotrinyec	János	Humenné	1884	X			HIR 9	
Horváth	Gyula	Humenné	1875	X			HIR 9	
Hossza	Evžen	Humenné	1897				IR 66	X
Hrabcsák	Andreas	Humenné	1897		X		IR 66	
Hrupovcsák	Pál	Humenné	1890		X		HIR 9	
Hruska	Josef	Humenné	1895			X	IR 66	
Hruska	Josef	Humenné	1895		X		IR 66	
Jackovič	Alexander	Humenné	1893	X			FHR 15	
Jaczevicz	István	Humenné	1889			X	HIR 9	
Jaczkovics	Ladislav	Humenné	1895	X			IR 66	
Jakab	Jozef Július	Humenné	1893	X			IR 66	
Ja- kub(Jakab)	József	Humenné	1887		X		HIR 9	
Jakubovics	Isak	Humenné	1889		X		IR 66	
Jakubovics	Jakab	Humenné	1895		X		HIR 9	
Jakubovits	Lipót Sala- mon	Humenné	1883		X		IR 66	
Jancsár	Sándor	Humenné	1895			X	IR 39	
Jancsik	János	Humenné	1880			X	HIR 9	
Jencsik	Andrej	Humenné	1893	X			FKR 6	
Juscsik	Julius	Humenné	1889			X	IR 66	
Juscsik	Andreas	Humenné	1892		X		HIR 9	
Jutkovics	Israel	Humenné	1884		X		IR 66	
Karabin	Pavel	Humenné	1895	X			HIR 9	
Kárász	János	Humenné	?	X			?	

Kasa	Mihály	Humenné	1889			X	IR 66	
Katkocsin	Johann	Humenné	1881	X			GR-ZJB 3	
Kenderes	Mihály	Humenné	?	X			tyl. j. IV. zboru	
Kislan	Johan	Humenné	1883		X		IR 40	
Klein	Wilhelm	Humenné	1893			X	IR 66	
Klincsóok	Rudolf	Humenné	1891		X		IR 66	
Koreny	János	Humenné	1874		X		HIR 9	
Koricσαι	Michael	Humenné	1882		X		IR 66	
Koscs	Josef	Humenné	1892	X			FKR 18	
Kosiczki	János	Humenné	1885			X	LFKD 3	
Kosiczki	István	Humenné	1883		X		HIR 9	
Košča	Štěpán	Humenné	1894				IR 66	X
Kovalko	Michal	Kudlovce	1893	X			IR 66	
Krepsz	József	Humenné	1891	X			IR 68	
Krieger	Julius	Humenné	1885		X		IR 66	
Kulán	József	Humenné	1895		X		HIR 9	
Kunder	Pola	Humenné	1872				IR 11	X
Kutka	Aladár	Humenné	1889			X	IR 66	
Lancsa	József	Humenné	1876		X		HIR 1	
Lautmann	Márkus	Humenné	1897		X		IR 66	
Lazarisnecz	Michael	Humenné	1887		X		IR 66	
Leskovacs	Johann	Humenné	1891		X		IR 66	
Lesnianski	Alexander	Humenné	1874	X			SchR. 18	
Lichmann	Andreas	Kudlovce	1897			X	IR 66	
Lipihota(-Sipihota)	Johann	Humenné	1891	X			IR 66	

Lohinyecz	Ján	Humenné	1893	X			HIR 9	
Lozak	András	Humenné	1877		X		IR 66	
Lucza	Ambrus	Humenné	1886		X		IR 66	
Luczá/Luczó	Michael Johann	Humenné	1889	X			IR 66	
Lupcsa	Mihály	Humenné	1891		X		IR 66	
Lupcso	Josef	Humenné	1893		X		IR 66	
Lupcso	Josef	Humenné	1894		X		IR 66	
Lupcsó	János	Humenné	1889			X	IR 66	
Lyuczo (Lucza)	Andreas	Humenné	1883		X		IR 66	
Makula	Karl	Humenné	1896		X		IR 66	
Mandel	Arnim	Humenné	1896			X	IR 66	
Marczinko	Mihály	Kudlovce	1892		X		IR 66	
Markovits,	Andor	Humenné	1893		X		FJB 28	
Mašlej	Ján	Humenné	1894	X			HIR 19	
Mericsko	Johann	Humenné	1883		X		IR 66	
Merjavi	István	Humenné	1872	X			HIR 9	
Molnár	Stefan	Humenné	1885	X			IR 66	
Moskovics,	Bernhard	Humenné	1896		X		IR 66	
Nagy	Sándor	Humenné	1884	X			21. sá- nitný oddiel	
Nagy	Stefan	Humenné	1888			X	IR 66	
Nascsák	Mihály	Humenné	1881	X			HIR 9	
Nemesik	István	Humenné	?		X		LMar- chR 3.	
Neumann	Benjamin	Humenné	1888	X			IR 66	
Neumann	Desiderius	Humenné	1888				IR 46	X
Neumann	Arnošt (Ernö)	Humenné	1894				HIR 9	X
Nyessey	Josef	Humenné	1882			X	IR 78	

Ogurczak	Stefan	Humenné	1896	X			Div- Bäck. 43	
Ondely	István	Humenné	1885		X		IR 66	
Onderko	Johann	Humenné	1888		X		IR 66	
Orognányi	Antal	Humenné	?			X	IR 66	
Ossa	Károly	Humenné	1894			X	HIR 9	
Palká	Andras	Humenné	1890		X		HIR 9	
Palkó	Andras	Humenné	1891		X		HIR9	
Paur	Ján	Humenné	1900				?	X
Pavele	Josef An- dráš	Humenné	1897				?	X
Petrak	Josef	Humenné	1887				?	X
Petrák	Josef	Humenné	1887	X			IR 66	
Petrik	Joseph	Humenné	1900				?	X
Petrocsin	Mihály	Humenné	1891			X	IR 66	
Petruska	Johann	Humenné	1883			X	IR 66	
Plavko (Planko)	Pavel	Kudlovce	1889	X			IR 66	
Prepper	Ernö	Humenné	1888		X		HIR 11	
Propper	Lajos	Humenné	1897		X		IR 66	
Puskár	István	Kudlovce	1890	X			IR 66	
Racsko	Johann	Kudlovce	1894			X	IR 66	
Račko	Štefan	Kudlovce	1894	X			HIR 9	
Rajzák	Géza	Humenné	1884			X	HIR 9	
Rosák	Mihály	Humenné	1894			X	HIR 9	
Rosenblüth	Jakab	Humenné	1896	X			IR 66	
Rosenblüth	Josef	Humenné	1888	X			IR 39	
Roska	Johann	Kudlovce	1889			X	IR 66	
Rosko	János	Kudlovce	1889			X	IR 66	
Roskó	Stefan	Humenné	1895		X		IR 66	

Roth	Jenő	Humenné	1896		X		HIR 9	
Saczkavics	László	Humenné	1895			X	IR 66	
Sepelya	András	Humenné	1894		X		IR 66	
Schlifka	András	Humenné	1894	X			LstIR 9	
Schönbrunn	Menachem	Humenné	1891			X	IR 66	
Sivak	Stefan	Humenné	1883		X		IR 66	
Sivák	Georg	Kudlovce	1890	X			HIR 9	
Sivák	Jozef	Kudlovce	1894	X			IR 66	
Somogyi	Rezső	Humenné	1894	X			HIR 20	
Stanko	Štefan	Humenné	1890	X			HIR 9	
Stofovcsik	Andreas	Kudlovce	1884	X			IR 66	
Stojalovszky	Mathias	Humenné	1884	X			IR 66	
Szavcsak	János	Humenné	1895			X	IR 66	
Szőke	Josef	Humenné	1897	X			IR 66	
Sztankovsky	István	Humenné	1891	X			IR 66	
Szücs	András	Humenné	1889			X	IR 66	
Šepela	Štefan	Kudlovce	1898				?	X
Štedra,	Ján	Kudlovce	1892				HR 9	X
Tarbaly	Michael	Humenné	1895	X			IR 66	
Téglás	György	Humenné	1889		X		IR 66	
Tescsa	János	Humenné	1888		X		HIR 9	
Tirpák	Ján	Kudlovce	1884	X			IR 29	
Tokár	István	Humenné	1892			X	IR 66	
	Stefan	Humenné	1885		X		IR 66	
Vojtovics	Stefan	Humenné	1870	X			IR 66	
Vojtun	Pál	Humenné	1891		X		HIR 9	

Weinberger	Max	Humenné	1895		X		FJB 15	
Weisz	Majer	Humenné	1890			X	HIR 9	
Wojwodinsky	Johann	Humenné	?			X	IR 66	
Zajacz	Géza	Humenné	1896		X		IR 66	
Zakucky	Jozef	Kudlovce	1891	X			HIR 9	
Zbor	József	Humenné	1892		X		HIR 11	
Zeller	Ignatz	Humenné	1897		X		IR 66	
Zjatka	Johann Olexa	Humenné	1886			X	IR 18	
Butala	János	Humenné	1884		X		HIR 9	

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Pramene

Vojenský historický archív v Bratislave, fond Vojenskej matriky, matrika č. R002, s. 370.

Vojenský historický archív v Bratislave, fond Vojenskej matriky, matrika č. R005, s. 161.

Vojenský historický archív v Bratislave, fond Vojenskej matriky, matrika č. R009, s. 175.

Vojenský historický archív v Bratislave, fond Vojenskej matriky, matrika č. R011, s. 134.

Vojenský historický archív v Bratislave, fond Vojenskej matriky, matrika č. R011, s. 141.

Vojenský ústredný archív v Prahe, fond Vojenskej matriky, matrika č. 982, s. 136.

Vojenský ústredný archív v Prahe, fond Vojenskej matriky, matrika č. 983, s. 175.

Dobové periodikum

Hatvanhatos tábori újság z roku 1918

Databázy

Databáze legionářů. Databáza sprístupnená VHA Praha. [online]. [cit. 11.4.2024] Dostupné na: <https://www.vuapraha.cz/databaze-vha/>

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Databáza sprístupnená Hadtörténeti Intézet és Múzeum. [online] [10.4.2024] Dostupné na: <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/searchindex>

Kartotéka padlých v I. světové válce. Kartotéka zdigitalizovaná a sprístupnená VÚA Praha [online]. [cit. 10.4.2024]. Dostupné na: <https://www.vuapraha.cz/kartoteky>

Verlustliste. Zoznamy strát zdigitalizované a sprístupnené The digital State Library of Upper Austria [online]. [cit.10.4.2024]. Dostupné na: <https://digi.landesbibliothek.at/viewer/toc/AC08513816/1/-/>

Publikácie

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. Évi Népszámlálása. Első Rész. A népesség Főbb Adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest: A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest: Az athenaeum irodalmi és nyomdai r.-társulat nyomása, 1912, 880 s.

ŠVANKMAJER, M., a kol. 1995. *Dějiny Ruska.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. 886 s. ISBN 80-7106-216-2

Zborníky

DROBŇÁK, M. – TURIK, R. – SZABÓ, V. 2018. *Slovensko a prvá svetová vojna I.* Humenné: KVH Beskydy, 2018. 288 s. ISBN 978-80-570-0576-6.

Internetové zdroje:

KYKAL, T. 2020. *Seznamy ztrát rakousko-uhreské armády z první světové války – [online].* [cit. 8.10.2023] Dostupné na: <https://www.vhu.cz/kde-patrat-po-svych-predcich-padlych-zemrelych-nezvestnych-ranenych-ci-zajatych-v-prvni-svetove-valce>

TURIK, J. 2024. *Humenčania v prvej svetovej vojne*. Diplomová práca. [online]. Trnava: Trnavská Univerzita. 98 s. [cit. 26.5.2024]. Dostupné na: <https://opac.crzp.sk/?fn=docview2ChildI493A&record=F3B65402F5078FA719260B883BAD&seo=CRZP-Prehliadanie-pr%C3%A1c>

BITKA O STALINGRAD A JEJ ODRAZ V SLOVENSKEJ DOBOVEJ TLAČI

Marek Smolka

Battle of Stalingrad and its reflection in the Slovak press of the time

Abstract: *The study focuses on the analysis of the causes and preparations for the creation of Operation Blau, the key moments that shaped the development of the entire meeting of the two totalitarian armies and, of course, the consequences of the encirclement and subsequent defeat of the 6th Army. The outcome of the battle for this key city, which was not originally included in the plans of the German General Staff as the main objective of the summer offensive, had a decisive influence on the entire development of the Second World War. From that moment on, the scales tilted significantly against Nazi Germany and other Axis allies. The work is internally divided into two main chapters, which contain subsections. The work linearly describes the development of the entire battle. In the beginning, we set the goals of the work, a brief description of the individual main parts of the work and the main sources of professional literature from which we drew useful and essential information. In the first part, we cover in detail the chronological course of the battle, the fight in the industrial part of the city through the Soviet counter-offensive to the supply via the airlift and the final encirclement and destruction of the Sixth Army. In the second chapter, we try to explain the system and the influence of the propaganda of the first Slovak Republic on the minds of people far from the front lines. Through selected periodicals, we focus on the image of the Battle of Stalingrad in the periodical press of the Slovak State.*

Keywords: *Operation Blau, Vasilij I. Chuikov, Friedrich Paulus, Volga River, 64th Army, Erich von Manstein, Stalingrad Front, Andrei I. Yeremenko.*

Po stroskotaní operácie Barbarossa, ktorá sa začala 22. júna 1941 útokom vojsk Osi na Sovietský zväz sa Nemecko ocitlo v situácii, keď muselo viesť vojnu nielen so Sovietskym zväzom, ktorý mal bez ohľadu na straty, ktoré utrpel v predchádzajúcom roku, naďalej najväčšiu armádu na svete, ale aj s Veľkou Britániou, ktorá mala najväčšie impérium na svete, i so Spojenými štátmi, ktoré boli najväčšou hospodárskou veľmocou na svete. Hitler vedel, že to je koalícia, na porážku ktorej nemá Nemecko v dlhodobej vojne ľudské ani hospodárske zdroje a že je životne dôležité, aby Nemecko vyradilo Sovietsky zväz z vojny ešte v roku 1942 a zmocnilo

sa jeho poľnohospodárskych a priemyselných zdrojov, s ktorými by sa mohlo postaviť proti západným spojencom.

Cieľom novej ofenzívy sa stali sovietske vojská na juhu a ropné polia na Kaukaze. Vzhľadom k zmeňujúcim sa zásobám ropy nemohlo Nemecko podniknúť novú ofenzívu v rozsahu operácie Barbarossa, toľž ešte dlhodobú materiálovú vojnu proti spojeneckej koalícii. Málokto z Hitlerových generálov otvorene spochybnil stanovenie ropy za hlavný cieľ letnej ofenzívy v roku 1942. Podľa plánovaného postupu mala mať operácia Blau štyri fázy. Prvá fáza predpokladala mohutný úder východným smerom, z oblasti okolo Kursku silami 4. tankovej armády a 2. armády pod vedením generála Maximiliána von Weichsa. Druhá fáza počítala s postupom 6. armády k brehom rieky Don blízko Voroneža a obklúčením Červenej armády západne od rieky. V tretej fáze mala 4. tanková armáda postupovať na juhovýchod, pozdĺž Donu a odrezat' a zničiť tie jednotky Červenej armády, ktoré budú zatlačené na východ postupom 17. armády z Rostova na východ. Následne mali nemecké vojská prerušiť spojenie cez rieku Volga severne od Stalingradu a na rozkaz zahájiť ťaženie na Kaukaz.¹ Ako predohru k operácii Blau mala skupina armád Juh uskutočniť niekoľko predbežných akcií k zaisteniu východných postavení, vrátane zničenia zostávajúcich sovietskych vojsk na Kryme a na výbežku pri Izjumí.

Hlavnou prioritou Sovietskeho zväzu na začiatku roku 1942 bolo využiť novú strategickú alianciu s Veľkou Britániou a Spojenými štátmi a obnoviť svoje rozbité vojnové hospodárstvo. Zaujímavé však je, že sa Sovietom podarilo ešte pred príchodom Nemcov premiestniť asi 1 500 najdôležitejších zbrojárskych podnikov a fabrík do oblasti blízko Uralu a do východných častí Sovietskeho zväzu. Tieto továrne však bolo nutné pred spustením výroby vyložiť a opäť zmontovať. Bolo úplne jasné, že zdecimovaná Červená armáda bude musieť byť znovu vycvičená a znovu vyzbrojená pod novými veliteľmi, pokiaľ sa má proti Wehrmachtu udržať, nepomýšľajúc na prechod do ofenzívy a oslobodenie území ovládaných Nemcami. Červená armáda mala síce značné rezervy živej sily, tie však neboli nevyčerpatel'né a nemohli uniesť ďalšie straty a porážky, v rozsahu z roku 1941. Stratégu plánovalo sovietske vrchné velenie, ale Stalin v nej hral diktátorskú úlohu – akonáhle dospel k rozhodnutiu, bolo nezvratné.

¹ ANTILL, Peter. *Stalingrad 1942*. Oxford, 2007, s. 31.

Rovnako ako Nemci, aj Sovietsi podcenili svojho nepriateľa. Stalin a Stavka² verili, že v zime 1941 až 1942 sa priblížili k rýchlemu nemeckému vojenskému kolapsu na východnom fronte a že nemecké rezervy a zdroje boli vyčerpané. Ďalším nedorozumením bolo presvedčenie, že hlavnou hrozbou pre centrálny sektor východného frontu bude akákoľvek väčšia útočná akcia smerovať rovno na Moskvu. Koreň tohto nesprávneho vnímania, ktorý pretrvával počas celej Stalingradskej kampane, bol trojaký.³

Po prvé, bolo to Stalinovo presvedčenie, že tak ako v roku 1941 sa rozhodujúci boj odohrá pred Moskvou, ktorá bola strategicky a psychologicky dôležitejšia ako ktorýkoľvek iný sovietsky cieľ. Po druhé, bola tu skutočnosť, že 70 nemeckých divízií zostalo sústredených v centrálnom sektore, mnohé len 100 míľ od Moskvy. Po tretie, bol to vplyv veľmi účinnej podvodnej kampane, ktorú zorganizovali Nemci ako napríklad Operácia Kremel'. Pozostávala z rozsiahlych falošných príprav na útok na Moskvu, ktoré pomáhali presvedčiť Stalina, že operácia Blau, aj keď už bola dobre rozbehnutá, bola odklonom alebo nanajvýš operáciou druhoradého významu.⁴

Operácia Blau bola spustená 28. júna 1942. Predtým mala operácia názov „Braunschweig“, ale Nemci po takzvanej „afére Reichel“ museli zmeniť kódové označenie. Major Joachim Reichel, operačný dôstojník 23. tankovej divízie, niesol plány operácie Blau, keď sa jeho lietadlo 19. júna zrútilo. Plány sa dostali do rúk nepriateľa a Nemci sa ponáhľali začať operáciu skôr ako Sovietsi stihli pripraviť obranu. Stalin bol stále presvedčený, že hlavný nemecký útok bude zahájený na Moskvu a veril, že plány operácie Blau sú spravodajskou základňou falošnej operácie. V polovici júla však začal toto hodnotenie revidovať. Začínalo byť jasné, že nemecká južná ofenzíva bola operáciou veľkých rozmerov.⁵

Počas augusta bola obrana Stalingradu pripravená na obliehanie. Rovnako dôležitá pre konečný výsledok ako vojenské opatrenia bola sovietska politická mobilizácia s cieľom zhromaždiť celú krajinu proti

² Stavka - ruské označenie veliteľského stanu resp. veliteľstva vojsk, neskôr prenesené označenie vrchného velenia ozbrojených síl.

³ GEOFFREY, Roberts. *Victory at Stalingrad. The Battle That Changed History*-Longman, New York, 2003, s. 64.

⁴ GEOFFREY, *Victory at Stalingrad*, s. 57-58.

⁵ GEOFFREY, *Victory at Stalingrad*, s. 64.

nemeckému útoku.⁶ Nemecký útok na Stalingrad sa začal 23. augusta 1942 masívnymi náletmi. Dva dni Luftwaffe bombardovalo mesto a vykonalo viac ako 2000 bojových letov. Podľa oficiálnych sovietskych údajov bol počet obetí 40 000. Konzervatívnejší odhad by bol 25 000. Spočiatku Stalin zakázal evakuáciu civilistov z mesta. „Nič evakuovať nebudeme,“ povedal. „Musíme povedať armáde a ľudu, že už nie je kam ustúpiť. Musíme brániť Stalingrad.“ Stalin tiež považoval za dôležité pre morálku vojska, aby sovietske sily bránili živé mesto, nie opustené.⁷ Je pozoruhodné, že Stalingrad počas bitky naďalej fungoval ako mesto, napriek tomu, že 90 percent z neho bolo zničených počas troch mesiacov bojov. Elektrina sa naďalej vyrábala, továrne pokračovali vo výrobe tankov a munície, opravovne a lodenice pokračovali vo svojej práci. Sovieti sa obávali, že mesto môže okamžite padnúť. Stalingrad bol 25. augusta vyhlásený za obliehaný a podliehal stannému právu. Stalingrad bol mestom troch hlavných častí. Na juhu sa nachádzalo staré mesto, ktoré hraničilo s mestskými železničnými stanicami a oblasťou centrálného prístaviska pri rieke. V centrálnej časti bolo moderné centrum mesta so širokými bulvármi, obchodnými domami, občianskymi budovami a občianskou vybavenosťou. Severu mesta dominovali tri obrovské továrne pozdĺž riečneho frontu: továreň na výrobu traktorov Dzeržinskij, ktorá bola prerobená na výrobu tankov; barikádsky arzenál; a kovový závod Krasnyj Okt’abr (Červený október). Dôležitými črtami mesta z vojenského hľadiska boli vysoké brehy rieky Carice, ktorá sa vlievala do Volgy a pretínala južnú časť mesta, Mamayev Kurgan – starobylá mohyla vo výške viac ako 91 metrov, jeden z najvyšších kopcov v meste s nádherným výhľadom na stred a sever Stalingradu a Volgu, a napokon obranný úkryt, ktorý ponúkajú vysoké brehy a útesy na západnej strane Volgy, ktoré miestami dosahovali výšku 304 metrov.⁸ Severne od Carice bolo cieľom obsadiť centrum mesta a zachytiť dominantné výšky starovekej mohyly Mamayev Kurgan. Do 26. septembra mohol Paulus⁹ vyhlásiť juh a stred mesta za obsadený a oznámiť, že „bojová zástava Ríše veje nad budovou Stalingradskej strany!“.

⁶ GEOFFREY, *Victory at Stalingrad*, s. 65.

⁷ GEOFFREY, *Victory at Stalingrad*, s.81.

⁸ GEOFFREY, *Victory at Stalingrad*, s. 81.

⁹ Fridrich Paulus - nemecký poľný maršal, ktorý pôsobil ako veliteľ 6. armády, ktorá bola obkľúčená a zničená počas bitky o Stalingrad.

Hoci Nemci dosiahli Volgu a pod paľbou dostali centrálnu prístávaciu plochu, neobsadili ju bezpečne. Druhá fáza bitky, od 27. septembra do 7. októbra, pokračovala bojom o kontrolu nad Mamajev Kurgan, ale hlavný boj sa viedol na severe o kontrolu nad továrenským areálom. Nemci obsadili veľkú časť obytných štvrtí, susediacich s továrenským areálom, ale nedokázali dobyť ani samotné továrne, ani ich rozhodujúce priečelie na Volge – priečelie, ktoré sa stalo hlavným privádzacom z východného brehu rieky pre posily a zásobovanie 62. armády.¹⁰

Po útlme bojov sa tretia fáza začala 14. októbra obnoveným útokom na továrenskú štvrť. Do konca tohto mesiaca Nemci obsadili továreň na traktory Dzeržinskij, Barikády a väčšinu Červeného októbra. Čujkovove sily boli vtlačené do pásu na západnej strane Volgy, ktorý bol miestami len stovky metrov široký. Napokon 11. novembra Paulus zahájil svoju poslednú vážnu ofenzívu v Stalingrade.¹¹ Cieľom bola opäť továreň na traktory a Nemci dosiahli určitý úspech pri preniknutí k Volge a obsadení ďalšej časti západného brehu, čím rozdelili 62. armádu na tri časti. Ofenzíva však v priebehu niekoľkých dní vyprchala. Čujkov bol schopný na niektorých miestach úspešne zaútočiť a sovietske pozície, aj keď redukované, zostali pevné a stabilné. V polovici novembra Nemci obsadili viac ako 90 percent Stalingradu. Paulusovi muži kontrolovali asi štyri míle brehu rieky v severnej časti mesta a niektoré ďalšie riečne priečelie na juhu mesta. Čo je najdôležitejšie, Čujkovova 62. armáda zostala zakorenená v 25 kilometrovom pásu, v meste pozdĺž západného brehu Volgy.¹²

Hlavný útok nemeckých síl na stred Stalingradu začal silnou delostreleckou prípravou ráno dňa 13. septembra a pokračoval 14. septembra. Na juh od rieky Carice zaútočila 4. tanková armáda na pozície Šumilovovej 64. armády. Cez južné predmestia mesta útočila 24. tanková a 94. divízia pechoty, napravo od nich smerom k Volge útočila 14. tanková a 29. motorizovaná divízia. Dva smery útoku naznačovali, že sa Nemci snažili použiť obkľúčovaciu taktiku. Po obsadení mesta mal 51. zbor zamieriť na juh a 4. tanková armáda mala vytvoriť obkľúčenie a doraziť k Volge. Obidve skupiny sa mali spojiť v priestore ústredného prístaviska

¹⁰ GEOFFREY, *Victory at Stalingrad*, s.85.

¹¹ GEOFFREY, *Victory at Stalingrad*, s.85.

¹² GEOFFREY, *Victory at Stalingrad*, s. 85.

a odrezat' 62. armádu od zásobovacích línií na východnom brehu.¹³ Bitka o Stalingrad mala štyri hlavné fázy, v každej dominovali nemecké snahy prelomiť sovietsku obranu a obsadiť západný breh Volgy. Počas prvej fázy, ktorá sa začala 13. septembra, sa bitka sústredila na juh a stred mesta. Nemeckým cieľom bolo zmocniť sa kontroly nad mestom južne od rieky Carice, obsadiť centrálny prístav oblasti riečneho doku a rozdeliť 62. armádu na dve skupiny.¹⁴

Hlavné armádne veliteľstvo žiadalo Hitlera, aby povolil 6. armáde uskutočniť výpad na západ, kým sa sovietska obruč neuzavrie. No hlavný veliteľ Luftwaffe Herman Göring, hoci vôbec nemal dôvod na takýto postup, vyhlásil, že jeho letectvo môže obkľúčenej 6. armáde dodávať denne 500 ton zásob. Tie mali postačiť na udržanie jej bojaskopnosti. Hitler bez dlhého rozmýšľania prijal ponuku leteckého mostu k Paulusovi. Dňa 24. novembra mu nariadil, aby upevnil svoje pozície a čakal na kolóny s materiálnou pomocou. O tri dni postavil na čelo narýchlo sformovaných jednotiek – armádnej skupiny Don – poľného maršala Ericha von Meinsteina a poslal ho na pomoc silám obkľúčeným v Stalingrade. Manstein, pochopiteľne, nedokázal vytvoriť takú situáciu, ktorá by Paulusovi umožnila ustúpiť. Jeho poslaním bolo preniknúť do obliehaného mesta a stabilizovať nemeckú frontovú líniu. Manstein sa vydal na nezávideniahodnú misiu 12. decembra a 21. decembra dorazil na 48. kilometer od Stalingradu. Uvedomoval si, že sovietske vojská ho postupne obkľúčujú a nepodarí sa mu dlho udržať predsunuté pozície. Na vlastnú zodpovednosť prikázal Paulusovi, aby sa prebil z obkľúčenia a spojil sa s ním, kým nebude priveľmi neskoro. Paulus sa však rozhodol, že bez priameho Hitlerovho rozkazu neopustí Stalingrad a zotrvá na doterajších pozíciách.¹⁵

Sily určené na pomoc Paulusovi napokon v neutíchajúcich ozbrojených zrážkach ustúpili. Pre 6. armádu, odsúdenú na záhubu, sa začala posledná, tragická fáza bitky o Stalingrad. Tiesnila sa na malom priestore a okolo nej sa sťahovala obruč sovietskych armád. Chýbalo jej poriadne zimné oblečenie a zmenšovali sa aj zásoby základných potrieb, pretože každodenný prísun

¹³ WALSH, Stephen. *Stalingrad 1942–1943: pekelný kotol*, Praha, 2003, s. 58.

¹⁴ MACDONALD, John, *Veľké bitky druhej svetovej vojny*. Bratislava, 1997, s. 96.

¹⁵ MACDONALD, *Veľké bitky*, s. 96.

zásob leteckým mostom, ktorý sľúbil Göring, nestačil.¹⁶

Letecký most pre obkľúčenú armádu

Vojaci nemeckej šiestej armády, konfrontovaní krutým bojom a pustošením silného hladu a chladu na stepiach Ruska sa vzdali až potom, čo boli príliš slabí na to, aby mohli nosiť zbrane a ocitli sa bez munície proti početne lepším nepriateľským silám.¹⁷

Sovietska armáda otvorila druhú fázu bitky o Stalingrad 19. novembra silnou protiofenzívou. Kliešte zo severu a juhu mesta napokon 22. novembra obkľúčili 6. armádu. Popoludní poslal veliteľ šiestej armády generálplukovník Friedrich Paulus na veliteľstvo skupiny armád B túto správu: „*Armáda úplne obkľúčená ... situácia je kritická; zásoby potravín po ruke na šesť dní; armáda má v úmysle držať územie medzi Stalingradom a riekou Don a vykonala potrebné prípravy. Úspech závisí od prekonania medzier na južnom fronte a od toho, či je možné zabezpečiť dostatočné zásoby potravín letecky.*“

Jednotky a vybavenie šiestej armády boli vyčerpané a potrebovali náhradu, v armáde bolo nebezpečne málo paliva a munície, k dispozícii boli iba potraviny na šesť dní. Nemecké sily, ktoré sa zaviazali dobyť posledné sovietske bašty v Stalingrade, boli rovnaké, ako tie, ktoré zaútočili v predchádzajúcej ofenzíve. Tieto sily boli nadmerne využívané. Šiesta armáda dostávala počas značného časového obdobia nedostatočné množstvo zásob. Práce na zabezpečení a stabilizácii zásobovacích trás postupovali veľmi pomaly. Jedným z najpálčivejších problémov bol kritický nedostatok munície pre delostrelectvo a ťažké zbrane. Nemecké armádne delostrelectvo často prestávalo strieľať dopoludnia pre nedostatok munície. V skutočnosti sa v oblasti Stalingradu stalo žartom, že „*pred mestom sú rozmiestnené stovky batérií, ale každá z nich má len jeden náboj.*“ Tento nedostatok začal ešte pred tým, ako bola šiesta armáda odrezaná od svojich zásobovacích trás. Stručne povedané, keď bola šiesta armáda obkľúčená v Stalingrade, jej jednotky boli vyčerpané, jej vybavenie bolo zle udržiavané a jej zásoby boli na kritickej úrovni.¹⁸

Niekoľko faktorov spôsobilo, že sa Luftwaffe pokúsila o letecké

¹⁶ MACDONALD, *Veľké bitky*, s. 96.

¹⁷ BRUNHAVER, John Steven. Luftwaffe's Aerial Resupply šiestej armády pri Stalingrade. In *Lifeline from the Sky: The Doctrinal Implications of Supply an Enclave from the Air*, výskumná správa, Air University Press, 1996, s. 7.

¹⁸ BRUNHAVER, *Luftwaffe's Aerial Resupply*, s. 8.

zásobovanie Stalingradu. Hlavným dôvodom bola Hitlerova túžba udržať Stalingrad. Niekoľko mesiacov pred obklúčením armády pri Stalingrade, Hitler v politickom prejave povedal: „*Akonáhle nemecký vojak zaujme svoju pozíciu, na svete nie je žiadna sila dostatočne silná, aby ho vytlačila.*“¹⁹

Führer sa rozhodol nechať udalostiam voľný priebeh a naďalej sa spoliehal na neopodstatnenú nádej, že všetko nakoniec dopadne dobre. Hitlerov rozkaz držať Stalingrad bol čiastočne založený aj na prísľube Hermanna Göringa, že Luftwaffe poskytne posádke dostatočné zásoby.

Nedostatok paliva a munície vážne obmedzil schopnosť 6. armády preraziť. Poľný maršal Erich von Manstein si uvedomil, že celá šiesta armáda bude stratená. Poveril preto 4. tankovú armádu úlohou postúpiť smerom k Stalingradu v snahe spojiť sa s tým, čo zostalo zo šiestej armády alebo pomôcť jej pri prelomení obklúčenia. Dňa 20. decembra vedúci oddiel 4. tankovej armády a 57. zbor prekročili rieku Miškova a vytvorili predmostie 30 míľ západne od Stalingradu. Dosiahnutie spojenia sa zdalo takmer na dosah, ale 4. armáda nebola schopná postupu a 6. armáda nedokázala preniknúť. Pokračujúce letecké zásobovanie zostalo jedinou nádejou pre Paulusove obliehané jednotky.²⁰

Štvrtá letecká armáda bola jednotke Luftwaffe zodpovedná za uskutočnenie tohto zásobovania. Táto formácia mala plniť dve ťažké úlohy: prvú a najdôležitejšiu prepravu zásob pre 6. armádu; a druhú podporu nemeckých pozemných síl bojujúcich proti sovietskym jednotkám postupujúcim pozdĺž oboch brehov rieky Don.²¹

Šiesta armáda potrebovala dostatok paliva, munície a potravín na udržanie obranných pozícií, kým nebude možné obnoviť front, aby sa umožnilo spojenie s nemeckou armádou skupinou B. Uskutočniť zásobovanie pre 300 000 vojakov dostatočným množstvom zásob na udržanie obranných operácií by bolo možné, len ak by šiesta armáda stanovila požiadavku 750 ton na deň. Toto množstvo bolo neskôr znížené na 500 ton denne ako kompromis medzi Göringom a generálom Kurtom Zeitzlerom, náčelnikom generálneho štábu armády. Personál Luftwaffe predpokladal 30 až 35% mieru operačnej pripravenosti a vypočítal, že na splnenie požiadavky

¹⁹ BRUNHAVER, *Luftwaffe's Aerial Resupply*, s. 8.

²⁰ BRUNHAVER, *Luftwaffe's Aerial Resupply*, s. 9.

²¹ BRUNHAVER, *Luftwaffe's Aerial Resupply*, s. 9.

bolo potrebných 10 050 strojov Ju-52. Nákladné klzáky sa považovali za ďalší prostriedok na kompenzáciu nedostatku kapacity leteckej prepravy. Použitie bombardérov v úlohe leteckej prepravy by tým pádom muselo vyrovnať rozdiel. Na konferencii 23. novembra Göring požadoval dodať 500 ton denne, aj keď Hans Jeschonnek, náčelník generálneho štábu Luftwaffe, uviedol, že by bolo možné dodať len 350 ton denne. Hrubé odhady teda boli, že zatiaľ čo šiesta armáda vyžadovala asi 500 – 750 ton denne, vojenské velenie Luftwaffe verilo, že ich kapacita je prinajmenšom 350 ton denne.²²

Dopravné letiská Luftwaffe boli zriadené narychlo a žalosťne nedostatočne vybavené. Pri postupe skupiny armád B smerom k Stalingradu sa musela rýchlo vybudovať logistická infraštruktúra Luftwaffe, aby mohla pokračovať vo vzdušných operáciách na podporu postupu šiestej armády. Letiská Luftwaffe v Stalingradskom kotli boli dňom i nocou ohrozované Červenou armádou a sovietskym letectvom. Počas jasných nocí boli letiská pod neustálym dohľadom sovietskych pilotov a pohyblivé ciele na poli boli často bombardované. Neschopnosť Nemecka postaviť a vybaviť náhradné letiská teraz obmedzila celú leteckú dopravu. Do 21. januára bola väčšina zásob dodávaná výsadkom, ale mnoho posádok vykonalo pristátie napriek silnej delostreleckej paľbe a početným kráterom po granátoch a bombách. Luftwaffe stratila šesť transportov v jednej misii, pretože sneh zakryl krátery pred posádkami. Posledný Ju-52 pristál 22. januára 1943 o 12.20 hod. V tejto fáze sa však nevyvíjalo žiadne úsilie na obnovenie zásob zo zničených lietadiel. Silný tlak sovietskej armády a vzdušných síl na nemecké letiská bol nepretržitý a s pokračujúcou kampaňou naberal na intenzite. Sovietske ozbrojené sily zaútočili na všetky aspekty nemeckého úsilia o zásobovanie. Červená armáda napádala a obsadila letiská Luftwaffe v Stalingradskom kotli a na zásobovacích základniach. Sovietske letectvo útočilo na nemecké transporty na ich domovských základniach, na ceste a na zemi pri Stalingrade.²³

Od obkľúčenia po zajatie

Hoci sa Paulusova armáda rýchlo rozpadávala, pokračovala v beznádejnom boji. Koncom decembra, keď videl, že niektorý z jeho

²² BRUNHAVER, *Luftwaffe's Aerial Resupply*, s. 10.

²³ BRUNHAVER, *Luftwaffe's Aerial Resupply*, s.12.

hladujúcich mužov sa znížil natoľko, že jedol surové konské mozgy, vyslal k Hitlerovi osobného posla, aby mu podal správu o zúfalej situácii 6. armády z prvej ruky. Hitler Paulusovi odkázal, aby vydržal.²⁴ Dňa 8. januára generálporučik Konštantín Rokossovskij odovzdal Paulusovi ultimátum, ale ten sa odmietol vzdať. O dva dni Sovieti začali rozsiahly útok na nemecké pozície. Keď sovietski vojaci uzavreli kruh okolo vyčerpaných a demoralizovaných nemeckých jednotiek, Paulus poslal Hitlerovi rádiom depešu, v ktorej ho oboznámil so svojou beznádejnou situáciou. Po vojne Paulus vypovedal, že Hitler poslal na depešu takúto odpoveď: „*Kapitulácia neprichádza do úvahy. 6. armáda musí splniť svoje historické poslanie v Stalingrade, aj keby mala prísť o posledného muža...*“.²⁵

Koniec na seba nenechal dlho čakať. Dňa 25. januára dobyli Sovieti posledné nemecké letisko, čím sa prerušilo zásobovanie a prevoz chorých a ranených. Z vysielačky, ktorá zostala jediným spojom nemeckých obkľúčených vojakov s okolitým svetom, sa 31. januára dozvedeli, že Führer povýšil generálpukovníka Paulusa na poľného maršala. Toho dňa 6. armáda vysielať posledný raz. Oznamovala, že Sovieti sa prebojovali už pred sídlo jej štábu. Novovymenovaný poľný maršal, ktorý bol už sám na pokraji síl, sa musel vzdať generálovi Michailovi Šumilovovi, veliteľovi sovietskej 64. armády. Generál Karl Strecker so zvyškami svojho 11. zboru však ešte vždy kládol odpor v areáli závodu na výrobu traktorov v stalingradskej priemyselnej zóne. O dva dni kapituloval aj 11. zbor, ktorý čelil ofenzíve Sovietov na severe ťažko skúšaného mesta. Od 19. novembra 1942 do 2. februára 1943 stratili nemecké vojská pri Stalingrade vyše 800 000 ľudí. Takmer 100 000 mužov padlo, zo zvyšku sa po vojne podľa odhadu vrátilo len 5 000. Hitlera neúspech Paulusovej armády tak rozzúrnil, že sa mu vyhráždal poľným súdom. Napokon však pripustil, že nesie zodpovednosť za obetovanie 6. armády. V Stalingradskom kotli zahynulo takmer 150 000 Nemcov. Všetky Paulusove delá, vozidlá i výzbroj sa stali vojnovou korisťou Červenej armády a Luftwaffe prišlo o 500 dopravných lietadiel.²⁶ Nemecké ozbrojené sily, ktoré na začiatku roku 1943 boli vcelku silné a bojaschopné, sa už nikdy nespamätali zo

²⁴ MACDONALD, *Veľké bitky*, s. 98.

²⁵ MACDONALD, *Veľké bitky*, s. 98.

²⁶ MACDONALD, *Veľké bitky*, s. 98.

straty vyše miliónovej armády. Počtom obetí sa bitka na východnom fronte vyšplhala na najvyššiu priečku. Všetky veľké víťazstvá bleskovej vojny sa stali minulosťou. Hitler stihol vysiliť nemeckú brannú moc prv, než spojenci vôbec mohli proti nemu sústrediť všetky svoje sily. A za takúto nerozvážnosť musel, pochopiteľne, zaplatiť.²⁷

Odraz bitky o Stalingrad v slovenskej dobovej tlači

Zameranie propagandy, jej témy, kľúčové motívy a figúry, rovnako ako jej intenzita, boli prirodzene historicky determinované. Určoval ich „rytmus“ vojnového konfliktu, geopolitická situácia i vývoj frontu. Protisovietská (protibolševická) propaganda bola napríklad intenzívna pred vypuknutím vojny. Medzi rokmi 1939 – 1941 (Pakt Ribbentrop – Molotov o neútočení) prirodzene utíchla, po napadnutí Sovietskeho zväzu v júni 1941 opäť gradovala, vrcholiac v čase obratu frontu. Zvlášť agresívnu podobu, intenzívne živenú aj z domácich zdrojov, nadobudla počas povstania, v súvislosti s približovaním frontu, prienikom Červenej armády na slovenské územie a vymedzením sa voči konkurenčnej propagande. Protičesky zameraná propaganda bola intenzívna najmä na začiatku existencie Slovenského štátu. Pomáhala totiž oprávňovať novú štátnosť. Následne ju prekryli iné záujmy (napr. demonizácia Židov počas deportácií). Znovu aktuálnou sa stala po auguste 1944 v súvislosti s rekonštruovaním Československa a so snahou o jeho zdiskreditovanie (silný antibenešovský tón ľudáckej propagandy).²⁸

Ak dnes rekonštruujeme mediálne kanály dobovej propagandy, sledujeme cesty, akými sa informácie dostávali k obyvateľom a ako na nich vplývali, často zabúdame, že ich skladba bola iná ako dnes. Audiovizuálna skúsenosť fúzovaných zdrojov neexistovala. Usmernená, teda – viac či menej „zglajchšaltovaná“ bola názorová pluralita zdrojov. Silným informačným a indoktrinačným médiom bol rozhlas, tým vizuálne najúčinnnejším film. V rámci tlačených médií, celoštátnych či lokálnych novín a časopisov rôznej periodicity a názorovej (ne)pružnosti, bola, zvlášť v menších sídlach, dôležitým kanálom aj klasická dedinská výveska. Išlo o informačný bod uprostred dediny, na ktorý sa obyčajne vylepovali nielen

²⁷ MACDONALD, *Veľké bitky*, s. 98.

²⁸ BAJCÚROVÁ, Katarína – HANÁKOVÁ, Petra – KOKLESOVÁ, Bohunka. *Sen × skutočnosť: umenie & propaganda 1939-1945*. Bratislava, 2017, s. 96.

Úradom propagandy vydávané, silne šovinistické Ľudové noviny, ale i rôzne druhy situačných tlačí, letákov, plagátov, máp, tlačených oznamov a programov.²⁹ Vznikom Slovenského štátu dňa 14. marca 1939 z vôle nacistického Nemecka a následným podpísaním tzv. Ochrannej zmluvy dňa 23. marca 1939, dostala sa vnútorná i vonkajšia politika štátu do nemeckej sféry vplyvu. Ak mala prežiť štátnosť a teda – podľa vtedajšej interpretácie – nezaniknúť národ, bolo treba poslúchať. I kultúrna politika štátu tak v tomto kontexte získala, mala nadobudnúť nemecké súradnice, napojiť sa na nemecký ideologický rodokmeň. Obdobie slovenského štátu je preto obdobím výrazného ponemčenia kultúrneho konzumu. V kinách premietali nemecké filmy, v divadlách hrali nemecké orchestre a pod.³⁰

Hlavným nástrojom „usmernenia“ slovenskej kultúry v – skôr zamýšľanom ako skutočnom – národno-socialistickom duchu podľa nemeckého vzoru sa stal Úrad propagandy. Tento vplyvný a byrokratický značne rozbužený orgán pod dozorom nemeckých poradcov, tzv. beráterov, mal za úlohu „*bdiieť nad verejnými záujmami v odbore mu zverenej pôsobnosti, odvracať v ňom všetky nebezpečenstvá a odstraňovať poruchy. Jeho úlohou bolo „usmerňovať tlač, rozhlas, divadelníctvo, film, slovenské výtvarné a hudobné umenie v súlade so záujmami štátu a v duchu registrovaných politických strán“*“.³¹

Výskum dobovej vojnovej tlače

Za predmet výskumu dobovej tlače z čias Slovenského štátu (1939 – 1945) sme si vybrali periodiká - Katolícke noviny, Slovenská politika a Gardista. Pri výskume sme sa snažili získať informácie z čo najväčšieho počtu čísiel týchto dobových periodík. Niektoré periodiká, ako napr. Katolícke noviny alebo Gardista, sa zachovali v kompletných ročných výtlačkoch. Stretneme sa aj s čiastkovo zachovanou tlačou ako napr. Slovenská politika. Pri listovaní a prezeraní dochovanej dobovej tlače sme našli aj vystrihnuté, pre náš výskum dôležité, články, a aj rovno chýbajúce čísla jednotlivých periodík.

V článkoch, ktoré boli uverejňované vo vybraných periodikách, nachádzame údaje týkajúce sa úspechov nemeckého Wehrmachtu a

²⁹ BAJCÚROVÁ – HANÁKOVÁ – KOKLESOVÁ, *Sen × skutočnosť*, s. 51.

³⁰ BAJCÚROVÁ – HANÁKOVÁ – KOKLESOVÁ, *Sen × skutočnosť*, s. 52.

³¹ BAJCÚROVÁ – HANÁKOVÁ – KOKLESOVÁ, *Sen × skutočnosť*, s. 97

jeho spojencov, i údaje o smeroch postupu jednotiek južným úsekom východného frontu. Informácie o Stalingradskej a Kaukazskej fronte sa objavujú buď na titulnej strane, ale u viacerých periodík pozorujeme, že v závislosti od frontových úspechov respektíve neúspechov sa tieto články presúvajú. Napríklad v prípade Katolíckych novín sa objavujú články o Stalingrade spočiatku na druhej strane. Na prelome rokov 1942 – 1943 tieto články nachádzame až na strane sedem. Aj rozsah článkov sa v závislosti od „úspechov“ na bojiskách mení.

Koncom augusta 1942 sa na titulných stránkach slovenských periodík objavujú prvé informácie z východného frontu o začatí letnej ofenzívy, ktorú Hitler naplánoval, aby tak získal prístup k ropným poliam na Kaukaze a k iným nerastným zdrojom, dôležitým pre ďalšie vedenie vojny. Po úspešnom dobytí pevností na Kryme a po zabezpečení južného krídla skupiny armád Juh sa rozpútali boje pri veľkom ohybe rieky Don. Slovenská politika aj denník Gardista informujú dňa 21. augusta 1942, že „*medzi Volgou a Donom sme obsadili južne od Stalingradu položený a silne vybudovaný nepriateľský pevnostný systém. Nepriateľ stratil pri tomto 18. a 19. augusta 3301 zajatcov, 52 pancierových bojových vozov, 56 diel, 90 guľometov a granátometov. Letectvo bombardovalo v nepriateľskom zázemí železničné zariadenia a prísunovú dopravu.*“³² Katolícke noviny k tejto situácii píše „*V oblúku Donu trvali až doteraz ťažké boje, na ktorých mali účasť všetky druhy armády, hlavne pancierových vozov. Predošlého týždňa oznámilo nemecké hlavné veliteľstvo, že nemecké vojsko zničilo masu obklúčenej 62. sovietskej armády západne od Kalača. Podľa tej správy získali tu Nemci 57 000 sovietskych vojakov a mnoho zbraní. V dňoch 15. až 17. augusta získali Nemci ďalších skoro 13 000 zajatcov.*“³³

Začiatkom septembra sa pozornosť novinárov nielen zo Slovenska, ale aj z celého sveta upriamuje na mesto Stalingrad s nádejou, že obrana mesta vydrží a nedôjde k zrúteniu celej fronty v jej južnom úseku. V týchto dňoch Katolícke noviny uverejnili tieto informácie: „*Boj o Stalingrad zúri s nezmenšenou prudkosťou ďalej. Obe strany tu skoncentrovali veľké sily. Sovieti ďalším dosadením sil i materiálu sa usilujú udržať toto opevnené mesto za každú cenu. Nemecký útok však i napriek zúfalej obrane postúpil ďalej. Podľa nemeckých správ, predošlého týždňa dosiahli nemecké vojská*

³² Nemecká frontová správa. In *Gardista*, roč. 4, 21. augusta 1942, č. 189, s. 2.

³³ Prehľad udalostí. In *Katolícke noviny*, roč. 57, 23. augusta 1942, č. 34, s. 2.

severozápadne od Stalingradu. Najnovšie sa vraj bojuje už v západných predmestiach Stalingradu. Keďže mesto má takú dôležitosť, bojovať treba o každú piad' pôdy, čím treba vysvetliť aj tamojšie predĺženie bojov.“³⁴ Boje v stalingradských uliciach a továrňach naďalej pokračovali. Sovieti presúvali na západný breh rieky ďalšie posily, ktoré nasadzovali za cenu obrovských strát do okamžitých protiútokov, aby tak vytlačili sily nepriateľa z centra mesta. Odpor Sovietov sa obmedzil na niekoľko izolovaných ostrovčekov húževnatého odporu. Nemecké velenie tým pádom nadobudlo mylné presvedčenie, že mesto čoskoro získajú. „V dnešnom úradnom hlásení o bojoch v Stalingrade stojí len toľko, že priebeh operácií sa uskutočňuje podľa plánov. Z iných spravodajských prameňov sa však dozvedáme, že sa boje v Stalingrade blížia už ku koncu a to hlavne následkom prerušenia všetkých prísunov spojov bolševikov. Toto prerušenie má za následok, že bolševické vedenie ani za najväčšieho úsilia a za najväčších obetí nie je v stave dodať obklúčeným obrancom ľudské a materiálové posily, bez ktorých však bolševici nebudú už dlhšie klásť taký tvrdý odpor, ako kladú doteraz.“³⁵ Katolícke noviny priznávajú ťažkosti s dobývaním mesta, spôsobené húževnatým odporom Sovietov v mestskej zástavbe. Aj keď má nemecká Luftwaffe pevne v rukách vzdušnú nadvládu nad mestom, pozemným jednotkám sa veľmi ťažko orientuje v rozvalinách mesta. Pouličné boje sa v niektorých miestach zmenili na brutálny „boj muža proti mužovi“. „Útočiace nemecké vojská musia prekonávať neobvykle húževnatý odpor obrancov, ktorí premenili každú budovu v pevnosť. Nemecký postup, aký hlásia frontové správy, však trvá aj tak. Nemecké vojská sa prebili mestom až do jeho severných častí a k brehom Volgy, čím sa dostáva do nemeckých rúk väčšia časť Stalingradu. Berlínske kruhy, ako to vyhlásili v utorok 29. septembra, rátajú so skorým pádom mesta. Obrancovia naproti tomu stále vedú nielen tvrdé boje obranné, ale podnikajú zo severnej strany i odbremeňovacie útočné podniky, ktoré však nemajú výsledok. Nad mestom, ako hlásia sovietske správy, stále krúži 40 až 60 nemeckých lietadiel, ktoré prevádza denne proti obrancom Stalingradu aspoň tisíc leteckých útokov.“³⁶ Propagandistická tlač v tomto článku priznáva silnejúci sovietsky

³⁴ V predmestiach Stalingradu. In *Katolícke noviny*, roč. 57, 13. september 1942, č. s. 2.

³⁵ Blíži sa pád Stalingradu. In *Gardista*, roč. 4, 4. októbra 1942, č. 227, s. 1.

³⁶ Boje o Stalingrad. In *Katolícke noviny*, roč. 57, 4. október 1942, č. 40, s. 2.

tlak na krídla nemeckých pozícií v oblasti Stalingradu. Dobová tlač vôbec nespomína, z pochopiteľných dôvodov, pretrvávajúce problémy s nemeckým zásobovaním, zmenu poveternostných podmienok, na ktoré neboli nemecké jednotky pripravené a spomalenie, na niektorých úsekoch fronty až zastavenie bojov.

„Podľa posledných správ sa nemecké oddiely vyznamenali v obranných bojoch proti bolševickému nepriateľovi. Bolševici obnovili v kaukazskej oblasti svoje protiútoky. Šťastie im neprialo v Stalingrade, kde ich protiútoky nemecké bojové sily nielen odrazili, ale vnikli do výpadových pozícií nepriateľa a rozohrali ho.“³⁷ Katolícke noviny, štyri dni pred spustením sovietskej ofenzívy v oblasti Stalingradu, skreslene informujú čitateľov o konečnom dobytí a obsadení Stalinovho mesta. Účelovo upriamujú pozornosť na iné bojiská ďaleko od východnej fronty. „Situácia na všetkých frontoch dokazuje blížiacu sa prehru Sovietskeho zväzu a jeho spojencov. Protiútoky Sovietov sa nedaria a tak isto stroskotal aj anglický protiútok proti Rommelovej armáde, ktorý zapríčinil v londýnskom rozhlase veľa kriku. V Afrike sa zasa dokázalo, že Angličania vyhrávajú iba potiaľ, kým hovoria o akciách rozhlasoví spravodajcovia. Keď začnú hovoriť zbrane, nezostáva rozhlasovým komentárom udalostí nič iné ako zaznamenať „víťazný ústup“. Na takomto „víťaznom ústupe“ sú nepriatelia civilizácie a kresťanstva. Už od prvého výstrelu. Ako ukazuje vývoj vecí na frontoch, zásobovacie pomery v Anglicku a Sovietskom zväze, zastihne spojencov na „víťaznom“ ústupe s veľkou pravdepodobnosťou aj výstrel ostatný.“³⁸

Na prelome rokov 1942 až 1943 sa nemecká 6. armáda už niečo vyše mesiaca ocitá v sovietskom obklúčení stalingradského a donského frontu. Za cenu udržania morálky ľudí v zázemí denná tlač o tejto skutočnosti pochopiteľne neinformuje. Vyzdvihuje a zdôrazňuje nemecké a spojenecké úspechy a naďalej používa opakujúce sa frázy. „Podľa správ Hlavného veliteľstva nemeckej brannej moci Sovietsi stratili od 26. apríla do 15. decembra tohto roku celkom 1087 lietadiel, kým Nemci stratili v tom istom čase iba 821 lietadiel. Vysoké straty sovietskeho letectva nemeckí odborníci vysvetľujú lepšou kvalitou nemeckých strojov a lepším výcvikom nemeckých strojov.“³⁹ „Nemecko-talianske frontové správy oznamujú

³⁷ In *Slovenská politika*, roč. 23, 17. novembra 1942, č. 263, s. 1.

³⁸ Čo sa udialo. In *Katolícke noviny*, roč. 57, 15. novembra 1942, č. 46, s. 7.

³⁹ Straty ruského letectva. In *Katolícke noviny*, roč. 57, 24. decembra 1942, č. 46, s. 7.

*stroskotanie sovietskych útokov pri Tereku, Stalingrade a vo veľkom oblúku Donu. Medzi Donom a Volgou boli sovietske pozície prelomené.*⁴⁰ Články Slovenskej politiky sa vo vianočnom období obmedzujú len na útržkovité frontové informácie: „*V Stalingrade sa nepriateľ pokúsil zakotviť, útočiac cez Volgu. Odrážali sme ho v rozhorčených bojoch. Obranný boj na strednom Done trvá s nezmenšenou prudkosťou. Nemecké divízie a bojové skupiny pokračujúcim nepriateľským útokom kládli tvrdošijný odpor a spôsobili Sovietom v spolupráci s leteckou zbraňou ťažké straty.*“⁴¹ Je zarážajúce, ako dobové periodikum zľahčuje vážnosť situácie v Stalingradskom kotli. Sovieti postupne uťahujú slučku okolo Paulusovej armády, ktorej má prísť na pomoc Mansteinova, na rýchlo vytvorená, záchranná skupina. Tlač vôbec nespomína útrapy, ktoré musia vojaci šiestej armády podstupovať.

„*Veľká zimná ofenzíva Rusov pokračovala s nezmenšenou prudkosťou celý týždeň. Ak sa aj kde tu podaril Sovietom miestny prielom, v zásade sa situácia na východnom fronte nemení. Vojenský odborník hlavného veliteľstva nemeckej brannej moci vyhlásil, že obrovské množstvo materiálu a ľudí, ktoré bolševici vrhajú proti nemeckým líniam, sa nedá porovnať s množstvom z vlašajška. Zato však podmienky obranných bitiek sú pre Nemcov priaznivejšie, lebo nemecký vojak je dnes lepšie vystrojený a vyzbrojený. Bolševici sa pokúšali už od začiatku zimnej ofenzívy útočiť na frontoch pri Stalingrade a v priestore medzi Donom a Volgou. Územné zisky sú nijako nie v rovnováhe s obrovskými stratami bolševikov, najmä na tankoch a ľuďoch. Nemecká armáda odpovedá na každý útok protiútokom. Medzi Volgou a Donom došlo v posledných dňoch k úspešným bojom, pri ktorých Nemci a spojenci značne zlepšili svoje pozície a obkolesili mocnejšie sovietske skupiny, ktoré stoja pred zničením. Veľké boje sa odohrávajú aj v priestore Toropca, kde bola odrezaná mocná bolševická skupina od jej zadných spojov. Pokusy o prielom sa bolševikom nepodarili. Všeobecne sa môže povedať, že zimná ruská ofenzíva, od ktorej čakali Anglosasi zázraky, za posledný týždeň nepriniesla okrem tuhých bojov žiaden úspech bolševikom.*“⁴² Denník Gardista rovnako publikuje veľmi stroho napísané články, ktoré veľmi

⁴⁰ Ruský front In *Katolícke noviny*, roč. 57, 24. decembra 1942, č. 46, s. 7.

⁴¹ In *Slovenská politika*, roč. 23, 23. december 1942, č. 293, s. 2.

⁴² Východný front. In *Katolícke noviny*, roč. 58, 17. január 1943, č. 3, s. 2.

zjednodušene informujú o frontovej situácii. Robia tak po tom, keď už po dlhší čas nemecké úradné spravodajstvo v správach o bojovom položení na južnom úseku východného frontu neoznamovalo nijaké miestne údaje. Správa charakterizuje významnú situáciu: „*V oblasti Stalingradu stoja už týždne v skvelých a hrdinských obranných bojoch, proti z každej strany zúrivo útočiacim bolševikom.*“⁴³ Päť dní po kapitulácii šiestej armády informujú Katolícke noviny o zastavení bojov v Stalingrade. Ešte stále sa bojovalo na severe mesta, konkrétne v útrobách traktorového závodu, kde generál von Strecker bojoval až do momentu, kedy mu došla munícia. „*V Stalingrade bijú sa hrdinsky do posledného chlapa zväzy generála Streckera v severnej časti mesta. V južnej časti mesta vzdala sa po hrdinskom odpore, bojujúc do posledného náboja, nemecká bojová skupina. Posledná správa, ktorá prišla do Berlína, hovorí že generál poľný maršal Paulus bol v boji uprostred svojho vojska ťažko zranený a že vojská Osi podľahli presile a nepriazni pomeru.*“⁴⁴ Denník Gardista rovnako stroho konštatuje smutný výsledok Stalingradskej bitky. Jej obrovské a citelné dopady do budúca si dobová tlač a rovnako obyvateľstvo ešte nevedia úplne uvedomiť. Hlavné veliteľstvo nemeckej brannej moci oznamuje: „*Nepriateľská presila zdolala za boja v Stalingrade južnú skupinu 6. armády, vedenú generálom poľným maršalom Paulusom po vyše dvojmesačnej hrdinskej obrane. Severná skupina, vedená generálom pechoty Streckerom, sa ešte vždy bráni. Odrazila čiastočne proti výpadom silné nepriateľské útoky.*“⁴⁵

Záver

Cieľom príspevku bolo predstaviť a popísať hlavný priebeh bitky o Stalingrad. Príspevok sa zaoberal stručným uvedením do situácie pred bitkou, následne samotným priebehom bitky, až po konečnú kapituláciu nemeckej posádky v Stalingrade. Vzhľadom k intenzite bojov, ktoré trvali niekoľko mesiacov, boli v príspevku stručne načrtnuté priebehy jednotlivých stretnutí. Rozhodnutie dosiahnuť dva ciele súčasne, obsadenie ropných polí na Kaukaze a dobytie Stalingradu, bolo takmer nemožné. Zásadné nedostatky medzi nemeckými cieľmi a prostriedkami v tomto prípade dosiahli kritických rozmerov. Všetka pozornosť sa nakoniec aj tak obrátila ku Stalingradu.

⁴³ Nemecká frontová správa. In: *Gardista*, roč. 5, 17. január 1943, č. 13, s. 1.

⁴⁴ Východný front. In *Katolícke noviny*, roč. 58, 7. februára 1943, č. 6, s. 7.

⁴⁵ Severná skupina v Stalingrade sa ešte bráni. In *Gardista*, roč. 5, 2. februára 1943, č. 26. s. 1.

Dopad nacistickej ideológie v kombinácii s celkovo oprávnenou sebadôverou nemeckej brannej moci o jej prevahe nad silami nepriateľa vytvorili situáciu, v ktorej sa nič iné ako konečné víťazstvo neočakávalo. V priebehu nemeckého postupu k Stalingradu a hlavných bojov v centre ťažko skúšaného mesta sa nemecká armáda dostala do ťažkých situácií a stretávala sa s komplikáciami, s ktorými sa počas predchádzajúcich ťažení nestretla. Boje vo vnútri mesta boli diametrálne odlišné. Nemecká armáda na to nebola vycvičená a zvyknutá. Musela čeliť nezlomnému a odhodlanému nepriateľovi, ktorý sa na rozdiel od útočníkov vedel na vzniknutú situáciu lepšie prispôbiť. Dobitie mesta, ktoré nieslo Stalinovo meno malo zásadný psychologický význam pre obidvoch diktátorov, ktorého sa ani jeden nechcel vzdať.

Víťazstvo pri Stalingrade zapôsobilo na západných spojencov a Stalin posilnil svoju pozíciu. Sovietsky zväz dokázal, že je silou, s ktorou je nutné počítať do budúcnosti. Prehra gigantických rozmerov rozbila na kúsky mýtus o nemeckej neporaziteľnosti. Vývoj ďalších udalostí mal, žiaľ, ukázať, že Nemecko síce bitku prehralo, ale ešte neprehralo vojnu. Nemecká armáda na východe stratila strategickú iniciatívu, ktorú prevzala Červená armáda. Poslednou možnosťou pre Nemecko získať ju späť bola tanková bitka pri Kursku.

V tlačенých periodikách sa vojnový Slovenský štát spolu so spojencami Osí pripojili k propagandistickému naratívu nacistického Nemecka. Počas celého priebehu bitky o Stalingrad vychádzali na pravidelnej báze palcové titulky, ktoré vyzdvihovali statočnosť a bojovnosť nemeckých vojakov a naopak zosmiešňovali a spochybňovali vojenský potenciál a možnosti nepriateľa. Verím, že tento príspevok poskytne mnohým mnohým nadšencom pre túto tému odpovede na ich otázky a poskytne tiež informácie, ktoré možno nie sú ľahko dostupné. Cieľom príspevku bolo pripomenutie a prehĺbenie povedomia o tejto dôležitej udalosti moderných dejín.

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Dobová tlač

- Gardista (1942 – 1943).
- Katolicke noviny (1942 – 1943).
- Slovenská politika (1942).

Literatúra

ANTILL, Peter. *Stalingrad 1942*. Oxford, 2007. ISBN:978-80-247-2889-6.

GEOFFREY, Roberts. *Victory at Stalingrad. The Battle That Changed History-Longman*. New York, 2003. ISBN 0 582 77185 4.

MACDONALD, John. *Veľké bitky druhej svetovej vojny, 17 najvýznamnejších bitiek v nevídanom dokumentárnom spracovaní*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovart, 1995. ISBN 80-7145-185-1.

WALSH, Stephen. *Stalingrad 1942–1943: pekelný kotol*, Prvé vydanie, Praha : Ottovo nakladateľstvo, 2003. ISBN: 80-7181-769-4.

BAJCÚROVÁ, Katarína – HANÁKOVÁ, Petra – KOKLESOVÁ, Bohunka. *Sen × skutočnosť: umenie & propaganda 1939-1945*. Druhé doplnené vydanie. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2017. ISBN 978-80-8059-208-0.

Výskumné správy

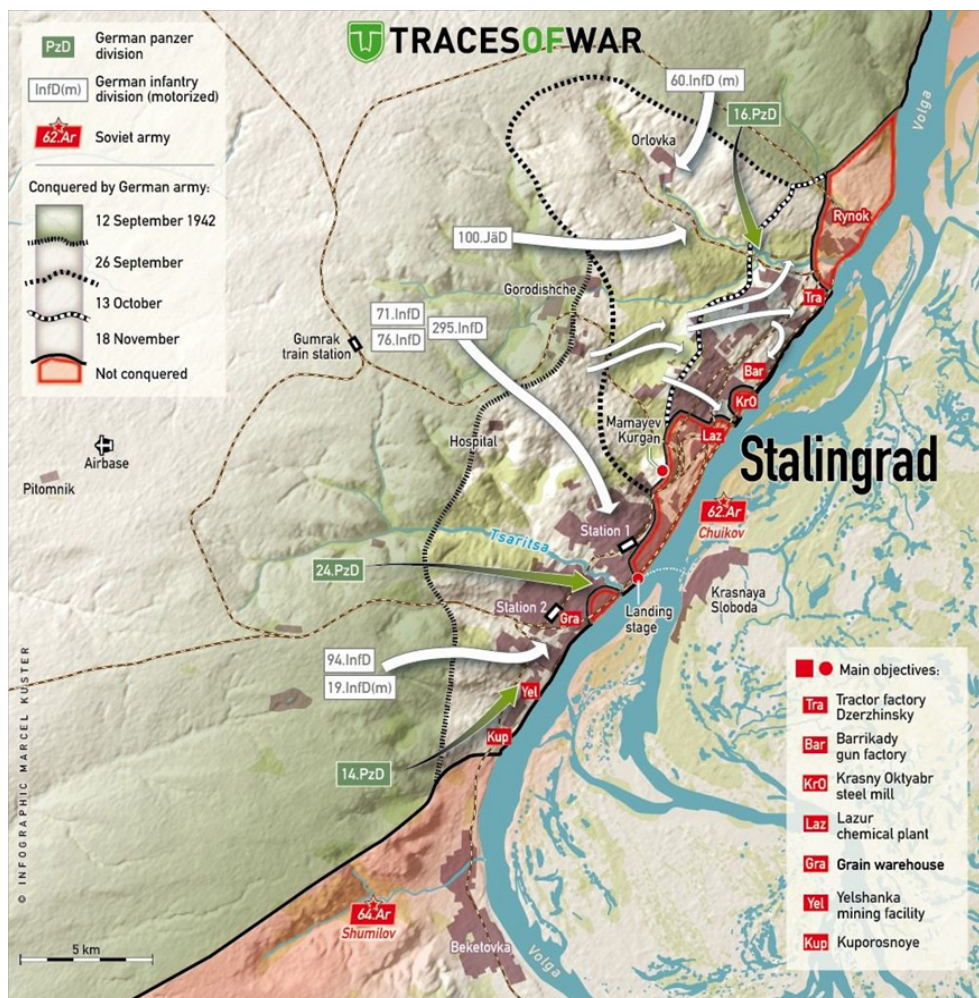
BRUNHAVER, John Steven. Luftwaffe's Aerial Resupply šiestej armády pri Stalingrade. In *Lifeline from the Sky: The Doctrinal Implications of Supply an Enclave from the Air*, výskumná správa, Air University Press, 1996.

Príloha č.1: Plán postupu operácie Blau⁴⁶.

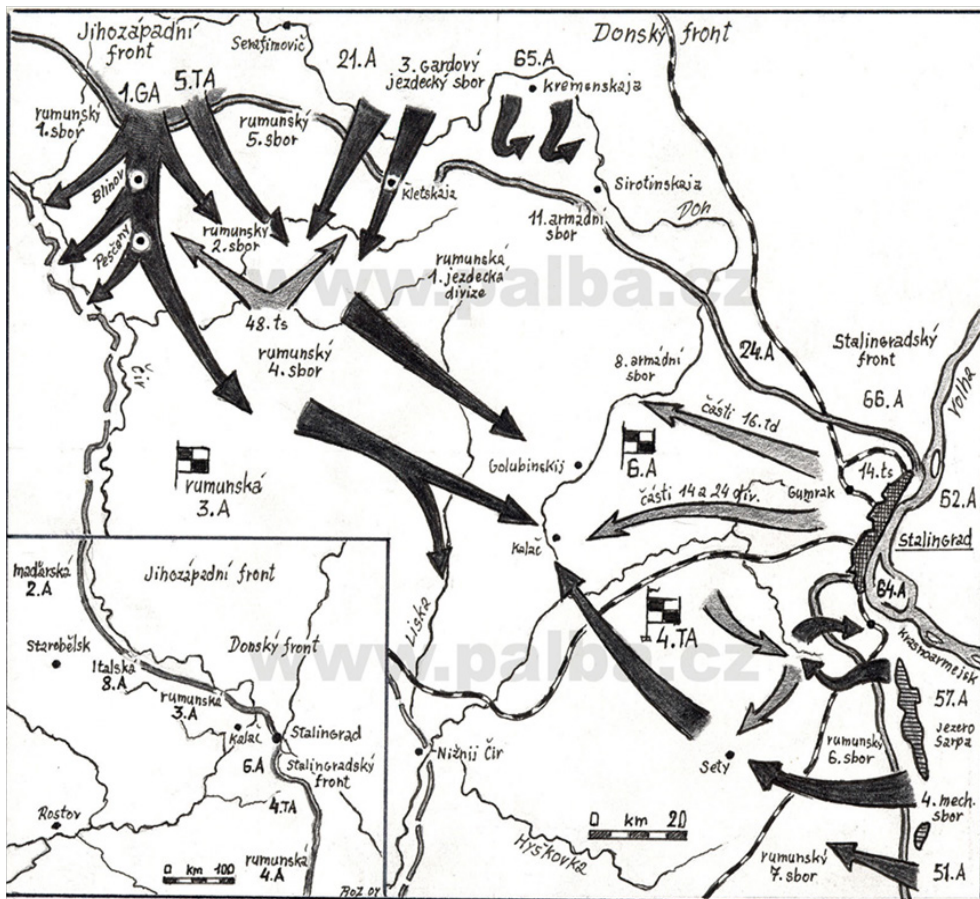
⁴⁶ Dostupné na internete: <https://www.tracesofwar.com/articles/4758/Battle-for-Stalingrad.htm>

Príloha č. 2: Smery nemeckých útokov na Stalingrad⁴⁷.

⁴⁷ Dostupné na internete: <https://www.tracesofwar.com/articles/4758/Battle-for-Stalingrad.htm> .

Príloha č. 3: Plány sovietskej protiofenzívy ⁴⁸.

*Dne 19. listopadu 1942 ještě v době kdy německá 6. armáda ve Stalinsku útočí, prolomí Sověti čtyřmi armádami a jedním tankovým sborem rumunské úseky na severním a jižním boku 6. armády a postupují na Kalac.
Dolejší výřez znázorňuje postavení fronty skupiny armád B před průlomem.*

⁴⁸ Dostupné na internete: https://www.palba.cz/forumfoto/albums/userpics/10348/Stalingrad_01.jpg.

REFLEXIA POKUSOV O HOSPODÁRSKE REFORMY V PRVEJ POLOVICI 80. ROKOV NA STRÁNKACH TÝŽDENNÍKA NOVÉ SLOVO

Martin Halmo

Reflection of attempts at economic reforms in the first half of the 1980s
on the pages of the weekly newspaper Nové slovo

Abstract: *The paper aims at presenting the framework of economic reforms in Czechoslovakia in the first half of the 1980s. These were to some extent the starting point in the later process of the so-called reconstruction. The primary source and the focus of attention will be the weekly newspaper Nové slovo, which was one of the platforms for economic, political, social and cultural issues in the period under study. Many academics, economists, theoreticians and political leaders of the time published in this newspaper. Although Nové slovo was published under the patronage of the Communist Party of Slovakia, in certain periods, especially during the period of the reconstruction, it provided space for relatively critical texts in relation to the economy. The result is intended to be a selection and analysis of these debates.*

Keywords: *economy; reform; Czechoslovakia, communism, Nové slovo*

Komunistická strana v snahe o ekonomické zmeny v Československu

V predvečer prestavby, ako by sa dalo vo vzťahu k ekonomickým reformám nazvať obdobie prvej polovice 80. rokov, sa znormalizované Československo nachádzalo uprostred ekonomickej stagnácie so stále intenzívnejšou technologickou zaostalosťou. Postupne sa prehlbovalo zaostávanie za krajinami v západnej Európe.

Komunistická strana si bola vedomá, že ďalší rast životnej úrovne je nerozlučne spätý s rastom ekonomickým. Jej predsedníctvo malo na stole množstvo analýz a prognóz nadchádzajúceho vývoja, ktoré zhodne poukazovali na potrebu zvyšovania dostupnosti tovarov osobnej spotreby. Odporúčali nerozvíjať ekonomickú úroveň obyvateľstva ďalším „rozširovaním dovtedajšieho okruhu bezplatnosti“, ale preferenciou peňažných foriem. Podčiarkovala sa potreba zavedenia diferencovanej cenovej politiky s tým, že štát má len dohliadať na jej stabilitu. Makroekonomické úvahy o ďalšom rozvoji národného hospodárstva varovali pred tým, že ceny dovážaných surovín budú pre československú

ekonomiku čím ďalej, tým nevýhodnejšie. Upozorňovali, že hospodárska spolupráca s ďalšími socialistickými štátmi založená na pretrvávajúcom modeli by nevyhnutne viedla k zhoršeniu podmienok. Zapájanie sa do tzv. socialistickej integrácie si vyžadovalo vysokú mieru participácie pri investíciách, ktorých návratnosť bola v dlhodobom časovom horizonte a neriešila akútne problémy československej ekonomiky a životnej úrovne obyvateľstva. Rast národného dôchodku sa oproti predchádzajúcemu obdobiu spomaľoval, životná úroveň síce rástla, ale zďaleka nie takým tempom ako predtým a už vôbec nie tak, ako strana proklamovala vo svojich päťročných plánoch.¹

Medzi riadkami bolo možné čítať, že štát sa má snažiť o dosiahnutie akejsi proporcionality. *In medias res*, mal saturovať dopyt obyvateľstva po nedostatkovom tovare, ktorý je moderný vo svete, resp. na západe, a zároveň zohľadniť reálne možnosti socialistického hospodárstva.² Jedným z výsledkov snahy o reformu³ mal byť *Súbor opatrení na zdokonalenie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva*.⁴ Ten sa mal stať hlavným dokumentom pre ekonomické reformy na ďalšie roky. Primárnym cieľom bola zmena procesu plánovania, päťročné plány sa mali, samozrejme, zachovať. Snahou tiež bolo prognózovať ekonomický vývoj v dlhodobom časovom horizonte a tomu plán prispôsobovať. Nové postavenie päťročného plánu nemalo byť chápané „jako jeho absolútní nemennost ale jako organické spojení dlouhodobější platnosti základních cílů a ekonomických podmínek s větší pružností

¹ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (MVSR), Slovenský národný archív (SNA), archívny fond (a.f.) ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 19. 2. 1980, škatuľa (šk.) 1564, Návrh hlavných smerov vývoja v 7. päťročnici.

² MVSR, SNA, a.f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 4. 1. 1983, šk. 1651, Správa z previerky účinnosti uplatňovania práva kontroly činnosti hospodárskeho vedenia podnikov a závodov v podmienkach postupnej realizácie Súboru opatrení na zdokonalenie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva.

³ Slovo „reforma“ sa vo vtedajšom politickom slovníku nepoužívalo. Bolo nahrádzané najrozličnejšími pojmami ako *prebudovanie*, *intenzifikácia*, *stratégia urýchlenia*, *posilnenie perspektívnosti plánovania*, či aj ako spomínaný *súbor opatrení*.

⁴ MVSR, SNA, a.f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 19. 2. 1980, šk. 1564, Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980.

volby konkrétních cest a forem dosahování těchto cílů.“⁵ Vo výsledku však bola posilnená právomoc centrálnych orgánov, najmä Štátnej plánovacej komisie, Vládneho výboru pre otázky plánovitého riadenia národného hospodárstva a príslušných odvetvových ministerstiev. Práve tie mali vytvoriť základ pre centrálnu koordináciu celého postupu a byť zodpovedné za rozpracovanie jednotlivých opatrení pre príslušné oblasti národného hospodárstva, čím sa len prehĺbilo riadenie ekonomiky zhora nadol. Štát tak podnikom priamo určoval približne 70% objemu výroby. Centrum malo väčšiu kontrolu nad rozhodovaním podnikov, zvýšila sa regulácia materiálov, surovín, palív a energie a obmedzili sa dovozy. Jedným z logických dôsledkov centralizácie rozhodovania o výrobnom programe bolo aj plánovanie činností týkajúcich sa predaja a zásobovania, ktoré budú ministerstvá vykonávať, aj keď tento krok sám o sebe neodstránil nerovnováhu medzi ponukou a dopytom. Druhá časť súboru sa venovala zavedeniu nových ekonomických nástrojov a celého radu nových ukazovateľov, ktoré mali zvýšiť záujem podnikov o naplnenie štátneho plánu, pričom sa nezabúdalo na aspekty efektivity, technického rozvoja atď. Aj tie však obsahovali možnosť špekulácie podnikov, ktoré tak mohli namiesto plytvania materiálom zlepšiť plnenie plánu plytvaním prácou.⁶

František Nevařil,⁷ vtedajší poradca predsedu federálnej vlády Lubomíra Štrougala, zaradil *Súbor opatření* medzi reformné pokusy, postupne zavádzané od počiatku normalizačných 70. rokov. Tie mali byť akousi formálnou náhradou zásadnej reformy z obdobia Pražskej jari. Strana potrebovala navonok prezentovať, že reforma je síce potrebná, ale je možné ju aplikovať aj bez „ekonomických revizionistov“, či „šesťdesiatosmičkárov“. Samotný *Súbor opatření* označil za krok späť, „kosmetikou mimo prostor a čas, v mnoha směrech vnitřně naprosto

⁵ MVSR, SNA, a.f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 19. 2. 1980, šk. 1564, Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980.

⁶ SLÁNSKÝ, Rudolf. Vyřeší soubor opatření dnešní hospodářské obtíže? In *Listy*, roč. 10, č. 3-4, s. 6-9. Rudolf Slánský ml., autor tohto exilového článku, bol synom Rudolfa Slánskeho, popraveného bývalého generálneho tajomníka ÚV KSČ.

⁷ František Nevařil bol vzdelaním ekonóm, pôsobil v niekoľkých riadiacich funkciách v oblasti národného hospodárstva. V roku 1980 nastúpil na Úrad vlády ČSSR ako odborný poradca predsedu vlády pre analýzy, prognózy a koncepcie v odbore súhrnných ekonomických vzťahov.

rozpornou, která nemohla přinést nic dobrého.... Byla to zkrátka jen kamufláž neschopnosti i nicnedělání a její výsledky podle toho i vypadaly.“⁸ Nevařilovi dávali za pravdu aj interné hodnotiace správy Ekonomického oddelenia či Ústrednej a kontrolnej revíznej komisie KSS, ktoré konštatovali, že vytyčené ciele sa ani zďaleka nedosahujú.⁹

Zmenu dynamiky spôsobil aj úmrtie dlhoročného generálneho tajomníka ÚV Komunistickej strany Sovietskeho zväzu Leonida Brežneva v novembri 1982, na ktorého miesto zasadol Jurij Andropov, dlhoročný riaditeľ KGB. Andropov bol na čele sovietskeho impéria len krátkych 16 mesiacov, no v istom smere predznamenal mnohé zo zmien, ktoré sa neskôr naplno realizovali v ére Michaila Gorbačova.¹⁰ Kritizoval hospodárske zaostávanie Sovietskeho zväzu a poukazoval na slabé uplatňovanie výsledkov vedecko-technického pokroku.¹¹ *Súbor opatrení* či Andropovove prejavy tak v prostredí ekonomických debát poskytli určitý rámec, na ktorý bolo možné sa odvolávať.

Reflexia pokusov o hospodárske reformy na stránkach Nového slova

História *Nového slova* siaha až do obdobia Slovenského národného povstania v roku 1944. Iniciátorom jeho vzniku bol Gustáv Husák. Po potlačení povstania nakrátko zaniklo, ale už od júna 1945 začalo opäť vychádzať. Ako dôsledok procesu s tzv. buržoáznymi nacionalistami bolo rozhodnutím predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) jeho vydávanie v apríli 1952 zastavené. Týždenník bol znovuobnovený až v máji 1968, opäť z podnetu Gustáva Husáka. Po potlačení obrodného procesu a nástupe normalizácie sa držal „nastolenej politickej línie“, čo malo za následok nielen zmeny vo vedení redakcie, ale aj v prispievateľoch. Medzi šéfredaktorov patrili Leopold Podstupka,¹²

⁸ NEVAŘIL, František. *U tří premiérů*. Nepublikované. Archív autora, s. 6-7.

⁹ MVSR, SNA, a.f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, Zasadnutie predsedníctva 5. 7. 1983, šk. 1666, Vyhodnotenie účinnosti Súboru opatrení na zdokonalenie sústavy plánovitého riadenia v hospodárstve riadenom vládou SSR za roky 1981 – 1982.

¹⁰ Koniec-koncov, Gorbačov bol ako člen politického byra ÚV Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) vnímaný ako „Andropovov človek“.

¹¹ Pozri napr. Andropovov prejav na zasadnutí ÚV KSSZ 15. 3. 1983, In ANDROPOV, Jurij Vladimirovič. *Vybrané prejavy a články*. Bratislava: Pravda, 1983, s. 324-341.

¹² Leopold Podstupka bol často vnímaný ako najvýraznejšia osobnosť *Nového*

Ernest Štric, Anton Štulajter a Emil Polák. Predsedom redakčnej rady bol Andrej Sirácky, neskôr ho vystriedal Viliam Plevza. Obsahom sa *Nové slovo* zameriavalo predovšetkým na intelektuálne prostredie. Prinášalo články z ekonomického, politického, spoločenského či kultúrneho prostredia, čím bol jeho záber skutočne široký. Obzvlášť v 80. rokoch sa stalo priestorom pre relatívne kritické články na adresu československého hospodárstva. Táto kritika získala ešte väčšiu dynamiku po nástupe Michaila Gorbačova a začiatku perestrojky – prestavby.¹³

*

Pokusy o ekonomické reformy vo východnom bloku neboli žiadne nové. Ešte odvážnejšie premeny odštartovali na sklonku 70. rokov v susednom Maďarsku. Pod heslom *Ekonomika musí byť ekonomická* približovali maďarské reformy a poukazovali na nemožnosť riadenia socialistického trhu len za náklade ukazovateľov plánu, keďže objem ekonomiky a tovarového obehu nabral nevídané rozmery. Začal sa objavovať fenomén známy hlavne z druhej polovice 80. rokov – tzv. *súťaženie hospodárskych organizácií*, čiže – konkurencia. Podľa predstáv socialistických ekonómov mala byť konkurencia vnorená do procesu plánovania a malo sa s ňou počítať ako so želaným javom, ktorý bude na jednej strane viesť k akcelerácii hospodárskeho rastu a s tým spätej modernizácii, a na strane druhej bude rýchlejšie uspokojovať dopyt spotrebiteľov. A to nielen smerom do vnútra ekonomiky. Úspech „*sústavy ekonomického riadenia*“ sa mal merať tým, „*ako dokáže zvýšiť konkurencieschopnosť hospodárskych organizácií v medzinárodnom meradle.*“¹⁴ V porovnaní s inými sovietskymi satelitmi ekonomicky liberálnejší Maďari zreformovali systém tvorby cien, zaviedli väčšiu autonómiu do skolektivizovaných poľnohospodárskych družstiev, ako aj do vedenia podnikov. Kládol sa dôraz na rentabilitu,

slova. Išlo o významného predstaviteľa socialistickej žurnalistiky. Väčšinu profesijnej kariéry strávil v redakciách periodík *Rolnícka nedelja*, *Smena* či predmetné *Nové slovo*. Práve on bol jednou z osôb, ktoré na počiatku normalizácie vo vedení týždenníka skončili. V roku 1976 sa však na miesto šéfredaktora vrátil a v redakcii došlo k určitému politickému uvoľneniu. Pozri GÁFRIKOVÁ, Oľga. *Leopold Podstupka. Povolanim šéfredaktor*. Bratislava: CCW, 2020, 319 s.

¹³ KRNO, Martin. *Na počiatku, pred trištvrtstoročím, bolo Nové slovo*. [online]. [cit. 2024-04-19] Dostupné na: <https://noveslovo.eu/archiv/na-pociatku-pred-tristvrtstoro cim-bolo-nove-slovo/>

¹⁴ *Ekonomika musí byť ekonomická*. In *Nové slovo*, roč. 23, 1981, č. 31, s. 10.

v poľnohospodárstve, maloobchode a službách sa podporoval rozvoj súkromného sektora. Maďarsko bolo vo všeobecnosti označované za „najlepší barák“ v sovietskom bloku. Limity socialistickej ekonomiky, na jednej strane závislé od zahraničného obchodu, na strane druhej neschopné reagovať na trhové impulzy spôsobili, že bol tento „barák“ aj poriadne drahý. Nedostatok vlastného kapitálu ich dotlačil k uzatváraniu pôžičiek.¹⁵ Vo výsledku išlo o polovičaté riešenia – ceny stúpali, produktivita práce stagnovala, krajina nedokázala prejsť technologickou transformáciou (ako, koniec koncov, celý východný blok), čo spoločne s ďalším sledom problémov nemohlo viesť k ekonomickej udržateľnosti.¹⁶

V prípade *Súboru opatrení* nešlo o „maďarský model“, i keď v najširšom ponímaní by pri hlbšej analýze bolo možné nájsť určité spoločné body. Z radov ekonómov ho na stránkach *Nového slova* podrobil kritike vtedajší riaditeľ Ústavu hospodárskeho práva Juraj Husár. Ten, podobne ako Rudolf Slánský ml. z exilu, poukazoval na to, že reforma posilňuje úlohu štátnych orgánov. Dôsledné vyžadovanie plnenia plánu označil za cestu k zakrývaniu nedostatkov a tvorbe nadnormatívnych zásob. Medzi ďalšie problémy zaradil nedostatočnú normatívnu základňu, potrebu vybalansovania zdrojov, pretože tlak na prekračovanie plánu je len spôsobom na zakrývanie nedostatkov a vedie k tvorbe nadmerných zásob. Otvoril aj otázku právnych noriem, pričom upozorňoval, že právo samo o sebe nevyrieši všetky problémy, ale len vymedzí rámec fungovania. Zmena hospodárstva si vyžadovala zmenu systému fungovania.¹⁷

Text novinára Vladimíra Jancuru sa zamýšľal nad konceptom „socialistickej podnikavosti“. Kritizoval vedenia podnikov, ktoré sa sťažovali na nedostatok samostatnosti a pri tom odkazoval na slová Andropova, ktorého prejavy boli plné „socialistickej iniciatívy a podnikavosti.“ V rámci svojej kritiky sa vrátil k úlohe plánovania a zmenil dva fenomény. Po prvé, ak sa podnik snažil, pracoval na plné

¹⁵ Zahraničný dlh Maďarska narástol z jednej miliardy amerických dolárov v roku 1970 na 15 miliárd koncom 80. rokov. WANDY CZ, Piotr S. *Střední Evropa v dějinách. Od středověku do současnosti*. Praha : Academia, 1998, s. 244.

¹⁶ Pre bližšie informácie o ekonomickej situácii Maďarska od konca 70. rokov poz. VYKOUKAL, Jiří P. et al. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 -- 1989*. Praha : Naklad. Libri, 2000, s. 533-540.

¹⁷ HUSÁR, Juraj. Právo – nástroj riadenia a plánovania. In *Nové slovo*, roč. 23, 1981, č. 31, s. 6.

obrátky a prekračoval plán, bol nasledujúci rok „odmenený“ ešte prísnejším plánom. To na konci dňa viedlo k jeho neuskutočniteľnosti. Následne položil otázku, či by z právneho hľadiska malo byť takéto vedenie podniku postihované. Druhou stránkou mince bola opačná situácia, keď sa lobovalo za úpravu už aj tak nízkeho a „mäkkého“ plánu smerom nadol, a nakoniec sa vykázal ako splnený. V mnohých prípadoch sa stávalo, že podnik bol kritizovaný za neplnenie plánu, no neskôr ministerstvo plán skorigovalo a z neuskutočniteľného plánu sa zo dňa na deň stal splnený alebo dokonca prekročený. Neraz bol tento postup „zaklincovaný“ vyplatením tučných prémie.¹⁸

Nové slovo prinieslo rozhovor aj s I. námestníkom ministra práce a sociálnych vecí ČSSR, Přemyslom Tomáškom. Debata sa zameriavala na tému miezd, v zmysle – každému podľa zásluh. Ziskovejšie pracoviská mali mať viac, iné menej. Problémom však boli situácie, kedy sa plán účelovo upravoval. U väčšiny nadriadených, ktorí mali v kompetencii rozhodovať o odmenách, pretrvávali podľa Tomáška zásady rovnostárstva.¹⁹ Je zaujímavé, ako sa u vládnych predstaviteľov socialistického systému skloňovalo rovnostárstvo v kritickom slova zmysle.

V rozhovore sa dotkli aj problému technologického napredovania, ktoré môže mať za následok to, že niektorí pracovníci už nebudú potrební. Otázkou bolo, čo s nimi, keďže socialistický systém ako taký nepripúšťal nezamestnanosť. Odpoveď sa niesla v duchu, že nepripustenie nezamestnanosti je jednou z najväčších predností socializmu oproti právam pracujúcich v kapitalistických krajinách. Podľa Tomáška bolo potrebné zamerať sa na dve hlavné oblasti – zvyšovanie kvalifikácie, pretože nové technológie a stroje bude musieť niekto obsluhovať či spravovať, a v druhej oblasti sa zameriavať na efektivitu pracovnej sily. To znamená, že pokiaľ niekto nemal dostatočné schopnosti, mala sa mu nájsť taká práca, v ktorej sa dokáže uplatniť, hoci aj za nižšiu mzdu – „*nejde o to, aby uvoľnení pracovníci boli bez práce, ale o to, aby každý pracoval podľa svojich schopností a vedomostí tam, kde to záujmy spoločnosti vyžadujú*“.²⁰

¹⁸ JANCURA, Vladimír. Mravnosť riadenia a riadenie mravnosti. In *Nové slovo*, roč. 25, 1983, č. 20, s.7.; č. 21, s. 9.

¹⁹ HEJKAL, J. – WALEKOVÁ, A. Zlatý fond našej ekonomiky. Rozhovor s I. námestníkom ministra práce a sociálnych vecí ČSSR Ing. Přemyslom Tomáškom. In *Nové slovo*, roč. 25, 1983, č. 31, s. 1 a 4.

²⁰ HEJKAL – WALEKOVÁ, *Zlatý fond našej ekonomiky*, s. 1, 4.

Jozef Markuš²¹ písal o nutnosti preferovať nový a ekonomicky výhodný výrobný postup. Vyjadril sa k strachu z rizika nevyskúšaných metód či riziku zo zlyhania a označil ho za rovné tomu, ako zostávať pri starom a nič nemeniť. Podľa neho mala byť samotná výroba zodpovedná za vlastný rozvoj, dovtedajšie „kozmetické úpravy“ nič nevyriešili, a preto hlásal potrebu zmeniť celý proces, výrobu automatizovať a zefektívniť. Extenzívna výroba mala v určitej etape svoje opodstatnenie. Zdroje však nie sú nevyčerpatel'né, a preto mal byť prvoradý vedecko-technický pokrok, ktorému by zodpovedali aj výrobné metódy. Apeloval na zvýšenie samostatnosti podnikov a ich možnosti rozhodovať sami za seba. Úloha centra mala ostať v tvorbe inovačných stratégií a základných smerov ďalšieho rozvoja ekonomiky.²²

Ďalej venoval Markuš priestor „obratu v plánovaní“. Plánovanie síce označil za imanentnú, charakteristickú črtu socialistickej ekonomiky, avšak aj sama plánovitosť mala byť podmienená. Mala sa rozvíjať a meniť. V 40. a 50. rokoch sa zvyšovala, pretože bolo potrebné uspokojiť esenciálne potreby obyvateľstva. Preto sa vyrábalo hlavne na objem. Efektivita či cena práce boli druhoradé. Svetová ekonomika v 80. rokoch čelila novým výzvam, bola oveľa neprehľadnejšia, vyžadovala si rýchle reakcie, bolo potrebné hľadať nové riešenia na paletu najrôznejších problémov. Tzv. objemové ukazovatele označil za staré chápanie. Novým chápaním mala byť transformácia spoločenských zdrojov na konečné výsledky pomocou technicko-ekonomického dôvtipu a inovačného pohybu. Objemový ukazovateľ mal zostať v roli sekundárneho obmedzovača hlavnej úlohy. Preto bolo podľa Markuša potrebné tomu prispôbiť mieru plánovania a „uvoľniť ruky“ podnikom. Ďalej upozornil na to, že v systéme priameho riadenia je aj tak postavenie plánovacieho centra relatívne, keďže podniková sféra má „informačný monopol“ a môže plánom zdola manipulovať.²³

²¹ Jozef Markuš je slovenský ekonóm, prognostik, bývalý predseda Matice slovenskej. Od decembra 1989 do júna 1990 zastával post podpredsedu vlády národného porozumenia.

²² MARKUŠ, Jozef. Aby rizikom bolo ostávať pri starom. In *Nové slovo*, roč. 25, 1983, č. 47, s. 6.

²³ MARKUŠ, Jozef. Začnime obratom v plánovaní. In *Nové slovo*, roč. 27, 1985, č. 17, s. 1,4.

J. Markuš sa vyjadril aj ma margo cenotvorby. Už v čase kreovania direktívneho systému „objemového zadávania“ prišlo k neadekvátnemu spojeniu s direktívnym určovaním cien, čo nemohlo byť trvalo udržateľné. Počas industrializácie sa to neprejavovalo takým výrazným spôsobom, ale v nových podmienkach, kedy malo byť prvoradé kritérium kvality, sa priame určovanie cien, v celej krajine jednotné, stávalo brzdou vývoja. Markuš pripomenul, že na dosiahnutie kvality nestačilo len spresniť či upraviť plán, ale bolo potrebné zmeniť mechanizmus fungovania plánovitosti a do tvorby samotného plánu zahrnúť samostatnosť a konkurenciu podnikov. Nemennosť cien by bola v novom procese iracionálna.²⁴

Pochopiteľne, aby na autorov náhodou nepadlo podozrenie z tzv. pravicového oportunistu, pri debatách o posilnení tovarovo-peňažných vzťahov²⁵ sa pripomínalo, že trh nemá byť jediným miestom interakcie všetkých faktorov dopytu a ponuky, ale je ním aj plánovanie. V medziach systému nebolo možné plánovanie úplne vylúčiť, ale jeho reformovanie sa naopak často nazývalo „prehĺbením“.

Známa ekonómka Brigita Schmögnerová²⁶ v článku venujúcom sa medzinárodnej spolupráci pripomenula, že intenzifikácia si vyžaduje obrovské investície, ktorými si prešli aj západné štáty. Teoreticky účinným riešením mohla byť podľa nej hlbšia spolupráca krajín Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) a zdieľanie investičných zámerov formou socialistickej integrácie, podobne ako vo vtedajšom Európskom hospodárskom spoločenstve (EHS).²⁷ Avšak hospodárske rozdiely medzi krajinami RVHP označila za príliš veľké, navyše každá z krajín mala svoje špecifické hospodárske ťažkosti, čo takúto spoluprácu komplikovalo. Ako potrebné vnímala posilnenie trhových vzťahov a prehĺbenie väzby medzi národnými a medzinárodnými úrovňami, čo si vyžadovalo premenu hospodárskeho mechanizmu a zmenu spôsobu fungovania kooperácie v rámci RVHP.²⁸

²⁴ MARKUŠ, *Začnime obratom v plánovaní*, s. 1,4.

²⁵ Ide o dobový termín, nakoľko výraz „trhová ekonomika“ nebol politicky prijateľný.

²⁶ Brigita Schmögnerová je slovenská ekonómka a bývalá politička. V rokoch 1998 – 2002 pôsobila ako ministerka financií Slovenskej republiky.

²⁷ Dnešná Európska únia.

²⁸ SCHMÖGNEROVÁ, Brigita. Intenzifikácia aj čosi stojí. In *Nové slovo*, roč. 26, 1984, č. 4, s. 8.

Rozhovor pre *Nové slovo* poskytol aj podpredseda vlády Slovenskej socialistickej republiky a predseda Slovenskej plánovacej komisie Karol Martinka. Ten vo všeobecnosti poukazoval na hlavné problémy československej ekonomiky, ktorá na jedného obyvateľa produkovala značné množstvo surovín, materiálov, palív a energie. Materiály boli zhodnocované len veľmi nízko, čo znamenalo, že zo všetkého spotrebovaného množstva na výrobu bolo možné vyprodukovať značne viac. Československo bolo podľa Martinku pomerne otvorenou ekonomikou, ale malo negatívnu obchodnú bilanciu. Zhruba od roku 1974, kedy ceny materiálov, surovín a palív rapídne stúpili, muselo vyrábať značné množstvo na export, aby tým dokázalo zaplatiť import. To spôsobilo, že do štátnej pokladnice sa nedostávalo dostatočné množstvo valút. Ceny surovín v rámci RVHP boli stanovované podľa päťročného kĺzavého cenového priemeru, čo isté veci vykrývalo, trvalo bol však tento model neudržateľný. Zdôraznil potrebu väčšieho zhodnocovania materiálov, produkcie kvalitnejších, konkurencieschopných výrobkov, ktoré by boli na zahraničných trhoch predajné za vyššie ceny. Aj vďaka tomu by štát mohol prostredníctvom získaných valút nakupovať technológie a vybavenie nevyhnutné na modernizáciu ekonomiky.²⁹

Jedným z najvýraznejších kritikov bol Herbert Ďurkovič.³⁰ Rozhodne prekročoval hranice vtedajšej „socialistickej kritiky.“ A to v čase, kedy mal Gorbačov za sebou ešte len prvé dni v kresle generálneho tajomníka KSSZ, a teda jeho radikálne reformátorské úmysly ešte naplno nevyšli na svetlo sveta. Ďurkovič spôsobom jemu vlastným, rad za radom približoval ekonomickú situáciu Československa v polovici 80. rokov: „*Remeselník ovládajúci s virtuóznou zručnosťou univerzálny stroj, stáva sa pomaly symbolom minulosti*“. Na margo modelu fungovania československej ekonomiky poznamenal, že „*množstvo nám nenahradí kvalitu*“, naša

²⁹ JANCURA, Vladimír – LÚČ, J. Súradnice našej ekonomiky. (Rozhovor s K. Martinkom). In *Nové slovo*, roč. 26, 1984, č. 5, s. 5.

³⁰ Herbert Ďurkovič bol slovenský ekonóm, dlhoročný člen KSČ, člen ÚV KSS a istú dobu aj Predsedníctva ÚV KSS. Taktiež bol poslancom Slovenskej národnej rady, Národného a neskôr Federálneho zhromaždenia. Na počiatku 70. rokov bol krátko aj podpredsedom vlády a ministrom plánovania Slovenskej socialistickej republiky (SSR). Za azda jeho najvýznamnejšiu funkciu možno považovať miesto stáleho predstaviteľa ČSSR pri Rade vzájomnej hospodárskej pomoci v Moskve. Od druhej polovice 80. rokov pracoval v Ústave marxizmu-leninizmu ÚV KSS.

výroba je iba priemerná, čo nemôže viesť k úspechu. Nedostatočným rastom výroby tak Československo stratilo poprednú pozíciu na svetovom trhu. Sám povedal, že mu nejde len o kampaňovité agitačné volanie po kvalite, „*ale trvalé pôsobenie prostredia na aktivizáciu individua a kolektívu*, a o pôsobenie materiálnych motivačných činiteľov podnecujúcich jednotlivca k vysokej profesionalite *vo svojom odbore*.“ Ďurkovičove slová boli naozaj ostré. Vyzýval k vytváraniu náročného prostredia, kde nikto nič nemôže dostať darom: „*Získať v socialistickej spoločnosti masové presvedčenie o tom, že bez vlastného pričinenia nič nedosiahnem, bolo by obrovským skokom dopredu*.“ Upozornil, že celkové nenáročné podmienky, umožňujúce pohodlné a slušné prežitie, nepôsobia pozitívne. Humánne a sociálne hľadiská označil za používané až do krajnosti, čo sa však podľa neho nekrylo so socialistickými zásadami. „*Na nenáročný prístup si človek zvyká a rýchlo sa mu prispôsobuje. No odvykanie je vždy zložitejšie ... Ani socialistická spoločnosť by nemala živiť toho, kto v práci nemá výsledky alebo sa o ne aspoň neusiluje. Vedie to potom k znevažovaniu najzákladnejších hodnôt, o ktoré sa opierame*.“³¹

Spoločnosť sa mala podľa neho zmeniť a prejsť „*renesanciou vážnosti a hlbokkej úcty k vedomostiam, a k tvorivým schopnostiam, prinavrátanie im dôstojnosti a spoločenského uznania*.“ Čiastkovo dosiahnuté úspechy označil za výsledok mobilizácie niektorých rezerv, nie za efekt vedeckotechnického rozvoja. Hospodársky mechanizmus a motivačný systém bolo podľa neho potrebné koncipovať tak, aby i časovo vzdialený významný efekt bol pre vedúceho pracovníka zaujímavý. To sa malo docieľiť nie agitáciou na schôdzach, ale hmotnou zainteresovanosťou na dlhodobom osude organizácie, ktorú príslušný vedúci viedol. Zlé výsledky totiž prinášali nielen objektívne, ale aj subjektívne príčiny - nedbalosť, pohodlie, nízka pracovitosť, nenáročnosť, nízke nároky od vedúceho. „*Málo nám budú platné i tie najlepšie úmysly a predsavzatia plne zodpovedajúce našim podmienkam a potrebám, ak nedbalosťou a nedôslednosťou v práci v jednotlivých článkoch podmieňujúcich realizáciu zlyhávame*.“³²

³¹ ĎURKOVIČ, Herbert. Vedeckotechnický rozvoj a hospodársky mechanizmus I. Nadpriemernosť vzniká v náročnom prostredí. In *Nové slovo*, roč. 27, 1985, č. 12, s. 4; ĎURKOVIČ, Herbert. Vedeckotechnický rozvoj a hospodársky mechanizmus II. Aby nové znamenalo ekonomický prínos. In *Nové slovo*, roč. 27, 1985, č. 13, s. 6.

³² ĎURKOVIČ, *Vedeckotechnický rozvoj a hospodársky mechanizmus*, s. 6.

Zaujímavý bol rozhovor s Ivanom Okálím,³³ ktorý sa snažil priblížiť princípy uplatňovania ekonomickej teórie do národného hospodárstva. Informoval v ňom o tom, že EÚ SAV vypracoval rozsiahlu štúdiu s názvom *Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie*, ktorý bol iniciatívou akademickej obce a akýmsi ekonomicko-politickým náčrtom pre reformu hospodárstva. Apeloval na potrebu odborného prístupu a zdôrazňoval, že zmena musí vychádzať z hlbšieho poznania mechanizmu riadenia, jeho podstaty, funkcií, štruktúry, či jeho vzťahu k iným súčastiach spoločenského života. „Ak chceme nejaký objekt vedecky riadiť, musíme poznať zákonitosti jeho fungovania a vývoja“. Dovtedajšia metóda hospodárskych zmien založená na empiricko-pragmatickom prístupe³⁴ bola v nových ekonomických podmienkach neprijateľná a ďalšie riešenia sa nemohli zaoberať bez uplatňovania modernej ekonomickej vedeckej teórie. A sebe vlastným spôsobom uviedol, že sa domnieva, že práve to mal Gustáv Husák na mysli, keď na zasadnutí pléna Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) v novembri 1982 vyzdvihol „význam tvorivého rozpracovania politickej ekonómie vo vzťahu k životne dôležitým otázkam fungovania československej ekonomiky.“³⁵ Okáli sa bezpochyby opieral aj o niektoré z reformátorských krokov Andropova, ktoré našli plné uplatnenie za Gorbačova.³⁶

Okáli vysvetlil, že predstava ekonómov o novom mechanizme riadenia

³³ Ivan Okáli bol riaditeľom Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied (EÚ SAV). Ide o syna známeho politika a literáta Daniela Okáliho, ktorý bol v 50. rokoch zatknutý, obvinený z tzv. buržoázneho nacionalizmu a odsúdený. Daniel Okáli bol jedným z tých, ktorí stáli za obnovou *Nového slova* v roku 1968.

³⁴ Metóda pokus-omyl.

³⁵ V týchto a podobných záležitostiach treba mať na pamäti dobový kontext. V každom dôležitejšom prejave, príhovore, v našom prípade pri rozhovore o reformách, bolo potrebné odkázať sa na nejaké uznesenie KSČ alebo KSS, alebo na prejav niektorého z pohlavárov na zjazde či plenárnom zasadnutí KSČ či KSS. Tie boli vždy veľmi široko koncipované a nekonkrétne, často vo veľmi nezáživnom „straníckom jazyku“. Na druhej strane to poskytovalo možnosť rôznej interpretácie a záverov v zmysle „tieto myšlienky sú v súlade s tým, čo si želá strana“. Tí šikovnejší sa preto v nami sledovanom období vedeli odkázať napr. na Andropova alebo Husáka, čím dali svojim slovám politicky prijateľný rámeček.

³⁶ JANCURA, Vladimír. Pripomienky a podľžnosti teórie. Rozhovor s Ivanom Okálím. In *Nové slovo*, roč. 25, 1983, č. 41, s. 4-5.

sa odvíja od tzv. vertikálnych a horizontálnych vzťahov. Pod tými vertikálnymi sa chápali vzťahy medzi centrom, resp. riadiacimi inštitúciami a jednotlivými subjektmi výroby. Horizontálnymi boli označované vzťahy medzi jednotlivými podnikmi, výrobnými jednotkami a spotrebiteľmi. Na základe horizontálnych vzťahov malo centrum následne vypracovať plán. Na otázku, či pod horizontálnymi vzťahmi nemá na mysli „tovarovo-peňažné“,³⁷ ktoré by narušili samotnú podstatu socializmu, odpovedal, že len do istej miery. Mali sa stať len jedným z nástrojov plánovania a nemali ho nahradiť. Základnou tézou bolo, že plánovité riadenie sa s tovarovo-peňažnými vzťahmi navzájom nevylučuje a má byť jeho súčasťou. V tomto smere poukázal na uplatňovanie tejto tézy aj v iných socialistických krajinách.³⁸

Plánovanie, trh a zisk – to všetko malo byť súčasťou „nového hospodárskeho mechanizmu.“ Do popredia sa malo dostať prognózovanie, ktoré by načrtlo dlhodobý vývin hospodárstva a prípadné päťročné plány by sa o tieto prognózy opreli a koncipovali by základný smer ekonomického vývinu. Tzv. päťročnice už tak nemali byť prostriedkom na podrobné, administratívno-direktívne plánovanie, ako tomu bolo dovtedy. Naopak, plánovacie centrum malo vypracovať výstupy „zdola“ a na základe prognóz vytvoriť základný koncepčný rámec. V konečnom dôsledku by to viedlo aj k zníženiu rozsiahlej plánovacej byrokracie.³⁹

Zaujímavosťou je, že pri publikovaní tejto štúdie v Ekonomickom časopise uverejnila jeho redakčná rada na samostatnej strane výzvu, v ktorej podnecovali širokú verejnosť k diskusii o tejto problematike. Podotkla, že nejde o štandardný časopisecký článok, ale autori sa v ňom opierajú o výsledky najnovšieho výskumu v politickej ekonómii v ZSSR a ostatných krajinách RVHP.⁴⁰

*

³⁷ Pozri poznámku číslo 22.

³⁸ V tomto smere môžeme ako príklad uviesť spomínané Maďarsko.

³⁹ JANCURA, Vladimír. Pripomienky a podlžnosti teórie. Rozhovor s Ivanom Okálím. In *Nové slovo*, roč. 25, 1983, č. 41, s. 4-5.

⁴⁰ Poz. OKÁLI, Ivana kol. Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie. (Politickoekonomický náčrt koncepcie). In *Ekonomický časopis*, roč. 31, 1983, č. 4, s. 309-372. Poz. aj OKÁLI, Ivan a kol. Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie II. (Politickoekonomický náčrt koncepcie). In *Ekonomický časopis*, roč. 31, 1983, č. 5, s. 411-473.

Názory ekonómov, akademikov či predstaviteľov štátu a komunistickej strany sa na stránkach *Nového slova* v prvej polovici 80. rokov zhodovali v niekoľkých najdôležitejších rysoch, ktoré ilustrujú aj vývin predstáv o smerovaní vtedajšieho hospodárstva.

Určujúcou tézou bolo, že dovtedajší spôsob riadenia ekonomiky založený na päťročnom plánovaní a extenzívnych ukazovateľoch je neefektívny, prekonaný a nedokáže reagovať na impulzy novej economickej štruktúry doma i vo svete. Pripúšťalo sa, že československá ekonomika zaostáva a má pomalé tempo rastu. Nízko zhodnocovala materiály a spotrebúvala na jedného obyvateľa značné množstvo surovín, materiálu, palív či energie. To viedlo k negatívnej obchodnej bilancii štátu, ktorý musel minúť neúmerne množstvo surovín na export, aby si zabezpečil dostatočné množstvo valút na uhrádzanie importu. Akcentovala sa potreba produkcie s vyššou pridanou hodnotou, ktorá by produkty československej ekonomiky spravila konkurencieschopnejšími na strategických zahraničných trhoch. V tomto zmysle sa hovorilo aj o užšej medzinárodnej economickej integrácii a prehĺbení väzieb „medzi národným a medzinárodným“, hoci sa pripomínala rozdielna hospodárska štruktúra krajín RVHP.

Do popredia sa tak dostávala línia tzv. vedecko-technickej revolúcie. Konštatovalo sa, že potreby obyvateľstva sú iné než v minulosti, a že ekonomická štruktúra obyvateľstva, ako aj jeho možnosti, sa zmenili. Zdôrazňovala sa potreba modernizácie výroby, ako aj jej metód, a zavádzania nových vedecko-technických výtvarných. Otváralo to však otázku toho, ako štát pristúpi k tým, ktorí sú nahraditeľní, keďže garantuje plnú zamestnanosť. Akcentovala sa potreba zvyšovania kvalifikácie a vysokoškolského vzdelávania.

Alfou a omegou bola potreba zmeny plánovacieho systému. Prioritným ukazovateľom sa nemalo stať množstvo, ale kvalita. Ekonomike sa mal priznať „tovarový“ charakter, založený na „tovarovo-peňažných vzťahoch.“ Podniky mali byť samostatnejšie a vzťahy medzi nimi sa mali dostať do polohy konkurovania si, čo malo okrem iného viesť aj k voľnejšej politike určovania cien. Plánovanie sa tak malo dostať do roviny prognózovania.

V konečnom dôsledku je možné konštatovať, že kritické debaty na adresu hospodárstva a potrebu economickej reformy nie sú významné len pre obdobie prestavby, resp. „Gorbačovovej perestrojky“. Mnoho

predstav či pokusov sa objavovalo už skôr a je možné ich mapovať. Nikto z ekonómov nepredpokladal ďalší úspech bez realizácie hlbkej reformy a ťažiskové problémy im boli známe.

ZOZNAM PRAMEŇOV A POUŽITEJ LITERATÚRY

Archívne pramene

Slovenský národný archív

- fond Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska

- Zasadnutia predsedníctva ÚV KSS

Literatúra

ANDROPOV, Jurij Vladimirovič. *Vybrané prejavy a články*. Bratislava: Pravda, 1983, 347 s.

GÁFRIKOVÁ, Oľga. *Leopold Podstupka. Povoláním šéfredaktor*. Bratislava: CCW, 2020. 319 s.

NEVAŘIL, František. *U tří premiérů*. Nepsané. 228 s.

VYKOUKAL, Jiří P. et al. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000, s.

WANDYDZ, Piotr S. *Střední Evropa v dějinách. Od středověku do současnosti*. Praha: Academia, 1998. 301 s.

Periodiká

Ekonomický časopis, roč. 31, 1983, č. 4.

Ekonomický časopis, roč. 31, 1983, č. 5.

Listy, roč. 10, č. 3-4.

Nové slovo, roč. 23, 1981, č. 31.

Nové slovo, roč. 25, 1983, č. 20.

Nové slovo, roč. 25, 1983, č. 21.

Nové slovo, roč. 25, 1983, č. 31.

Nové slovo, roč. 25, 1983, č. 41.

Nové slovo, roč. 25, 1983, č. 47.

Nové slovo, roč. 26, 1984, č. 4.

Nové slovo, roč. 26, 1984, č. 5.

Nové slovo, roč. 27, 1985, č. 12.

Nové slovo, roč. 27, 1985, č. 13.

Nové slovo, roč. 27, 1985, č. 17.

Internetové zdroje

KRNO, Martin. *Na počiatku, pred trištvrtstoročím, bolo Nové slovo*. [online]. [cit. 2024-04-19] Dostupné na: <https://noveslovo.eu/archiv/na-pociatku-pred-tristvrtestorocim-bolo-nove-slovo/>

Martin

Monika Tihányiová (zost.)
Studia Historica Tyrnaviensia Iuvenilia III
Vydanie prvé

Recenzenti:

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Mgr. Alena Macková, PhD.

Halmo

Vydavateľ:

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2024

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave,
2024

ISBN 978-80-568-0677-7

